

SİLAHLI QÜVVƏLƏR ÜÇÜN OMBUDSMAN TƏSİSATLARI KİTABÇA

Bencamin Buklənd və Uilyam Mkderrmott

DCAF

a centre for security,
development and
the rule of law

SİLAHLI QÜVVƏLƏR ÜÇÜN OMBUDSMAN TƏSİSATLARI KİTABÇA

Bencamin Buklənd və Uilyam Mkdermott

Bakı - 2016

Silahlı Qüvvələr Üzərində Demokratik Nəzarət üzrə Cenevrə Mərkəzi(DCAF-The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces) beynəlxalq vəqf olaraq ölkələrə təhlükəsizlik sektorunda yaxşı idarəçiliyi və islahatları təşviq edir.

Mərkəz təhlükəsizlik sektorunda demokrtaik idarəçiliyi təmin etmək üçün normalar və standartlar hazırlayır və təşviq edir, dərin siyasi araşdırmalar aparır, ən yaxşı praktikaları və tövsiyələri aydınlaşdırır, ölkədaxili səviyyələrdə məsləhətlər verir və praktiki kömək proqramları irəli sürür.

DCAF tərəfindən dərc edilmişdir

PO Box1361

1211 Geneva1

Switzerland

www.dcaf.ch

ISBN 978-92-9222-217-8

Layihənin direktoru: Hans Born

Dizayn: Alice Lake Hammond, www.alicelakehammond.com

Redaktor: Julia Rubel, Agincourt Press

Üz qabığının fotosu: © www.belindacleeland.com

© 2012 DCAF

Bu vəsait toplusunda istifadə olunan fikirlər ayrı-ayrı müəlliflərə məxsusdur və bu kitabçada isnad edilən və ya təmsil olunan təsisatların fikirləri ilə üst-üstə düşməsi vacib deyil.

ISBN 978-9952-461-13-8

İÇİNDƏKİLƏR

DCAF direktor müavinin ön sözü.....	6
ICOAF -ın ön sözü	7
DCAF-ın ön sözü.....	9
Təşəkkürlər.....	12
1.Giriş.....	13
1.1 Təriflər	
1.2 Silahlı Qüvvələr üçün Ombudsman Təsisatlarının əhəmiyyəti	
1.3 Məqsədləri	
1.4 Hədəfləndiyi dairələr	
1.5 Metodologiya	
1.6 Kitabçanın qısa məcmusu	
I. Hissə:Tarix, Funksiyalar və Modellər.....	21
2.Əsas mənbələr.....	23
2.1 Giriş	
2.2 Motivasiyalar	
2.3 Ombudsman Təsisatlarının Hüquqi Əsasları	
2.4 Yaxşı praktika	
3.Funksiyalar	34
3.1 Giriş	
3.2 Şikayətlərə Baxılma	
3.3 Araşdırmalar	
3.4 Hesabatlar və Təvsiyələr	
3.5 Yaxşı Praktika	
4.Modellər.....	39
4.1 Giriş .	
4.2 Silahlı Qüvvələr üçün Ombudsman Təsisatlarının Müxtəlif Modelləri	
4.3 Ombudsman Təsisatları arasında Daxili Əməkdaşlıq	
4.4 Yaxşı Praktikalər	

5. Müstəqillik	50
5.1 Giriş	
5.2 Müstəqillik	
5.3 Təsisati Müstəqillik	
5.4. Fəaliyyət Müstəqilliyi	
5.5 Şəxsi Müstəqillik	
5.6 Yaxşı Praktika	
II Hissə: Şikayətlər.....	71
6. Şikayət Prosedurları	
6.1 Giriş	
6.2 Şikayət Prosedurlarına Çıxış	
6.3 Şikayətlər Üzərində İşləm	
6.4 Çoxtərəfli və Ölkədən kənar Missiyaların Problemləri	
6.5 Yaxşı Praktika	
7. Şikayətlərin Növləri.....	90
7.1 Giriş	
7.2 Şikayətlər	
7.3 Səmərəsiz İdarəetmə	
7.4 İnsan Hüquqları	
7.5 Cinayət və Beynəlxalq Humanitar Qanuna Riayət .	
7.6 Yaxşı Praktika	
III Hissə: Araşdırmalar.....	103
8. Araşdırmaların növləri.....	105
8.1 Giriş	
8.2 Ombudsman Təsisatlarının Araşdırmaları	
8.3 Şikayətlər əsasında olan Araşdırmalar	
8.4 Öz təşəbbüsü əsasında Araşdırmalar	
8.5 Sistemli məsələlər	
8.6 Araşdırmaların miqyası	
8.7 Yaxşı Praktika	

9. Araşdırma Prosesi.....	119
9.1 Giriş	
9.2 Araşdırma	
9.3 İlk Addımlar	
9.4 Araşdırma	
9.5 Araşdırmanın yekunlaşdırılması	
9.6 Yaxşı Praktika	
10. Məlumata Çıxış.....	136
10.1 Giriş	
10.2 Məlumat	
10.3 Rəsmi və Qeyri-rəsmi Səlahiyyətlər	
10.4 Məlumata Çıxışa Məhdudiyyətlər	
10.5 Yaxşı Praktika	
IV Hissə: Hesabat və Təvsiyələr.....	149
11. Hesabat.....	151
11.1 Giriş	
11.2 Hesabatın rolu	
11.3 Hesabat verilməsində Müstəqillik .	
11.4 Hesabatın Növləri	
11.5 Hesabat Prosesi	
11.6 Yaxşı Praktika	
12. Təvsiyələr.....	166
12.1 Giriş	
12.2 Təvsiyələr Verilməsi	
12.3 Təvsiyələrin Yerinə Yetirilməsi və Məcburi Həyata keçirilməsi	
12.4 Təvsiyələrin Səmərəliliyi	
12.5 Yaxşı praktika	
13. Yekun müddəalar.....	187

Ön Söz

Təhlükəsizlik sektorunda İnsan Hüquqlarının və Mülki Hüquqların rolunun gücləndirilməsi və qorunması DCAF-ın əsas qayğılarından və mövcudluğunun arqumentlərindən biridir.

Azərbaycan DCAF-ın əsasını qoyan üzvlərdən biridir və həm də bu təşkilatın işində xüsusi rol oynayır. DCAF-ın yarandığı 2000-ci ildən bəri Azərbaycanla mühüm əməkdaşlıq proqramları həyata keçirilmişdir. DCAF,etdiyi davamlı dəstəyə görə Azərbaycana minnətdardır.

Cenevrə, Oktyabr 2016
Filip Fluri, Direktor Müavini - DCAF Cenevrə

İCOAF-ın ÖN SÖZÜ

Ombudsman təsisatları silahlı qüvvələrin dürüst və həm hesabatlı və həm də şəffaf tərzdə fəaliyyət göstərmələrini təmin etmək üçün vacib rol oynayır. Fərdi şikayətlərə baxmaqla və həmçinin mövzulu və kompleks yanaşma tələb edən məsələləri öyrənmək yolu ilə, ombudsman təsisatları insan hüquqları pozuntularının qarşısını almağa, israfçılıq və pis praktikanı aradan qaldırmağa kömək edir və bütövlükdə təhlükəsizlik sektorunun yaxşı praktikasına töhvə verir.

İyirmi beşdən artıq ölkə ombudsman təsisatlarını bir yerə gətirən Silahlı Qüvvələr üzrə Ombudsman Təsisatlarının Beynəlxalq Konfransı (İCOAF) - ilk dəfə olaraq 2009-cu ilin Mayında Berlində toplanmışdır. Son dörd il ərzində onun məqsədi bu təsisatların mandatı, səlahiyyətləri və funksiyaları ilə əlaqəli yaxşı praktikaları və əldə edilmiş nəticələri işə salmaq olmuşdur. Bu cür işlək təsisatları bir yerə gətirərək, İCOAF bu cür yeni təsisatlar qurulmuş ölkələrlə və bu cür təsisatları qurmağa maraq göstərən ölkələrlə əlaqə qurmağa fəal şəkildə çalışır.

Bu cür mühitdə, 2010-cu ildə Vyanada keçirilmiş ikinci İCOAF konfransında, buraya toplaşan qurumlar silahlı qüvvələr üzrə ombudsman təsisatları haqqında kitabça hazırlanmasını DCAF-a tapşırırdı. Məqsəd yaxşı praktikaları və İCOAF üzvləri arasında və onun xaricində paylaşılan nəticələri elə formatda bir yerə gətirmək idi ki, o həm oturmuş və həm də yenidən formalaşmış təsisatlar üçün faydalı alət olsun.

Belqradada keçirilən üçüncü İCOAF, silahlı qüvvələr üçün ombudsman təsisatları haqqında kitabça baxımından sıçrayışlı sessiya olmuşdur. Kitabçanın kontekstini, məqsədlərini, miqyasını və kitabçanın ilkin konturlarını ifadə edərək ilkin formasını təqdim etməklə DCAF iştirakçılardan dəyərli fikirlər aldı.

İCOAF konfranslarının keçmiş,indiki və gələcək ev sahibi kimi DCAF-a bu mandatı yerinə yetirməkdə kömək etməyə şad olduq. Biz ümid edirik ki, onların ortaya qoyduqları kitabça, bizim öz işimiz üçün və həmçinin dünyanın müxtəlif yerlərindəki oxşar təsisatlarıdakı həmkarlarımız üçün vacib resurs olacaq.

Saša Yankoviç

Serbia Respublikasının Vətəndaşlarının Müdafiəçisi

Pyer Daiqle

Milli Müdafiə Departamenti və Kanada Qüvvələrinin Ombudsmanı

Kyell Arne Bratil

Norveç Silahlı Qüvvələri üçün Parlament Komissarı

DCAF-ın ÖN SÖZÜ

Silahlı qüvvələr üçün ombudsmanlıq təsisatları istənilən şəffaf və hesabatlı təhlükəsizlik sektorunun vacib hissəsidir. Müstəqil və tərəfsiz təsisatlar kimi, onlar istər mülki əhaliyə təsiri baxımından, istərsə də silahlı qüvvələr mənsublarının özləri ilə bağlı həm pis idarəetmə və həm də insan hüquqları pozuntularının qarşısını almaq və cavab verməkdə önəmli rol oynayırlar. Şikayətləri almaq və araşdırmaqla və həmçinin mövzulu suallarla və sistemli problemlərlə bağlı hesabat verməklə, ombudsman təsisatları həm fərdlərə və həm də təhlükəsizlik sektoruna və bütövlükdə qanunvericilik mühitinə əhəmiyyətli təsir edə bilər.

Səmərəsiz idarəetmə və insan hüquqları pozuntularının qarşısının alınması demokratik cəmiyyətdə vacib məsələdir. Onların qarşısının alınması, qismən olaraq, həm şəffaf və həm də hesabatlı olan təhlükəsizlik sektoruna arxalanır. Bu cür hesabatlılıq və şəffaflıq, müstəqil və tərəfsiz qurumların bərqərar edilməsi əsasında və bu cür qurumlara zəruri resursların və səlahiyyətlərin verilməsi yolu ilə təmin edilə bilər.

DCAF, dünyanın başqa ölkələrindəki ombudsman təsisatları ilə birgə İCOAF yaradılması təşəbbüsü irəli sürdüyü zaman, ümid edirdi ki, bu açıq müzakirələr və mübadilə üçün forum olacaq. Xüsusilə, biz ən yaxşı praktikaların paylaşmasına və bu təsisatların mandatı, səlahiyyətləri və funksiyaları ilə əlaqədar çıxarılan dərslərə aparan mexanizmin yaranmasına çalışırıdık, çünki ortada bu mühüm məsələ ilə bağlı açıq araşdırma və əməkdaşlıq çatışmamazlığı var idi. Biz həmçinin ümid edirdik ki, həm oturmuş və həm də yeni formalaşmış təsisatları bir yerə gətirməklə, bu konfrans dünyanın hər yerində bu cür qurumların işini gücləndirər və zənginləşdirər və həmçinin bu cür təsisatları qurmaq yolunda ilk addımları atan ölkələrə kömək edər.

Berlin(2009), sonra Vyana(2010), Belqrad(2011), Ottava(2012) və Oslo(2013) və Paris(2014) konfransları bu işin mühüm sütunlarıdır. Davamlı şəkildə artan iştirak və foruma qatılan təsisatlar arasında bölgəsəl

rəngarəngliyin genişlənməsi forumun dəyərinin sübutudur.

İCOAF tərəfindən mandat alan DCAF bu konfransa iki əlavə vasitə təmin etməyə çalışır. Bunların birincisi İCOAF-ın web sitesidir www.icoaf.org və o konfranslar haqqında və qatılan təşkilatlar haqqında əlaqələr, məlumat və tədqiqat üçün mərkəz rolunu oynayır.

Bu kitabca, digər tərəfdən bütövlükdə daha da iddialı məqsəd daşıyır. Çox sayda sorğular, müsahibələr və dəyirmi masalar vasitəsilə və həmçinin geniş tədqiqat vasitəsilə müəlliflər dünyanın müxtəlif bölgələrindəki ombudsman təsisatlarının yaxşı praktikalarını və nümunələrini bir yere yığmağa çalışdılar. Özünün Tarixi Funksiyalar və Modellər, Şikayətlər, Təhqiqatlar və Hesabat və Təvsiyələr kimi əsas bölmələri ilə ümid edilir ki, bu kitabça işlək və yeni formalaşmış təsisatlar üçün faydalı ola bilər. Ümid edilir ki, modellərin müzakirəsi bu təsisatları qurmağa hazırlaşan və hansı modelin onların şərtləri üçün daha da uyğun olmasını axtaran ölkələr üçün faydalı ola bilər. Əlavə olaraq, mən ümid edirəm ki, bu Kitabça bu mövzu ilə bağlı daha geniş maraq yarada bilər. Mən gündəmdə olan məsələlərin konseptual hala salınması və başa düşülməsi üçün öz səylərimizi davam etdirməyə hazırım və ümid edirəm ki, silahlı qüvvələr üçün ombudsman təsisatları özlərinin layiq olduqları diqqəti və tanınmanı əldə edəcəklər.

Səfir Teodor Vinkler
DCAF Direktoru

Təşəkkürlər

Müəlliflər Hans Borna bu layihəyə əvvəldən axıradak rəhbərlik etdiyinə və dəstəklədiyinə görə öz təşəkkürlərini bildirirlər. Rəhbərlik və təcrübə olmasaydı, bu Kitabçanın ortaya çıxması mümkün olmazdı.

Müəlliflər anonim baxış keçirənlərə və həmçinin bu kitabçanın bir neçə əlyazmasına özlərinin dəyərli və xüsusi şərhələrinə görə Meqan Bastrik və Aydan Villsə minnətdardılar. Onların geniş biliyi və ekspertizi bu mətnlərin keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq üçün bizə çox kömək etmişdir. Onlar həmçinin bizi edəcəyimiz bir çox səhvlərdən və boşluqlardan xilas etmişlər.

Mətni hazırlamaqda bizə kömək edən və lazımı təkliflər verən bir sıra təşkilatlar və fərdlərə xüsusi təşəkkürlər edirik. Bunlar aşağıdakılardır: Anton Qaal, Pol Kiss və Karl Şnemen və Federal Silahlı Qüvvələr üçün Avstriya Parlament Komissarının ofisi; Bosko Silqeqovic və Bosniya Herseqovinanın Parlamentinin Hərbi Komissarı; Pyer Daiqle, Dominik Perreault və Veronika Perreault və Kanada Milli Müdafiə və Silahlı Qüvvələrinin Ombudsman ofisi; Qilles Qrollemund və Fransanın des Recours des Militaires Komissiyası; Kyell Arne Bratil və Silahlı Qüvvələr üzrə Norveç Parlamenti Komissarı ofisi; Zbiqnev Zareba və Polşa İnsan Hüquqları Müdafiəçisi ofisi; Saşa Yankoviç və Serbiya Vətəndaş Hüquqları Müdafiəçisi ofisi; Susan Atkins və Birləşmiş Krallıq Xidməti Şikayətlər Komissarı ofisi; və Jozef Perez və ABŞ Müdafiə Naazirliyi Baş Müfəttişi ofisi.

Bundan əlavə, müəlliflər bizim sorğulara cavab verən bütün təsisatlara və Silahlı Qüvvələr üzrə Ombudsman Təsisatlarının Berlin, Vyana və Belqradada keçirilən Beynəlxalq İllik Konfransında (İCOAF) iştirak edən bütün təsisatlara minnətdardılar. Bu görüşlərdə baş verən rəsmi və qeyri rəsmi müzakirələrdə və həmçinin, bu məsələlərlə əlaqədar konfrans hesabatları qiymətsiz məlumat mənbəyi olmuşdur.

Müəlliflər həmçinin bu Kitabçanın planını qurduğu üçün Alise Lake

Hammonda,üz qabığının fotosunu verdiyinə görə Belinda Kleləndə və Aqinkort Press –in işçisi olan Culiya Rubelə mətni redaktə etdiyinə görə minnətdarlıq edirlər.

Nəhayət,müəlliflər bu kitabçaya mandat verdiklərinə görə İCOAF-a və İsveçrə Beynəlxalq Münasibətlər Müdafiəsi, Müdafiə,Mülki Müdafiə və İdman üzrə Federal Müdafiə Departamentin Silahlı Qüvvələr Qərargahına bu layihəyə maliyyə yardımı ayırdığına görə minnətdarlıq edirlər.

Bencamin Buklənd və Uilyam Mkdermott

GİRİŞ

1 | GİRİŞ

Bu fəsil qarşıdakı fəsildə nə haqda danışılacağı haqqında xülasədən ibarətdir. Bu aşağıdakı alt-bölmələrdən təşkil olunur:

- Silahlı qüvvələr üçün ombudsman təsisatlarının tərifləri
- Bu cür təsisatların əhəmiyyəti
- Bu kitabçanın məqsədləri
- Bu kitabçanın gözlənilən istifadəçiləri
- Bu kitabça üçün aparılan araşdırmada və kitabçanın yazılmasında istifadə olunan metodologiya
- Kitabçanın quruluşu

1.1 Təriflər

Bu kitabçanın mövzusu silahlı qüvvələr üçün ombudsman təsisatlarıdır. Bu geniş termin olub geniş miqyaslı təsisati modellər və yanaşmaları əhatə edir. İki əsas səbəbə görə, “Ombuds təsisatı” termini çox yayılmış “ombudsman” terminindən üstün tutulur:

1. “ombudsman”termini ümumilikdə daha da konkret təsisat növünə, əsil Skandinaviya modelinə yaxından oxşayan modelə isnad edir (1).
2. “ombudsman”termini,əslində Skandinaviya sözü olmasına baxmayaraq,özünün müasir konsepsiyasında heç də gender baxımından neytral deyildir.

Bu kitabça geniş sahəli təsisatları əhatə edir.”Ombuds Təsisatları” termininə mandatları,miqyası və funksiyaları geniş dərəcədə rəngarəng

olan təşkilatlar daxildir. Bu kitabça, həm açıq şəkildə insan hüquqları təşviq etmək və qorumaq(2) səlahiyyətləri verilmiş təşkilatları və həm də pis idarəetmə məsələlərinə daha çox fokuslanan təsisatları əhatə edir(3). Modellərin rəngarəngliyi aşağıda müzakirə olunan təsisatların adlarında əks olunur: o cümlədən, onların arasında komissar, baş müfəttiş, ombudsman, şikayətlərə baxan rəhbərlik, parlament komissarı, vətəndaş müdafiəçiləri və ədalət məhkəməsi sədri də vardır. Ombuds təsisatlarının iki mühüm xarakteristikası, onların nəzarət etməli olduğu orqanlardan asılı olmaması və onların öz vəzifə borclarını tərəfsiz olaraq yerinə yetirməsidir. Şikayətləri qəbul etməklə və onları araşdırmaqla, ombuds təsisatları müstəqil nəzarətin istənilən sisteminin əhəmiyyətli hissəsinə çevrilir.

Digər tərəfdən, bu kitabçanın fokusu, müəyyən mənada bütövlükdə ombuds təsisatlarının dar bir hissəsidir: burada diqqət *silahlı qüvvələr üzrə* ombuds təsisatlarına yönəlidir. Beləliklə, bu kitabça öz diqqətini geniş ombudsman qrupu təsisatlarının daxilindən o təşkilatlarla məhdudlaşdırır ki, onlar özlərinin vahid ümumi mandatı ilə, uyğun yurisdiksiyalarında olan silahlı qüvvələrin daxilindən və ya silahlı qüvvələrlə əlaqəli şikayətlər alıb onları araşdırır. “Silahlı qüvvələr” dedikdə, silahlı qüvvələrin bütün növlərini və həmçinin müdafiə nazirliyi kimi bu cür qüvvələrin fəaliyyətlərini planlaşdıran və istiqamətləndirən icra orqanları nəzərdə tutulur(4).

Bu fikri iki nümunə ilə izah etmək olar: Silahlı qüvvələr üçün ombuds təsisatına Serbiya Vətəndaşlarının Müdafiəçisi təsisatı da daxildir, bu ümumi ombuds təşkilatı olub hökumətin çox sayda qolları üzərində, o cümlədən, silahlı qüvvələr üzərində geniş yurisdiksiyaya malikdir. Bu cür tərifə, məsələn Argentina Milli İctimai Müdafiəçisi daxil deyil, o ümumi ombuds təsisatı olub silahlı qüvvələr üzərində səlahiyyəti yoxdur.

Dəqiqlik naminə, bu kitabça aşağıdakı fəsillərdə harada ombuds təsisatı deyirsə, o zaman o silahlı qüvvələr üzərində yurisdiksiyası olan ombuds təşkilatlarını nəzərdə tutur. Kitabçanın ombuds təşkilatının fərdi rəhbərinə isnad etdiyi yerlərdə, “bu vəzifəni tutan” termini fərdin cinsindən və ya konkret vəzifənin adından asılı olmayaraq, məsələn, baş müfəttiş, vəkil, ko-

missar termini kimi ümumiləşdirilmiş halda istifadə olunur. Spesifik təsisata isnad edilən yerlərdə,əgər bu təsisat həmən təsisatın bir hissəsi olarsa, ”ombudsman” termini istifadə olunur.

1.2Silahlı Qüvvələr üçün Ombuds Təsisatlarının Əhəmiyyəti

Ombuds təsisatları həm müstəqillik və həm də tərəfsizlik üçün çalışırlar: onların səmərəliliyi həm dövlət və həm də xalqa münasibətdə, o cümlədən, silahlı qüvvələr heyəti ilə bağlı,etibar və hörmətin saxlanmasından asılıdır(5).Əlbəttə,bu cür təsisatları unikal edən bir şey odur ki,onlar xalq ilə rəhbərlik arasındakı münasibətlərin keyfiyyətini lüzumsuz münaqişə olmadan yaxşılaşdırmağa çalışırlar(6).Ombuds təsisatları bütün tərəflər üçün bərabər və çevik həlləri inkişaf etdirmək və ona nail olmaq üçün özlərinin yüksək səviyyəli etibarından təsir vasitəsi kimi istifadə etmək iqtidarındadırlar(7).

Onların müstəqilliyi və tərəfsizliyi ziddiyətli məhkəmə mühitindən kənar-da,onları dövlət hakimiyyətinin hesabatlılığını təmin etməyə yönələn geniş çərçivənin mühüm elementinə çevirir.Əlbəttə,bir çox hallarda məhkəmələrə yox, ombuds təsisatlara üstünlük verilə bilər. Xüsusilə, onlarda mövcud olan maneələrin azlığı(onlara çıxış asandır,fərdlər heç bir pul ödəmir və qeyri-rəsmidir) geniş sayda hallarda onları cəlbədicə alternativ edir(8).

Daha geniş baxsaq,silahlı qüvvələr üçün ombuds təsisatları bütövlükdə demokratik idarəçilik üçün vacibdir. BMT İnsan Hüquqları Komissiyası (indiki BMT İnsan Hüquqları Şurası)2000-ci ildə demokratik idarəçiliyin beş atributunu müəyyən edən qətnamə qəbul etmişdir:şəffaflıq, məsuliyyət, hesabatlılıq,iştirak və cavab vermək(9). Ombuds təsisatı kimi müstəqil və tərəfsiz orqan ən azı bu kriteriyanın üçünü təmin edir:

- Cavab vermə (burada o şikayətləri birbaşa vətəndaşdan alır və bu şikayətlərə baxmaq imkanına sahib olur)
- Məsuliyyət və hesabatlılıq (burada o problemləri düzəltmək üçün tövsiyələr edir)
- Şəffaflıq(hesabatları və silahlı qüvvələrlə bağlı müxtəlif mövzular üzrə mövzulu tədqiqatları dərc etməklə)

Əlbəttə, onların demokratik idarəçiliyə olan əhəmiyyəti barədə getdikcə artan məlumatlılıq son əlli ildə dünyada silahlı qüvvələr üçün ombuds təsisatlarının yayılmasını izah edən bir amildir. Şikayətləri almaq və onu həll etmək imkanında olan güclü və müstəqil ombuds təsisatının mövcudluğu demokratik idarəçiliyi daha geniş anlamda ölçmək üçün mühüm bir gücdür. Serbiya prezidenti Boris Tadiçin Silahlı Qüvvələr üzrə Ombudsman Təsisatlarının üçüncü Belqrad Beynəlxalq Konfransında (İCOAF) dediyi kimi, "şikayətlər yaxşıdır", çünki onlar göstərir ki, bu təsisata ictimai etibar və məlumatlılıq vardır (10).

Ombuds təsisatları silahlı qüvvələrin qanun aliliyi ilə idarə olunmaları üçün və onların qanun aliliyinə riayət etmələri üçün və həm də silahlı qüvvələr heyətinin insan hüquqlarına və onların təmasda olduğu mülki şəxslərin insan hüquqlarına hörmət edilməsi üçün dəyərli rol oynayır. Bu məqam xüsusilə Hans Born və Yan Leiqin yazdığı *Silahlı Qüvvələr Heyətinin İnsan Hüquqları və Fundamental Azadlıqları Kitabçasında* aydın şəkildə vurğulanmışdır (11). Çox sayda silahlı qüvvələrin beynəlxalq və ya çoxmillətli qüvvələrin tərkib hissəsi kimi rolu və insan hüquqları pozuntularının artması mümkünlüyü (o cümlədən, hərbi qüvvə göndərilən ölkənin vətəndaşları arasında) insan hüquqları və qanun aliliyinə hörməti təmin etmək iqtidarında olan güclü və səmərəli nəzarət mexanizmlərinin əhəmiyyətini vurğulayır.

1.3 Məqsədlər

Bu kitabçanın üç əsas məqsədi vardır:

1. Ombuds təsisatların funksiyası və qurulması üçün lazım olan bir sıra yaxşı praktikaları bir yerə yığmaqla və gücləndirməklə hüquqi və təsisati əsaslar hazırlanmasına kömək etmək.

2. Müxtəlif modelli ombudsman təsisatları müqayisə etmək və fərqləndirmək və müxtəlif modellərin güclü və zəif tərəflərini üzə çıxarmaq.

3. Ombuds təsisatlarının qurulması və gücləndirilməsi üçün arqumentlər hazırlamaq.

Bununla bağlı, bu kitabça geniş dairəli ombuds təsisatları tərəfindən həyata keçirilən yaxşı praktikaları ayırd edir. Hər bir fəslin sonunda bu məqsədlərə kömək edən yaxşı praktikalar üzə çıxarılır və daha geniş dairəli təsisatlar üçün tətbiq edilə bilən faydalı tövsiyələr edilir.

Bundan əlavə, silahlı qüvvələr üzrə ombuds təsisatlarının funksiyası üçün praktiki məlumatların çatmamazlığı mövcuddur. Ombuds təsisatlarının illik və mövzulu hesabatlarından və həmçinin qanunlar və yardımçı təlimatlardan geniş məlumat toplamaq imkanı olmasına baxmayaraq, bu kitabça bu cür məlumatları bir yerə toplayan ilk kitabçadır.

Əslində, bu kitabça geniş resurs olub həm oturmuş və həm də yeni ombuds təsisatları üçün və həmçinin öz xidmətlərindən istifadə edənlər üçün də faydalı olacaq. Ümid edilir ki, bu kitabın gələcək nəşrləri və redaktələri burada başladılan işlərin üzərində qurulacaq və bu işləri genişləndirəcək.

1.4 Hədəfləndiyi dairələr

Bu kitabça geniş ictimaiyyət üçün hesablanmışdır, o cümlədən, silahlı qüvvələr heyəti, mülki qulluqçular, qanunverici orqanın üzvləri və icra orqanları, media və mülki cəmiyyət üzvləri, alimlər və bütün növ ombudsman təsisatları üçün. Xüsusilə, ümid edilir ki, bu kitabça bu cür təsisatların son zamanlarda yaranmış və ya yaradılması nəzərdə tutulan dövlətlərdə ictimaiyyətə xüsusi maraq kəsb edəcək. Həm də ümid edilir ki, mövcud ombuds təsisatları başqa təsisatların yaxşı praktikalarını öz işləri üçün faydalı və məlumatlandırıcı sayırlar.

1.5 Metodologiya

Bu kitabça bir sıra məlumat mənbələrindən istifadə edir. Çoxlu sayda material elmi və başqa mənbələrdən və ombuds təsisatların hesabatlarından toplanmışdır. Yaxşı praktika üçün iyirmidən çox ölkənin qanunları nəzərdən keçirilmişdir. Buraya Silahlı Qüvvələr üzrə Ombudsman Təsisatlarının Beynəlxalq Konfransının (İCOAF) iştirakçılarının əksəriyyətinin qanunvericilik sənədləri və həmçinin xüsusi sahə üzrə nəzərə çarpan və maraqlı nümu-

nələr təklif edən başqa ölkələrin də qanunverici sənədləri daxildir.

2009 və 2011-ci illərdə İCOAF-ın illik konfranslarında iştirak edən ombuds təsisatları haqqında suallar- əsasında iki sorğu keçirildi. Birinci sorğu (2009) mandatlar, funksiyalar, səlahiyyətlər, şikayətlərə baxma, sonrakı gedişlər, yerinə yetirmə və problemlərlə bağlı məsələləri əhatə edirdi. İkinci (2011) sorğu daxili və kənar şikayətlərə baxma mexanizmləri arasında, silahlı qüvvələr birlikləri və assosiasiyaları arasındakı fərqliliklərlə və ombuds təsisatların xaricə göndərilən silahlı qüvvələrin insan hüquqlarının qorunmasında rolu ilə əlaqəli suallardan ibarət idi. Müəlliflər həm də beş ölkədə ombuds təsisatlarının nümayəndələri ilə fərqli modelləri əhatə edən bir sıra qeyri rəsmi sorğu-suallar və müzakirələr keçirmişlər.

Yaxşı praktikaları müəyyən edərkən, müəlliflər o nümunələri seçmişlər ki, onlar ombuds təsisatları üçün fundamental əhəmiyyət daşıyan, bir-biri ilə bağlı üç keyfiyyəti təmsil edirlər: müstəqillik, tərəfsizlik və səmərəlilik. Ombuds təsisatların həm fəaliyyət və həm də təsisati aspektləri ilə bağlı olan bu keyfiyyətlər sonrakı fəaliyyətlərin çoxunun əsasını təşkil edir. Bu kitabça hər hansı bir modelin xeyrinə və ya onun fəaliyyət yolları haqqında qərar qəbul etmir. Əvəzində, geniş səpkili halların içindən yaxşı praktikaları tətbiq edir.

1.6 Kitabçanın içindəkilər

Bu kitabçanın quruluşu ilk növbədə ombuds təsisatların modellərini və səlahiyyətlərini təqdim etməyə hesablanıb və ikincisi, şikayətin başlanğıcından onun həllinə qədər bütövlükdə şikayət prosesini əks etdirməyə hesablanıb. Faktiki olaraq, kitabça dörd hissəyə bölünüb, I Hissə tarix, funksiyalar və modellər ilə məşğul olur; və II, III və IV Hissələr şikayətə baxma prosesinin şikayətlər, məlumat toplanması və hesabat kimi fərqli mərhələlərinə aiddir. Ümid edilir ki, bu bölünmə ombuds təsisatları qurmağa çalışan ölkələr (xüsusilə də I Hissə) və həmçinin artıq bu cür təsisatların mövcud olduğu ölkələrdəki maraqlı tərəflər üçün də faydalıdır (xüsusilə də II, III, IV Hissə). Hər bir fəsil uyğun məsələləri ayırd edir və problemləşdirir və yaxşı praktikadan alınan tövsiyələrlə yekunlaşır. Ayrı-ayrı

fəsilər müstəqil olaraq və ya bir bütövün bir hissəsi kimi oxunur. Bu məqsədlə, harada uyğunsa uyğun mövzulara kəsişən isnadlar edilmişdir.

I Hissə ombuds təsisatların tarixi, funksiyaları və modelləri ilə məşğul olur. 2-ci Fəsil (I Hissənin birinci Fəsili) bu cür təsisatların tarixi ilə hüquqi əsasları haqqında danışır. 3-cü Fəsil, müxtəlif ölkələrdə ombuds təsisatların funksiyalarını ən yaxşı şəkildə həyata keçirmək üçün inkişaf etdirilən funksiyalara və müxtəlif modellərə yönəlir. Dördüncü Fəsil, dünyanın müxtəlif yerlərindəki silahlı qüvvələr üçün ombuds təsisatlarının cürbəcür modellərini gözdən keçirir. Nəhayət, 5-ci Fəsil müstəqilliyin vacib məsələsini nəzərdən keçirir və ombuds təsisatların uğuru üçün zəruri olan müxtəlif növ müstəqillikləri əhatə edir.

II Hissə şikayətlər mövzusunda daha məzmunlu şəkildə yönəlmişdir. 6-cı Fəsil şikayətlərlə bağlı inzibati işləri və ombuds təsisatların bu şikayətlərə necə baxması və onlar üzərində işləm yapmasını nəzərdən keçirir. 7-ci Fəsil silahlı qüvvələr üçün ombuds təsisatların çox zaman üzlaşdığı müxtəlif növ şikayətləri tədqiq edir.

III Hissə araşdırmalara fokuslanır və aşağıdakı məsələləri vurğulayır: araşdırmalarla bağlı məlumatlara çıxış, məlumat toplama və onların analizi. 8-ci Fəsil araşdırmaların miqyasının müzakirəsini davam etdirməzdən öncə şikayət əsaslı, öz təşəbbüslü və sistemli araşdırmalar növləri ilə məşğul olur.

9-cu Fəsil, 6-cı Fəsildə müzakirə edilən şikayətlərə baxma müzakirələri üzərində qurulur və araşdırıcı proseslə və uyğun addımlar və istifadə olunan texniki metodlarla məşğul olur. Nəhayət III Hissədəki 10-cu Fəsil ombuds təsisatların məlumatlara çıxışı kimi vacib məsələ ilə məşğul olur.

IV Hissə şikayətə baxma prosesinin son mərhələsini, hesabat vermə və tövsiyələri əhatə edir. 11-ci Fəsil hesabat verməni nəzərdən keçirir və bu fəsilə müxtəlif növ hesabatların müzakirəsi və həmçinin, hesabat vermənin müstəqilliyi məsələsi də daxildir. 12-ci Fəsil, qərar və tövsiyələrin yerinə yetirilməsi və monitorinqi məsələlərinə və ombuds təsisatların məcburi olmayan tövsiyələrin necə yerinə yetirilməsinə həvəsləndirilməsi yollarına fokuslanır. 13-cü Fəsil bu cildi tamamlayır.

Mənbələr

1. İki Skandinaviya modeli vardır: İsveç/Fin ombudsmanın ittihamçı rolunda çıxış etmək və məhkəmə üzərində yurisdiksiyası olmaqla səlahiyyəti var; və Danimarka modeli, ombudsmanlıqdır və başqa ölkələr tərəfindən çox vaxt olduğu kimi təbiiq edilir..
2. Məsələn, Mərkəzi və Şərqi Avropanın, Latin Amerikasının əksər ölkələri və Qərbi Avropanın bir hissəsi (məsələn, İsveç, Finlandiya, və Norveç).
3. Məsələn, BK, İrlandiya, Kanada, ABŞ.
4. Bir sıra ombuds təsisatları başqa qüvvələr üzərində yurisdiksiyaya malikdirlər, o cümlədən, yarı hərbi olmuş və özəl müqavilə ilə işləyənlər üzərində.
5. Michael Dodson, "The Human Rights Ombudsman in Central America: Honduras and El Salvador Case Studies," *Essex Human Rights Review* 3, no. 1 (2000): 30.
6. P. Nikiforos Diamondouros, *The Ombudsman Institution and the Quality of Democracy*. Distinguished Speakers Lectures, University of Siena, 2006, 8.
7. Diamondouros, *The Ombudsman Institution*, 9, 17.
8. Leonard F.M. Besselink, "Types of National Institutions for the Protection of Human Rights and Ombudsman Institutions: An Overview of Legal and Institutional Issues," in *Human Rights Commissions and Ombudsman Offices: National Experiences Throughout the World*, by Kamal Hossain, Leonard F.M. Besselink, Haile Selassie gebre Selassie, and E.L.M. Voelker (London: Kluwer Law International, 2001), 2. Digər tərəfdən, əlbəttə, bir çox hallarda məhkəmələrin hüquqi məcburi qərar vermək imkanları onları daha da cəlbədicə edə bilər.
9. Heiner Hänggi, "Making Sense of Security Sector Governance," in Heiner Hänggi and Theodor H. Winkler, eds. *Challenges of Security Sector Governance* (Geneva and Munster: DCAF and Lit Verlag, 2003), 11.
10. Serbiya Respublikasının Vətəndaşlarının Müdafiəçisi, Silahlı Qüvvələr heyətinin İnsan Hüquqlarının Qorunması : *Keçmiş və Yeni problemlər*. 3ICOAF Conference Report, Belgrade: Office of the Protector of Citizens, 2011, 6.
11. Ombuds təsisatların açıq insan hüquqları mandatı ilə aydın şəkildə insan hüquqları öhdəliklərinin dəstəklənməsini təmin etməsinə baxmayaraq, bu cür açıq mandatlar olmasa ombuds təsisatları üçün çətin olar. Bu o vaxt edilə bilər ki, bu təsisat davranışın qanuniliyini nəzərdən keçirsin və bu ölkədə insan hüquqları qanunları olsun. Bax: Hans Born and Ian Leigh, *Handbook on Human Rights and Fundamental Freedoms of Armed Forces Personnel* (Geneva and Warsaw: DCAF and OSCE-ODHIR, 2008)

I HİSSƏ TARİX, FUNKSİYALAR VƏ MODELLƏR

2 | ƏSAS MƏNBƏLƏR

2.1 Giriş

Bu fəsil müxtəlif ölkələrdə silahlı qüvvələr üzrə ombuds təsisatlarının yaradılmasının arxasında duran tarixi və niyyətləri nəzərdən keçirir. O bu cür təsisatların yaradılması üçün əsas motivasiya və ya səbəblərə və həmçinin, onların hüquqi əsaslarına və mandatlarına və ölkələr boyu onların dəyişən mandatlarına nəzər salır. Bu fəsil aşağıdakı alt bölmələrdən ibarətdir:

- Motivasiyalar
 - Mövcud Şikayətə Baxma Mexanizmlərinin Yaxşılaşdırılması
 - II Dünya Savaşından Sonra Mülki-Hərbi Münasibətlərin yenidən dərəcələndirilməsi
 - Demokratiyaya keçid
 - Konkret problemlərə cavab
 - Uğurlu Təsisat Qurma
- Ombuds Təsisatların Hüquqi Əsasları
- Yaxşı Praktika

2.2 Motivasiyalar

Silahlı qüvvələr üzərində yurisdiksiyası olan ombuds təsisatlarının yaradılması üçün bir sıra fərqli köklü səbəblər vardır. Birincisi, silahlı qüvvələr üzərində mülki və demokrtaik nəzarətin gücləndirilməsi arzusudur. İkincisi, daha da səmərəli şikayətə baxma mexanizmləri yaratmaqla və həll etməklə əsgərlərin hüquqlarının daha yaxşı qorunmasıdır. Üçüncüsü, silahlı qüvvələr daxilində prosedurları, praktikaları və aparılan siyasətləri izləmək üçün müstəqil keyfiyyət nəzarəti mexanizmlərinin yaradılmasıdır (1). Bu cür geniş çərçivə daxilində, ombuds təsisatların yaradılması üçün dörd əlavə konkret motivasiyalar fərqləndirilə bilər. Bu bütün

halları əhatə etməsə də, aşağıda müzakirə edilən geniş kateqoriyalar hal-hazırda qurulmuş ombuds təsisatların çoxunu əhatə edir.

2.2.1 Mövcud Şikayətə Baxma Mexanizmlərinin Yaxşılaşdırılması

Bir sıra hallarda, silahlı qüvvələr üzrə ombuds təsisatlarının yaranmasına edilən təkana səbəb mövcud şikayətə baxma mexanizmlərinin gücləndirilməsi və yaxşılaşdırılması arzusu olmuşdur. Belçikada, İrlandiyada və Birləşmiş Krallıqda (BK) silahlı qüvvələrlə məşğul olan ombuds təsisatları narazılıqları həll etmək üçün mövcud olan xüsusi sistemlərin tələblərə cavab verməməsinə cavab olaraq yaradılmışdır. İrlandiyada, xidmət heyətinin təmsilçiləri olan mühüm maraqlı tərəflər, müstəqil şikayətə baxma mexanizminin yaranmasına lobbicilik etmişdir, bununla da silahlı qüvvələrin daxilində şəxsi heyətin narazılıqlarına baxan daxili prosedurlara etibarın olmamasını üzə çıxarmışlar. Onların davamlı çağırışları, 2005-ci ildə Müdafiə Qüvvələri üzrə Ombudsmanın yaranmasına gətirdi (2).

Mövcud mexanizm və təsisatların gücləndirilməsi arzusu çox sayda stabil demokratik ölkələrdə ombuds təsisatlarının yaranması üçün katalizator rolunu oynadı. Əlbəttə, İsveç kimi stabil demokratik ölkələrdə bu cür təsisatların yaradılması və ya son zamanlarda İrlandiya və Belçikada bu təsisatların yaradılması Roy Qreqori tərəfindən ombuds təsisatlarının “ilkin dalğası” kimi adlandırılır. Bu cür “ilkin dalğa” nümunələri arasındakı əlaqə ondan ibarətdir ki, təsisat qurma, geniş şəkildə “vətəndaşların pis idarəçiliyə qarşı tez, səmərəli və dostcasına yolla qorunmasını təmin etmək arzusu ilə irəliyə aparılır. .bu zərurət hökumətin vətəndaşların həyatına artan təsiri ilə yaranır” (3).

Haşiyə 2A: İsveç Ombudsmanlığının Yaradılması

İsveç Ombudsmanı hər hansı başqa təsisatlardan bir əsr öncə yaradılmışdır və geniş mənada ombudsman konsepsiyasının yaradıcısı hesab olunur. Türkiyədə sürgündə olduğu müddətdə, 1713-cü ildə, İsveç Kralı İsveç hökuməti və Məhkəməsi üzərində nəzarət aparmaq üçün Ədalət Müşaviri təyin etmişdir (4). Sonrakı illərdə, Müşavirin təyin edilməsi mo-

narxdan Parlamentə keçmişdir və 1809-cu ilə qədər münaqişə mənbəyi kimi qalmışdır, Kral devrildəndən sonra və yeni konstitusiya qəbul ediləndən sonra, Konstitusiya Ombudsman vasitəsilə Parlamentə Kralın öz öhdəliklərini necə yerinə yetirdiklərinə nəzarət etmək imkanı vermişdir. Konstitusiya Komitəsinin baxışı ondan ibarət idi ki, parlament tərəfindən nəzarət edilən Ombudsmanın olması zəruridir, çünki əvvəlki model “ictimaiyyətin hüquqlarını qorumaq baxımından yetərli deyildi, o baxımdan ki, Müşavir ancaq hökumətin icra qanadı qarşısında cavabdeh idi”(5).

İsveç nümunəsi Ombudsmanın həlledici rolunun nədən ibarət olduğunu müəyyən etdi: ”məhkəmənin, qanunverici orqanın və icra orqanının səmərəli şəkildə həll edə bilmədiyi inzibati problemlərə baxılma”. Aşağıdakı dörd motivasiyanın izahına baxmayaraq, bu cür təsisatın İsveçdə yaranmasını şərtləndirən şərait hələ də onu xüsusiləşmiş nümunə etmişdir(6).

2.2.2 II Dünya Savaşından Sonra Mülki-Hərbi Münasibətlərin Yenidən Dərəcələndirilməsi

II Dünya savaşından sonra mülki-hərbi münasibətləri yenidən dərəcələndirmək səylərinin bir hissəsi kimi bir sıra ombuds təsisatları quruldu. Bu 1959-cu ildə Almaniyada və həmçinin Norveçdə (1952-ci ildə) və Avstriyada (1955-ci ildə) silahlı qüvvələr üçün ombudsman təsisatının yaradılması üçün əsas oldu. Butün bu hallarda, silahlı qüvvələr üzərində demokratik nəzarəti inkişaf etdirmək üçün müstəqil təsisatın yaradılması zəruri sayıldı. Son hadisələrin hələ də təsiri altında olan, lakin silahlı qüvvələrin yenidən qurulması vacibliyini qəbul edən Alman Parlamenti silahlı qüvvələri daha böyük yoxlamalara məruz qoymaqla (əsas qanuna düzəlişlər edərək), geniş məlumatlara çıxışı və nəzarət səlahiyyətləri olan Silahlı Qüvvələr üzrə Parlament Komissarı yaratmaqla ictimaiyyətdəki qorxuları sakitləşdirməyə çalışmışdır. Eynilə, Hollandiyada II Dünya savaşından sonra silahlı qüvvələr yenidən qurulanda, siyasətçilər silahlı qüvvələr

daxilində “keyfiyyət nəzarəti” qurmaq zərurətini gördülər və beləliklə Kral Fərmanı ilə Hollandiya Baş Müfəttişliyi quruldu(7).

2.2.3Demokratiyaya Keçid

Eyni proses Mərkəzi və Şərqi Avropanın əksər post-Kommunist ölkələrində də baş vermişdir. Burada,yeni demokratik ölkələr öz vətəndaşlarının hüquqlarını qorumaq üçün müstəqil təsisatların qurulmasına ehtiyac görmüşlər.Bu Şərqi Avropanın Rumıniya(1997), Polşa(1987),Sloveniya(1995) və Serbiya(2007) kimi ölkələrində baş vermişdir. Diqqəti çəkən odur ki,bu post-kommunist ölkələrinin hamısı,demokratiyanın gücləndirilməsinin bir hissəsi kimi,bütün dövlət xidmətləri və hökumətin qolları ilə əlaqəli məsələlərə baxmaq yurisdiksiyası olan, açıq-aydın insan hüquqları mandatları ilə ümumi ombuds təsisatları qurmuşlar(8).

Eynilə,Latın Amerikasının bir çox ölkələrində, iyirminci əsrin sonlarında avtoritar rejimlərin devrilməsindən sonra açıq insan hüquqları mandatları ilə ombuds təşkilatları yaradıldı. Burada onların rolu,başlıca olaraq, silahlı qüvvələrin səlahiyyətlərinə yoxlanış kimi xidmət etmək və təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən geniş səpgili pozuntuların yaranmasına qarşı qorunma vasitəsi kimi idi. Məsələn,bu cür təsisatlar çox zaman İspaniya və İsveç təsisatlarından model kimi istifadə edərək Kolumbiyada(1991), Meksikada(1990) və Qvatemalada(1985) yaradıldı(9). Onların yaradılması silahlı qüvvələr tərəfindən törədilən pozuntuların qarşısını almaq arzusu ilə möhkəm şəkildə bağlı olduğundan,bu rol bu ölkələrdəki təsisatların mandatlarında,xüsusilə də onların Avropadakı tərəfdaşları ilə müqayisədə,xüsusi yer tutmuşdur.

Avropada və Latın Amerikasında bu dövr ərzində yaranan yeni təsisatlar “ikinci dalğa” ombuds təsisatları adlanır.Yuxarıda deyilən “birinci dalğa” ombuds təsisatlarının əksinə olaraq,ikinci dalğa qanun aliliyi, insan hüquqları və hökumət dürüstlüyünə daha çox hörmət təbliğ edən yeni demokratik ölkələri əhatə edirdi. Bu cür ölkələrdə ombuds təsisatlarının yaradılması, “totalitar və ya avtoritar keçmişdən liberal demokratik ölkə-

yə “doğru yolda olan” ölkələrdə “pis idarəçiliyin” yenidən peyda olmasına qarşı mübarizədə daha da qiymətli silah təmin edən səylər kimi görünə bilər”(10).

Afrikadakı ombuds təsisatları da eyni cür problemlərlə üzləşir. Qana İnsan Hüquqları və İnzibati Ədalət Komissiyasının Sədri Emile Fransis Şort argument gətirir ki: “Afrikanın yeni yaranmış demokratik ölkələrində... dövlətin fərqli orqanları arasında gözlənilən mövcud hakimiyyət bölgüsü zəifdir,yaxşı idarəçiliyin həyata keçirilməsi hələ də böyük problemdir və insan hüquqları pozuntuları getdikcə artır. Çox sayda Afrika ölkəsində qanun aliliyinə müntəzəm olaraq riayət edilmir və dövlətin gücündən ixtiyarı istifadə geniş yayılmışdır.Korrupsiyanın qarşısı alınmır və o təsisatı forma almışdır”(11).

Bu cür ikinci dalgə təsisatların səmərəliliyinə qarşı bir sıra təhlükələr ayrd edilmişdir,o cümlədən:yetərli olmayan hüquqi əsas və ya hətta ombuds təsisatlarla bağlı ziddiyyətli təlimatların olduğu; sahə və ya hərbi baza səfərləri həyata keçirmək üçün ombuds təsisatına qoyulmuş hüquqi məhdudiyətlər və gizli saxlanılan məlumatlara çıxışın olmaması(12). Yəqin ki,bir çoxları daha da vacib olanı,dələduzluq və korrupsiya problemlərini misal gətirir və belə hallarda dövlət təsisatlarına olan etibar aşılır və ombuds təsisatlarının özlərinin də dürüstlüyü sarsılır(13).Hətta ombuds təsisatının özünün nisbətən geniş problemlərdən qorunduğu yerlərdə,direktivlər və tövsiyələrin düzgün yerinə yetirilməsi başqa təsisatların da əməkdaşlığını tələb edir və bu da əgər digər təsisatlar korrupsiya ilə özünü etibarsız etmişsə və ya başqa cür desək səmərəsiz olmuşsa, o zaman bir şey əldə etmək çətin olur və mümkün olmur(14).

2.2.4Konkret Problemlərə Cavab

Bir başqa ölkələr qrupunda isə,silahlı qüvvələr üçün ombuds təsisatların qurulması silahlı qüvvələrin işindən doğan problemlər və ya qalmaqallar sayəsində həyata keçirilir. Kanadanın Milli Müdafiə Nazirliyi və Silahlı Qüvvələri üçün qurulan Kanada Ombudsmanı,BMT sülhməramlı qüvvələri tərkil

bində Somaliyə göndərilən Kanada əsgərlərinin(1992-1993) pis davranışı ilə bağlı iddiaların nəticəsində 1998-ci ildə yaranmışdır. Bu araşdırma komissiyasının yaranmasına gətirdi və sonralar silahlı qüvvələr üçün ombudsman təsisatının yaradılması ilə nəticələndi. Birləşmiş Krallıqda bu cür oxşar şərait ucubətindən 2006-cı ildə,yenicə əsgər olmuş əsgərlərin hərbi bazada ölümü ilə bağlı aparılan müstəqil araşdırmanın tövsiyəsi əsasında Xidmət Şikayətlər Komissarı yaradıldı. Hər iki halda,silahlı qüvvələrin davranışından doğan problemlər (və ya silahlı qüvvələr içərisindəki fərdlərin və ya birliklərin) özəlliklə silahlı qüvvələr ilə məşğul olmaq üçün mandatlanmış ombuds təsisatlarının yaranmasını sürətləndirdi(15).

2.2.5Uğurlu Təsisat Qurma

Yuxarıdakı hallardan çıxış etməklə uğurlu təsisat qurma proseslərini dəstəkləyən bir sıra kəşifən mövzuları ayırd etmək mümkündür. Birincisi,vacib tərkib hissə partiyalar üzrə geniş dəstəyin saxlanmasıdır,bu həm ombuds təsisatın qurulması və həm də onun rəhbərliyinin seçilməsi ilə bağlıdır. Almaniyanın Silahlı Qüvvələri üzrə Parlament Komissarı,məsələn onun özünün Bunderstaq çoxluğu ilə seçilməsinin əhəmiyyətini qeyd etmişdir. Eynilə İrlandiya Ombudsmanı o faktı önə çəkmişdir ki,heç kim Parlamentdə Ombudsman Qanununun qəbul edilməsinin əleyhinə səs verməmişdir(16). Bu cür dəstək ombuds təsisatının istər konstitusiya düzəlişi ilə, istərsə qanunvericilik aktı ilə və ya icra orqanı fərmanı ilə və ya başqa vasitələrlə yaradılmasından asılı olmayaraq vacibdir. İkincisi,geniş dairəli maraqlı tərəfləri bir yerə gətirən proses həm yeni təsisatlar haqqında məlumatlılıq baxımından və həm də onların qurulması üçün güclü dəstək baxımından faydalıdır. Bu cür maraqlı tərəflərə təkcə silahlı qüvvələr və uyğun hökumət idarələri deyil, həm də silahlı qüvvələr birliyi və assosiasiyaları və mülki cəmiyyət qrupları daxildir.

2.3 Ombuds Təsisatların Hüquqi Əsasları

Ölkələr adətən ombuds təsisatların səlahiyyətlərini konkret qanunvericiliklə təsbit etməklə və ya konstitusiya düzəlişi etməklə onlar üçün güclü əsaslar qurmağa çalışırlar.Məsələn,faktiki olaraq bütün Latın Amerika

ombuds təsisatları üçün konstitusiya düzəlişi əsas olmuşdur,o cümlədən. Argentina,Boliviya,Kolumbiya,El-Salvador, Qvatemala, Honduras, Meksika, Nikaraqua,Paraqvay,Peru və Venesuela üçün. Avropada bu Rumıniya,Polşa, Almaniya və Albaniyada olmuşdur(17). Digər tərəfdən, konkret qanunvericilik Bosniya Herseqovina,Kosta Rika,Ekvador və Panama və həmçinin, İrlandiya və Birləşmiş Krallıqda ombuds təsisatlar üçün əsas olmuşdur(18).Digər yanaşma Kanadada olmuşdur və burada 1998-ci ildə icra orqanı fərmanı ilə Kanada qüvvələri və Milli Müdafiə Nazirliyi üçün Ombudsmanlıq qurulmuşdur.

Bu cür hüquqi yanaşmaların əlverişliliyi və əlverişsizliyi haqqında ümumiləşmə aparmaq çətin olsa da,belə qurumu konstitusiya yolu ilə müəyyən edən sistemlərin üstünlüyü odur ki,konstitusiya əsasları bu cür təsisatın əhəmiyyətini vurğulayır və onu digər vacib dövlət təsisatları ilə bir sərəya qoyur.İkinci üstünlük ondadır ki,bu təsisatların üstünlüyünü konstitusiya ilə təsbit etməklə,onun daimiliyi vurğulanır. Əlbəttə bu cür status, qanunverici vasitələrlə qanunvericilər tərəfindən bu cür təsisatı sadəcə ləğv etməyi köklü dərəcədə çətinləşdirir.Nəhayət,ombuds təsisatların konstitusiya çərçivəsində rolunun aydınlaşdırılması, onun rolunun eyni səlahiyyətlər və funksiyalara malik olan digər dövlət təsisatları ilə müqayisədə müəyyənləşdirilməsidir. Belə olduqda,o ombudsman təsisatını təsisatlar arası mübarizədən və ya onun mandatını yenidən müəyyən etmək və ya məhdudlaşdırmaq cəhdindən qoruyur.

Haşiyə 2B:Ombuds Təsisatları ilə Əlaqədar Beynəlxalq Standardlar

Silahlı qüvvələr üzrə ombuds təsisatları üçün bir sıra beynəlxalq prinsiplər əhəmiyyət daşıyır.Bu kitabça çox sayda bu cür beynəlxalq standartları əks etdirir və onlardan istifadə edir.Buraya daxildir:

- Ölkə Təsisatlarının Statusu ilə əlaqədar BMT Prinsipləri(Paris Prinsipləri),(20) və bu prinsiplər bir neçə uyğun sahədə ölkə insan hüquqları təsisatları (NHRİs) üçün geniş standartlardan ibarətdir,o cümlədən:tərkib,maliyyələşmə,funksiyalar və fəaliyyət metodları ilə bağlı.

- Açıq Cəmiyyət İnstitutunun Milli Təhlükəsizlik və Məlumata çıxış Hüququ üzrə Qlobal Prinsiplər layihəsi(21) və onun da bir sıra uyğun bölmələri vardır ,o cümlədən,biri də nəzarət funksiyalı təsisatların məlumata çıxış hüququdur.

- Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin ombudsman təsisatı üzrə (22) və insan hüquqlarının qorunması və inkişaf etdirilməsi üzrə(23) müstəqil ölkə təsisatlarının üzv ölkələrdə qurulması üçün Təvsiyələri, hansı ki, onların hər ikisi insan hüquqları və fundamental azadlıqların səmərəli müşahidəsini inkişaf etdirməkdə ombuds təsisatların rolunu vurğulayır.

- Ombudsman Təsisatı üzrə Avropa Şurası Parlament Assambleyası Təvsiyələri(24) hər hansı ombuds təsisatın səmərəli çalışması üçün vacib olan on beş “xarakteristika” irəli sürür.

- Beynəlxalq Ombudsman Assosiasiyası Praktikasının Standardları (25) aşağıdakıları əhatə edir:digər standardlarla birgə, müstəqillik, tərəfsizlik və neytrallıq,konfidensiallıq və qeyri-rəsmilik. Bu başlıqlar altında bir sıra yaxşı praktikalar mövcuddur.

- İnsan Hüquqları üzrə Dünya Konfransı,Vyana Bəyannaməsi və Fəaliyyət Proqramı Milli İnsan Hüquqları Təsisatlarının əhəmiyyətini və onların insan hüquqlarının qorunması və inkişaf etdirilməsində rolunu müəyyən edir.Xüsusilə,bu Konfrans bu Təsisatların: məsləhət-çilik imkanları ilə,onların insan hüquqları pozuntularını düzəltmək istiqamətində rolları ilə,insan hüquqları məlumatlarını yaymaq və insan hüquqları üzrə təhsil vermələri ilə məşğul olur(26).

Buna baxmayaraq,hətta konstitusiya ombuds təsisatının mövcudluğuna mandat verdiyi ölkələrdə də ümumilikdə bu təsisatın funksiyalarını və səlahiyyətlərini müəyyən edən qanunverici proses tələb olunur(qanunverici orqan və ya icra orqanları fərmanları vasitəsilə müəyyən edilən ölkələrdə olduğu kimi). Beləliklə,heç bir yanaşma bu təsisatı müdaxilədən azad etmir və bu məsələlər təsisatı və fəaliyyət müstəqilliyinin baxıldığı 5-ci Fəsildə müzakirə ediləcək.

Bir sıra nümunələr istənilən ombuds təsisatı üçün güclü hüquqi əsasın yaradılmasının əhəmiyyətini göstərir və bu əsaslar təsisatı saxta islahat və siyasi manipulyasiya vasitəsilə zəiflətmək səylərindən qoruyur. Əlbəttə, ombuds təsisatlarının yaradılması çox zaman hakimiyyətdə olan bir çoxları tərəfindən islahatçıları sakitləşdirmək üçün özlərinin "oturuşmuş maraqlarını təhlükə altına almadan" edilir(27). Bu məsələni təsisatı və fəaliyyət müstəqilliyi üzrə 5-ci Fəsil daha ətraflı şəkildə gözdən keçirir.

2.4 Yaxşı Praktika

Proses

- Silahlı qüvvələr üçün ombuds təsisatının yaradılmasına aparan konkret motivasiya və səbəblərdən asılı olmayaraq, bu cür təsisatın yaradılması bütün uyğun tərəflərin maraqlarını və ehtiyaclarını nəzərə alan çoxtərəfli, çoxmaraqlı proses olmalıdır. Xüsusilə, belə bir proses silahlı qüvvələr komandanlığının, xidməti assosiasiyaların, mülki cəmiyyətin və başqa müstəqil nəzarət təsisatlarının baxışlarını əhatə etməli və onları nəzərdən keçirməlidir.

Hüquqi Əsas

- Silahlı qüvvələr üzrə ombuds təsisatları möhkəm hüquqi əsaslar üzərində qurulmalıdır. İdeal olaraq, təsisatın statusu konstitusiyada təsbit olunmalıdır.

Mənbələr

1. Hans Born, Aidan Wills, and Benjamin S. Buckland, *A Comparative Perspective of Ombudsman Institutions for the Armed Forces*. Policy Paper (Geneva: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, 2011), 4.

2. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, 4.

3. Roy Gregory in Steven Van Roosbroek and Steven Van de Walle, "The Relationship between Ombudsman, Government and Citizens: A Survey Analysis," *Negotiation Journal*, 2008: 288. Səmərəsiz idarəetmə pis və baş tutmamış idarəetmə deməkdir və "əgər təsisat qanuna uyğun şəkildə hərəkət etmirsə, yaxşı idarəetmənin prinsiplərinə riayət etmirsə və ya insan hüquqlarını pozursa" bu baş verir. Daha ətraflı Avropa Ombudsmanının websitesinə baxın: <http://www.ombudsman.europa.eu>).

4. Linda C. Reif, *The Ombudsman, Good Governance and the International Human Rights System* (Leiden: Martinus Nijhoff, 2004), 5.

5. Reif, *The Ombudsman*, 6.

6. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, 3.

7. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, 3.

8. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, 3.

9. Lorena Gonzalez Volio, "The Institution of the Ombudsman: The Latin American Experience," *Revista IIDH* (Instituto Interamericano de Derechos Humanos) 37 (2003): 219.

10. Van Roosbroek, "The Relationship between Ombudsman," 288.

11. Emile Francis Short, cited in Reif, *The Ombudsman, Good Governance, and the International Human Rights System*.

12. Katrin Kinzelbach and Eden Cole, *Monitoring and Investigating the Security Sector* (Bratislava: UNDP, 2007), 13.

13. Marten Oosting, "Protecting the Integrity and Independence of the Ombudsman Institution: the Global Perspective," in *The International Ombudsman Yearbook*, ed. the International Ombudsman Institute (Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2001), 19.

14. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, 15.

15. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, 3.

16. Silahlı Qüvvələr üzrə Alman Parlament Komissarı, *Oversight*,

Protection and Welfare: The Ombudsman Institutions as Advocates for Military Personnel. IICOAF Conference Report, Berlin: Office of the German Parliamentary Commissioner for the Armed Forces, 2009; Born *et al*, *A Comparative Perspective*, 9–11.

17. Gonzalez, “The Institution of the Ombudsman,” 229.

18. İrlandiyanın Müdafiə Qüvvələri üzrə Ombudsmanı 2004 Ombudsman Aktı vasitəsilə yaradılmışdır; BK Xidməti Şikayətlər Komissarı 2006 Silahlı Qüvvələr Aktı(UK AFA) vasitəsilə qurulmuşdur. Latın Amerika nümunələri üçün bax: Gonzalez, “The Institution of the Ombudsman,” 229.

19. Bax, Kanada, “Ministerial Directives Respecting the Ombudsman for the Department of National Defence and the Canadian Forces,” and the accompanying *Defence Administrative Orders and Directives* (DOAD), 1998.

20. BMT Baş Məclisi tərəfindən qəbul edilmişdir 48/134 of 20 December 1993.

21.Bax:Açıq Cəmiyyət İnstitutu Ədalət Təşəbbüsü,daha ətraflı <http://www.soros.org/initiatives/justice>).

22. Nazirlər Komitəsinin üzv ölkələrə ombudsman təsisatı üzrə Təvsiyəsi No. R (85) 13 .

23. Nazirlər Komitəsinin insan hüquqlarını qorumaq və inkişaf etdirmək üzrə müstəqil ölkə təsisatları qurmaq Təvsiyəsi No. R(97)14.

24. AŞ Parlament Assambleyası Təvsiyəsi1615 (2003).

25.Bax: Beynəlxalq Ombudsman Assosiasiyası websitesi <http://www.ombudsassociation.org>).

26. BMT Baş Məclisi Doc A/CONF.157/23 of 12 July 1993. Art. 36.

27. Dodson, “The Human Rights Ombudsman in Central America,” 30.

3 FUNKSİYALAR

3.1 | Giriş

Bu fəsil ombuds təsisatlarının əsas funksiyalarına nəzər salır. Bu funksiyaların birincisi şikayətə baxmadır və bu şikayətlərin qəbul edilməsi və onların üzərində işləm yapılmasıdır. Daha sonra araşdırma aparılmasına və ombuds təsisatların həyata keçirdiyi əsas növ araşdırmalardan bəhs edilir. Sonda bu fəsil hesabatlara və tövsiyələrə və onların şikayətlərin həllində oynadığı rola baxır. Bu fəsil aşağıdakı altbölmələrdən ibarətdir:

- **Şikayətə baxma**
- **Araşdırmalar**
- **Hesabatlar və Tövsiyələr**
- **Yaxşı Praktika**

3.2 Şikayətə baxma

Ombuds təsisatların mühüm funksiyası şikayətləri qəbul etmək və onları araşdırmaqdır; digər funksiyası isə dövlət idarəetməsinin təkmilləşmə və ya daha böyük hesabatlılığa ehtiyacı olan sahələrini ayırd etməkdir. Lakin, ombuds təsisatları hüquq orqanlarını, o cümlədən, ordudakı ədalət sistemini əvəz etmək mənasında deyil. Onlar daha çox hüquqi təsisatları tamamlamağa çalışırlar, çünki ombuds təsisatları ümumilikdə cinayət xarakteri daşımayan işlərlə məşğul olurlar və bir qayda olaraq burada şikayət etmək üçün maneələr nisbətən daha aşağı səviyyədə olur(1). Şikayətin məhkəmədə aparılmasının rəsmiliyi və xərcləri daha da yüksək ola bilər, ombuds təsisatları xidmətləri isə pulsuzdur və adi məhkəmə gedişlərindən fərqli olaraq daha çox qeyri rəsmidir. Bundan əlavə, ombuds təsi-

satları öz xidmətlərinə çıxışın daha da asan olması üçün, fərdlərin öz şikayətlərini etməsi üçün cürbəcür vasitələr təmin etməyə səylər göstərməlidirlər(bax daha ətraflı Bölmə 6.2.2).

Əksər hallarda,silahlı qüvvələr üzrə ombuds təsisatları silahlı qüvvələrdə aktiv xidmətdə olan heyətdən və eynilə də, çox zaman qeyri peşəkar heyətdən,məsələn,çağırışıçılardan da şikayət almağa mandatlandırılır.Çox sayda ombuds təsisatları,həmçinin,veteranlardan,onların ailələrindən və dostlarından və silahlı qüvvələrlə əlaqəsi olmayan ictimaiyyətin nümayəndələrindən də şikayətlər qəbul edə bilir(bax daha ətraflı Bölmə 6.2.1).

Şikayət prosesi bir neçə addımdan ibarətdir,o cümlədən:şikayətin qəbul olunan olduğunun müəyyən edilməsi, məsləhət verilməsi,şikayətə tez bir zaman ərzində baxılması,bütün tərəflərin xəbərdar edilməsi və legitim gözləntilərin aparılması(2).Şikayətlərin həll edilməsi üzrə gedən proses vaxtlı-vaxtında,səmərəli,etibarlı,gizli və tərəfsiz olmalıdır.

Silahlı qüvvələr üçün ombuds təsisatlar geniş tərkibli şikayətlərlə məşğul olur və onların çoxu üç geniş kateqoriyadan birinin daxilinə qoyula bilər:insan hüquqları qorunması,səmərəsiz idarəçiliyin önənməsi və cinayət və beynəlxalq humanitar qanunlara riayət edilməsi(ətraflı 7-ci Fəsilə bax). Ombuds təsisatların bir sıra başqa əlavə məsələlərlə məşğul olduğu halda,bu kateqoriyalar silahlı qüvvələr üzrə ombuds təsisatlarının daha geniş şəkildə baxdıqları məsələləri əhatə edir.

3.3 Araşdırmalar

Ombuds təsisatların şikayətə baxma funksiyalarına yaxından əlaqəli digər funksiya ombuds təsisatların araşdırmalar aparmaq roludur.Əksər silahlı qüvvələr üzrə ombuds təsisatların fəaliyyətlərini polis və ya məhkəmə orqanlarından fərqləndirən bir amil odur ki,bu fəaliyyətlər təbiəti etibarlı ilə nə cinayətgar və nə də rəqabətlidir.Əlbəttə, hərbi prokurorluğun və ya mülki məhkəmələrin araşdırma və ya incələmə mövzusu olan mövzulara əksər ombuds təsisatlarının çıxış əldə etməsinə açıq şəkildə maneələr qoyulur(daha ətraflı hansı məsələlərin və prioritetlərin üzərində daya-

nılması ilə bağlı Bənd 5.4.1-ə bax.)⁽³⁾. Bir çox ombuds təsisatları cina-yətkar pozuntularla bağlı məsələləri araşdırdığı halda, ombuds təsisatların apardığı araşdırmaların yekun nəticələri ümumilikdə tövsiyələr verilməsinə yönəlmişdir; onlar məsələləri müstəqil və tərəfsiz həll etmək və bu məsələlərin yenidən yaranmasını önlemek məqsədi güdürlər, nəinki qanunu pozanı və ya fərdi pozuntu hallarını cəzalandırmaq məqsədi.

Ombuds təsisatları tərəfindən araşdırmalar bir neçə əsas növlərə bölünür, o cümlədən: şikayət-əsaslı, öz təklifi ilə və sistemli məsələlərlə məşğul olanlar tərəfindən (ətraflı olaraq 8.3 və 8.5 Bölmələrinə baxın)⁽⁴⁾. Bütün ombuds təsisatların eyni tərzdə araşdırma aparmamasına baxmayaraq, onların işində bir neçə ümumi element aydın görünür, o cümlədən: fakt toplama və şikayətin haqlı olduğunu müəyyən edən araşdırmalar; alternativ mübahisə həlli və ya vasitəçilik; sorğu-sual və başqa araşdırıcı metodlar, məsələn, yoxlamalar və yerlərdəki müəsisələrə səfərlər; və yekun nəticələr (ətraflı 9-cu Fəsilə baxın). Hər hansı araşdırmanın nəticələri sonra spesifik problemləri həll etmək və həm də onların meydana gəlməsini önlemek üçün tövsiyələrə və başqa addımlara gətirir.

3.4 Hesabatlar və Tövsiyələr

Maraqlı tərəflər, qanunvericilər və geniş ictimaiyyət üçün hesabatların hazırlanması (o cümlədən, şikayətçi və şikayətin mövzusu) ombuds təsisatların həlledici funksiyasıdır; və faktiki olaraq bütün bu cür təsisatlar özlərinin işi və fəaliyyətləri üzrə müntəzəm hesabat ortaya qoymağa mandatlanmışdır. Ombuds təsisatların işinin bütün aspektləri üzrə, o cümlədən, şikayətlər (fərdi şikayətçilərin toxunulmazlığını qorumağa lazımı qayğı göstərərək), mühüm və mövzulu məsələlər və siyasi və ya başqa tövsiyələr üzrə periodik və ya xüsusi hesablardan istifadə edib məlumat paylaşması aparıla bilər. Hesabatlar həm də tövsiyələri ictimailəşdirmək üçün, o cümlədən, şikayətə aparın qərar, siyasət və ya qanunun düzəldilməsi, onun sərtliyinin azaldılması və ya onun ləğv edilməsi ilə əlaqədar mühüm vəsi-tə ola bilər (ətraflı 11.2-ci Bölməyə baxın)⁽⁵⁾.

Spesifik hallar və ya araşdırmalarla əlaqədar, ombuds təsisatları şikayətlə əlaqəli və araşdırma və sorğu zamanı üzə çıxarılan istənilən daha geniş, sistemli məsələlərlə əlaqəli konkret problemlərin yoluna qoyulmasına yönələn ətraflı tövsiyələrdən ibarət hesabatlar ortaya qoya bilər.

Tövsiyələr bir sıra fərqli funksiyalara xidmət edə bilər, o cümlədən, şikayətə aparan zərərli qərar, siyasət və ya qanunların uyğun tərəflər tərəfindən düzəldilməsinə, sərtliyinin aşağı salınmasına və ya ləğv edilməsinə sövq etməyə həvəsləndirir. Tövsiyələr həm də zərərin ödənilməsinə, məsələn, zərərə görə ödəmələr və ya səhvlərə və ya zərərli təsirə görə rəsmi üzr istəmələr təklif edə bilər(6).

Tövsiyələr iki əsas növə bölünə bilər. Birinci növ tövsiyələr, spesifik şikayətlər və onların həlli ilə əlaqəlidir. İkinci növ tövsiyələr, daha da sistemli məsələlərin həllinə yönəlmiş siyasi tövsiyələrdir. Ombuds təsisatların hazırladığı tövsiyələrin uyğun şəkildə yerinə yetirilməsi bu cür orqanların səmərəliliyi üçün başlıca haldır. Əgər silahlı qüvvələr və ya başqa uyğun qurumlar ombuds təsisatların verdiyi tövsiyələri yerinə yetirə bilmirsə və ya nəzərə almağı rədd edirsə, bu bütün şikayətə baxma və araşdırma prosesini sarsıda bilər.

3.5 Yaxşı Praktika

Şikayətə baxma

- Ombuds təsisatların vacib funksiyası şikayətləri qəbul etmək və onları araşdırmaqdır və dövlət idarəetməsinin təkmilləşmiş fəaliyyət və ya daha geniş hesabatlılığa ehtiyacı olan sahələrini ayırd etməkdir

Araşdırmalar

- Araşdırmalar məsələlərin həllini müstəqil və tərəfsiz həll etməyə və onların yenidən üzə çıxmasını önəlməyə yönəlir, nəinki qanunu pozanı və ya fərdi qanun pozuntusuna görə cəzalandırmağı.

Hesabat və Tövsiyələr

- Qanunverici məclisə və geniş ictimaiyyətə hesabatların verilməsi ombuds təsisatların həlledici funksiyasıdır. Tövsiyələr şikayətə aparan zərərli qərar, siyasət və ya qanunların düzəldilməsinə, sərtliyinin aşağı salınmasına və ya ləğv edilməsinə çalışa bilər.

Mənbələr

1. Besselink, “Types of National Institutions.”
2. Terhi Arjola-Sarja, “The Ombudsman as an Advocate for Good Administration,” in *Parliamentary Ombudsman 90 Years*, by Riitta-Leena Paunio (Sastamala: Vammalan Kirjapaino Oy, 2010), 93–108.
3. Bax,məsələn, İrlandiya, “Ombudsman Act,” Section 5; ABŞ “Inspector General Act of 1978,” Art. 8(d); və Kanada, “Ministerial Directives,” Art. 14 –15.
4. Qeyd etməyə dəyər ki, bu cür üç “növlü” bir sıra hallarda bir-birini örtür və əlavə olaraq bəzi hallarda ombuds təsisatına mandat verilir ki,parlament üzvü və ya hökumət naziri tərəfindən ona təqdim edilən şikayəti araşdıra bilsin.
5. United Nations Development Programme, *Guide for Ombudsman Institutions: How to Conduct Investigations*. (Bratislava: UNDP, 2006), 118.
6. UNDP, *How to Conduct Investigations*, 118.

4 MODELƏR

4.1 | Giriş

Bu fəsil silahlı qüvvələr üzrə ombuds təsisatların müxtəlif modellərinə nəzər salır. O ilk növbədə, silahlı qüvvələr daxilində inteqrasiya olunmuş təsisatlara, məsələn, baş müfəttişliyə nəzər salır. Daha sonra, o ümumi ombuds təsisatlarını gözdən keçirmədən öncə, baxmayaraq ki, onların silahlı qüvvələr heyətindən şikayətlər qəbul etməyə mandatu vardır, silahlı qüvvələr üzərində xüsusi yurisdiksiyası olan ombuds təsisatlarına keçir. Bu fəsil təsisatı modellər arasında müzakirə ilə yekunlaşır. Bu fəsil aşağıdakı altbölmələrə malikdir:

- Silahlı Qüvvələr üzrə Ombuds Təsisatlarının Fərqli Modelləri
 - Inteqrasiyalı
 - Xüsusi Yurisdiksiya
 - Ümumi
- Oxşar təsisatlar arasında əməkdaşlıq
- Yaxşı Praktika

4.2 Silahlı Qüvvələr üzrə Ombuds Təsisatlarının Fərqli Modelləri

Silahlı qüvvələrin fəaliyyətindən və daxilində gedən fəaliyyətdən meydana gələn məsələləri həll etmək mandatu olan cürbəcür ombuds təsisatları vardır. Bu cür təsisatların status və mandatu ölkələr boyu köklü dərəcədə dəyişir və şübhəsiz ölkə hərbi əməlləri, hüquq sistemi və mülki-hərbi münasibətlərin dərəcəsi ilə və həmçinin, kim üçün ilkin olaraq bu təsisat qurulub sualı ilə şərtlənir. Əlbəttə, bu cür təsisatların zəngin cürbəcərlüyü onu deməyə imkan

verir ki,ombuds təsisatların yayılması və inkişafı onun model kimi çevikliyi ilə irəli aparılır(1). Bu cür çeviklik,ombuds təsisatlarına rəngarəng, mədəni,konstitusiyalı və hüquqi mühütlərə uyğunlaşmağa imkan vermişdir.Bu cür rəngarənglik bu qurumların başlıqlarında yaxşı əks olunur və buraya,məsələn,komissar,baş müfəttiş,ombudsman,şikayətlərə baxan şöbənin müdiri,xalq müdafiəçisi və ədalət müşaviri daxildir. Bu cür rəngarəngliyə baxmayaraq,bu tədqiqatda gözdən keçirilən ombuds təsisatları üç fərqli kateqoriyaya qruplaşdırıla bilər: silahlı qüvvələr daxilində integrasiya olunmuş,silahlı qüvvələr üzərində xüsusi yurisdiksiyası olan və ümumi ombuds təsisatları. Bu modellərin hər birinin üstünlükləri və çatışmamazlıqları vardır və onlar aşağıda daha ətraflı müzakirə olunacaq.

4.2.1 Silahlı qüvvələr daxilində integrasiya olunanlar

Birinci model silahlı qüvvələrin özü daxilində integrasiya olunmuş ombuds təsisatlarıdır(adətən baş müfəttiş(BM) adı altında). BM-lər adətən silahlı qüvvələrin aktiv xidmətdə olan üzvləridir və bir qayda olaraq onlar ordu idarəetmə sistemi daxilində olur. Beləliklə,onlar özlərindən yuxarıdakı komanda heyətinə hesabat verir və /və ya onlardan göstəriş alır.Bu səbəbdən,ombuds təsisatlarının bu cür modeli silahlı qüvvələr tərəfindən razılıqla qarşılır. Bu cür modelin üstünlükləri ondadır ki,BM-lər ola bilər ki,idarəetmə məsələlərinə daha da həssasdırlar və silahlı qüvvələrin əməliyyat səmərəliliyinin qorunması və inkişafı zərurətinə daha da diqqətliidlər.BM-lər həm də hərbi həyat haqqında mütəxəssis biliyinə sahibdirlər və bu da onları hərbi ilə bağlı spesifik məsələlərə daha da həssas yanaşmağa sövq edir. Nəhayət,BM-lər yerdəyişməyə məruz qalan silahlı qüvvələrin başqa üzvləri ilə eyni yerdə olur və bu da onlara xaricə göndərilən və uzaqda yerləşən əsgərlərə potensial olaraq daha asan təmasda olmağa imkan verir.Digər tərəfdən,buna baxmayaraq,bu cür integrasiyalı mexanizmlərin müstəqilliyi olmaya bilər. Onların silahlı qüvvələr daxilində tutduğu mövqe, mübahisəli məsələləri həll etmək üçün və ya hərbi komandanlığın maraqlarına zidd olan araşdırmaların aparılması

üçün onların imkanlarını azaldar. Bu da əvəzində şikayət edənlərin və ictimaiyyətin gözü önündə şikayət mexanizminin legitimliyini azaldar və ona olan etibarını sarsıdır(2). Bu cür sistem,məsələn,Fransada,Hollandiyada və ABŞ-da mövcuddur və orada silahlı qüvvələrin baş müfəttişinin həm məsləhətçi və həm də vasitəçi funksiyası vardır; bu idarə, həm də veteranlar üçün baş müfəttiş funksiyasını yerinə yetirir. Danimarka da eynidir,lakin tam unikal modelə sahibdir və bu başlığa uyğun gəlir. O daha ətraflı 4C-də təsvir edilir.

Haşiyə4A ABŞ Baş Müfəttişlik Sisteminin Mənbələri

ABŞ BM-lik sistemi Amerika İnqilabi Müharibələrinə gedib çıxır,0 zamanlar General Corc Vaşinqton Baron Fredrik Vilhelm von Styubeni silahlı qüvvələrin ilk Baş Müfəttişi təyin etmişdir.Bu sistem bir əsr öncə yaradılmış Fransız təsisatı əsasında modelləndirilmişdir. BM-in ilkin niyyəti Amerika silahlı qüvvələri daxilində baş verən intizamsızlıq və qeyri-peşəkarlıq mühitində təlimləri və ordunun döyüş hazırlığını yaxşılaşdırmaq idi.BM-in ilkin tapşırıqlarına,təlimlərə nəzarət etmək və bütün silahlı qüvvələr üzrə ümumi taktika inkişaf etdirmək idi.Digər tərəfdən,Kontinental Konqress bu yeni təsisata silahlı qüvvələr daxilindəki xərcləmələrdə hesabatlılığı təmin edən bir təsisat kimi və həm də silahlı qüvvələri demokratik nəzarətə tabe olmasını təmin edən bir təsisat kimi baxırdı. Əvvəllər BM-lər insan hüquqları funksiyasına da malik idilər. 1777-ci ildə Konqres ordu üçün BM-lik yaradanda,onun dörd əsas funksiyası arasında komandirlərin öz əsgərlərinə ədalət və mərhəmət tərzində münasibət göstərmələrini təmin etmək də daxil idi(3).

İlkin olaraq,BM-lər silahlı qüvvələrin tərkibində,lakin komanda idarəetmə sisteminin xaricində mövcud idilər. Lakin,1876-cı ildə Müdafiə Naziri təlimat verdi ki,bütün döyüş sahələrində olan BM-lər birbaşa olaraq özlərinin komandanlıqlarına hesabat versinlər,nəinki özlərinin rəhbər BM-ə. Bu cür dəyişiklik komandanlar ilə mülki hakimiyət arasında BM-in hesabatı ilə bağlı və onların sistem daxilində yeri ilə bağlı davam edən gərginliyi əks etdirirdi. Bu sistem indiyə qədər qüvvədədir(4).

4.2.2 Silahlı Qüvvələr üzərində Xüsusi Yurisdiksiya

Bir sıra ölkələrin qanunları ancaq silahlı qüvvələrin üzərində yurisdiksiyası olan ombuds təsisatları nəzərdə tutur, lakin o mülki idarə olub hərbi ierarxiyaya tabe olmur(5). Silahlı qüvvələr üzərində müstəqil nəzarət mexanizminin üstünlüyü ondadır ki, o özünün bütün diqqətini hərbi məsələlərə həsr etmək iqtidarında olur və beləliklə bu sahədə xüsusiləşmiş bilik inkişaf etdirir. Onun ictimai hesabatlar vermək imkanı başqa demokratik təsisatların, məsələn, qanunverici orqanın (onlara məlumat verməklə, ola bilər ki, onların tam da bu məlumatlara çıxışları olmasın) nəzarət imkanlarını gücləndirir və silahlı qüvvələrin daha da şəffaf və hesabatlı olmasını təmin edir. Bu cür təsisatlar müstəqil nəzarətin güclü nümunələri ola bilər. Hərbi məsələlər üzrə xüsusiləşmiş biliyə sahib olmaqdan əlavə, silahlı qüvvələr üzrə müstəqil ombuds təsisatları o məsələdə üstünlüyə malikdirlər ki, onların müstəqil statusu şikayətçilərin, qanunvericilərin və ictimaiyyətin qarşısında onlara etibarlılıq qazandırır. Ən əsas çatışmazlıq isə bu təsisatın bəhə başa gəlməsidir, kiçik və ya fəal olmayan ordualarda şikayətlərin azlığına görə bu cür idarənin olmasına ola bilər ki, ehtiyac olmasın(6).

Bu cür təsisatlar nümunəsinə, Norveç Silahlı Qüvvələri üçün Parlament Ombudsmanı, Alman Silahlı Qüvvələri üçün Parlament Komissarı, Federal Silahlı Qüvvələr üçün Avstriya Parlament Komissiyası, İrlandiya Müdafiə Qüvvələri üçün Ombudsman daxildir. Bu cür başlıca Milli Müdafiə və Kanada Qüvvələri Ombudsmanını da daxil etmək olar, baxmayaraq ki, yuxarıda göstərilənlərdən fərqli olaraq, bu təsisat Milli Müdafiə və Kanada Qüvvələrinin daxilində yerləşir.

Həşiyə 4B Norveç Silahlı Qüvvələri üçün Parlament Komissarı

Norveç Silahlı Qüvvələri üçün Parlament Komissarı silahlı qüvvələr üzərində xüsusi yurisdiksiyası olan ən ilkin təsisat nümunəsidir. O 1952-ci ildə parlamentin yekdil qərarı ilə qəbul edilmişdir və beləliklə onu silahlı qüvvələr üzərində dünyanın ilk parlament ombuds təsisatı etmişdir.

İlk vaxtlar, Komissar ordunun daxilindən müəyyən adamların skeptik münasibəti ilə üzləşmişdir və onlar düşünürdülər ki, bu təsisat ordunun səmərəliliyini və hərbi ierarxiyanı sarsıda bilər. Bu təsisatın hamı tərəfindən qəbul görməsi bir neçə il aldı və müdafiə naziri tərəfindən ilkin dəstək vacib oldu. Komissarın ilkin işlərindən biri yenicə orduya qəbul olunanların bu sistemin işi ilə bilgiləndirilməsi və onları özbaşına qərarlardan və ədalətsizlikdən qorumaq idi.

Komissar ombuds Komitəsinin rəhbəridir və bu komitə yeddi üzvdən ibarətdir. Komissar və Ombudsman Komitəsi Norveç Parlamentinin orqanlarıdır və faktiki olaraq onlar parlament tərəfindən seçilmişlər və Parlamente hesabat verirlər. Parlamentin orqanı kimi, bu təsisat Müdafiə Nazirliyindən və hərbi hakimiyyədən asılı deyil və tərəfsizdir. Komissarın mandati silahlı qüvvələrin bütün üzvlərinin və keçmiş üzvlərinin hüquqlarını qorumaqdır(7).

4.2.3 Ümumi Ombuds Təsisatları

Bir çox ölkələrdə, silahlı qüvvələr üzərində nəzarət funksiyaları daha geniş mülki nəzarət mexanizmlərinin mandatına aid edilir (məsələn, ümumi insan hüquqları ombuds təsisatları və ya klassik ombudsman) və onlara bütün cəmiyyətin üzvlərinin hüquqlarının və azadlıqlarının qorunmasına kömək edən və hökumətin bütün qollarına aid olan şikayətlər və narazılıqlara baxan mandat verilir. Çox sayda ölkələrdə, belə təsisatlar fəvqaladə əhəmiyyətlidir və siyasi sistem daxilində güclü mövqeyə malikdir. Məsələn, Serbiyadakı Vətəndaşların Müdafiəçisi dövlətin ən güclü fərdlərindən biri sayılır. Bu cür növ geniş mandati olan mülki ombuds təsisatlarının bir sıra üstünlükləri vardır. Birincisi, onların geniş mandati onları siyasi sistem daxilində vacib və məşhur fiqur edir. Beləliklə, onların tövsiyələrini qulaqardına vurmaq çətin olur. Onların önəmli statusu həm də o deməkdir ki, ictimaiyyət (o cümlədən, silahlı qüvvələr mənsubları) onların rolu haqqında yəqin ki, daha çox məlumat əldə edir və öz problemləri və qayğıları ilə onlara müraciət etməsi ehtimalı da artır. İkincisi, onların ümu-

mi mandatı təmin edir ki,həm mülkilər və həm də silahlı qüvvələr heyətinə bərabər münasibət göstəriləcək və onların maraqları istənilən tövsiyələrdə balanslaşdırılır. Üçüncüsü,ombuds təsisatların funksiyasının bir idarədə cəmlənməsi bir neçə xüsiləşmiş idarə qurmaqdan daha ucuz başa gəlir. Digər tərəfdən, mülki ombuds təsisatı silahlı qüvvələr haqqında spesifik bilgiyə sahib olmaya da bilər və onların arasında etibar qazanmaya da bilər və silahlı qüvvələr heyətinin üzvləşdiyi xüsusi problemlərə fokuslanması geniş mandatına görə uğursuz da ola bilər. Bundan əlavə,hərbi xarakterli hallara həsr olunan yetərsiz resurslar şikayətlərin həllində böyük gecikmələrə səbəb ola bilər.

Bu cür problemlərə həll yolu ombuds təsisatın idarəsinin daxilində ixtisaslaşmış şöbələrin açılması ola bilər,məsələn, konkret olaraq hərbi məsələlərlə məşğul olmaq üçün müavin təyin etməklə(8). Bu cür hallar Filippində və İsveçdə vardır,bu ölkələrdə ombudsmanın işi bir neçə məsuliyyət dairəsinə,o cümlədən,silahlı qüvvələr üzrə,hərbi əməliyyatlarda iştirak etməyən mülii xidmət üzrə və Müdafiə Nazirliyi ilə əlaqəli digər hallar üzrə bölünmüşdür.

Haşiyə4C Danimarka Məsləhət Sistemi

Danimarka ayrımcılığa məruz qaldıqlarını hesab edən və ya ayrımcılıq etdikləri haqqında ittiham edilən əsgər və zabitlərə yardım və məsləhət vermək üçün məsləhət sistemi qurmuşdur.Bu sistem hərbi ierarxiyanın xaricində öz gündəlik işləri ilə bərabər bu cür məsləhətçi funksiyanı həyata keçirən məsləhətçilərdən təşkil olunur. Öz məsləhətçi funksiyasını yerinə yetirməklə,onlar öz hesabatlarını Ordunun Şəxsi Heyət üzrə Komandanlığının baş müşavirinə təqdim edirlər. Məsləhətçilər istiqamət verir və ya lazım gəldikdə hərbi ierarxiyaya təqdim etmək üçün şikayətləri qaydaya salmaqda kömək edir. Sistemin özü kənar /müstəqil şikayət etmə prosesindən ibarət deyil(10).

Cədvəl4A: Ombuds Təsisatların Növləri

Növü	Nümunələr(11)
İnteqrasiyalaşmış	Avstriya,Belçika,Fransa,Hollandiya,Sloveniya(12),ABŞ,
Ümumi	Avstraliya(13),Kolumbiya,Estoniya,Finlandiya,Honduras,Macarıstan,Meksika,Monteneqro,Namibiya,Hollandiya(14),Polşa,Filippin,Rumıniya,Serbiya,Sloveniya,İsveç,Timor-Leste
Xüsusi Yurisdiksiya	Avstriya,Bosniya-Herseqovina,Kanada,Almaniya,İrlandiya,Norveç,BK

4.3 Ombuds Təsisatlar arasında Daxili Əməkdaşlıq.

Bir çox ölkələrdə,bir sıra fərqli təsisati modellər yan-yana çalışır və onların hər biri silahlı qüvvələr üzərində müəyyən yurisdiksiyaya malikdir.Belə ölkələrdə,uyğun təsisatlar arasında cürbəcür əməkdaşlıq formaları mövcuddur.Çox hallarda,hüquqi sərhədlər və mandatlar aydın şəkildə müəyyən edilmişdir və onlar hamar əməkdaşlığa kömək edir və yurisdiksiya ziddiyyətlərinin qarşısını alır. Bu hal,məsələn,Hollandiyada baş verir və burada şikayətlərə ilk növbədə daxildə,Silahlı Qüvvələr Baş Müfəttişi tərəfindən baxılır.Əgər bu şikayət daxildə həll oluna bilmirsə,o zaman şikayətçi ölkə Ombudsmanına müraciət edə bilir(15).Bu təsisatlar araşdırmalar,təlimlər,seminarlar və konfranslar zamanı yaxın təmasda olaraq bir-biri ilə əməkdaşlıq edirlər. Ölkənin Ombudsman Müavininin qeyd etdiyi kimi,problemi təsisat daxili həll etmək və şəxsi təmaslar vasitəsilə inamı bərpa etmək daha yaxşıdır(16).

Bosniya-Herseqovinanın Parlament Hərbi Komissarı haqqında qanunu daha uzağa gedərək məsuliyyət pillələri müəyyən edir və əməkdaşlıq mexanizmlərini təsisati hala salır.Burada,qanun, insan hüquqları ilə əlaqədar araşdırmalar zamanı Komissarın üzərinə İnsan Haqları Ombudsmanı ilə əməkdaşlıq etməsini şərtləndirən hüquqi öhdəlik qoyur(17). Daha

ümumi,qanun həm də tələb edir ki,Komissar Müdafiə Nazirliyi ilə,Müdafie Nazirliyinin Baş Müfəttişliyi ilə,Silahlı Qüvvələr ilə, İnsan Hüquqları Ombudsmanı Təsisatı ilə əməkdaşlıq etməlidir(18). Bu əməkdaşlıq daha sonra hüquqi maddələrlə möhkəmləndirilir və bu maddələr məlumatın necə və nə zaman bir-birinin səlahiyyətlərini potensial olaraq örtən cürbəcür təşkilatlar arasında paylaşmasını şərtləndirir(19).

Lakin,çox sayda ölkələrdə,yurisdiksiya xətləri daha az aydın olur və şikayət edənlər tərəfindən çəşqinliyə səbəb ola bilir və ya ən pis hallarda açıq rəqabətə və ya münaqişəyə səbəb ola bilir. Digər tərəfdən,bir-birini örtən yurisdiksiya və mandatlar potensial şikayətin itməməsi üçün boşluğun olmamasını təmin etməyə kömək edə bilər. Bir sıra ölkələr mövcud təsisatlar arasındakı əməkdaşlığın daha da yaxşılaşa bilməsi fikrini bildirirlər. Məsələn,Sloveniya İnsan Hüquqları Ombudsmanı qeyd edir ki, onun təsisatı ilə müdafiə nazirliyi müfəttişliyi arasında əməkdaşlıq hələ də yaxşı inkişaf etməmişdir(20).Unikal olaraq,Kanada silahlı qüvvələri aktiv və keçmiş üzvlər üzərində yurisdiksiyaya malik olan iki ombuds təsisata sahibdir: Milli Müdafiə və Kanada Qüvvələri üçün Kanada Ombudsmanı və Veteranların Ombudsmanı.Kanada Ombudsmanı əsasən aktiv silahlı qüvvələrin heyətindən gələn şikayətlərə baxmağa məsuldur,Veteranların Ombudsmanı isə,onun adından görüldüyü kimi,əsasən veteranlarla məşğul olur.Onların işlədiyı hərbi heyət üst-üstə düşsə də,bu iki idarə öz işlərini şikayətin mövzusunun asılı olaraq bölür(21).

4.4 Yaxşı Praktika

Modellər

- Seçilən spesifik modeldən asılı olmayaraq,ombuds təsisatlara öz funksiyalarını yerinə yetirmək üçün uyğun səlahiyyətlərin və resursların verilməsi əhəmiyyət daşıyır.
- Silahlı qüvvələr üzrə ombuds təsisatları hərbi ierarxiya və icra orqanları tərəfindən edilən uyğunsuz təsirdən müstəqil hərəkət etmək iqtidarında olmalıdırlar.

- Ombuds təsisatları silahlı qüvvələrlə əlaqəli öz funksiyalarını səmərəli şəkildə yerinə yetirmək üçün tələb olunan ixtisaslaşmış bilik əldə etməyə səylər göstərməlidir. Bu silahlı qüvvələr ilə əlaqəli şikayətlərlə məşğul olmaq üçün, spesifik mandatı olan, bu işə bağlı olan ixtisaslaşmış qurumların yaradılmasını tələb edə bilər.

Əməkdaşlıq

- Əməkdaşlığa kömək etmək üçün və yurisdiksiya ziddiyyətlərinin qarşısını almaq üçün hüquqi sərhədlər və mandatlar aydın şəkildə müəyyən edilməlidir.

- Bir sıra təsisatların bir-biri ilə örtüşən mandatları olduğu halda, qanun onların əməkdaşlıq etmələrini və məlumatların nə vaxt və necə paylaşmasını şərtləndirmələrini tələb edə bilər.

Mənbələr

1. P. Nikiforos Diamandouros, "The Ombuds Institution and the Quality of Democracy," (Siena Universitetində təqdim edilən yazı, Okt.17, 2006), 2.

2. Hans Born and Ian Leigh, *Handbook on Human Rights and Fundamental Freedoms of Armed Forces Personnel*, (Warsaw and Geneva: OSCE, ODIHR, and DCAF, 2008), 230–244.

3. California National Guard, "History of the US Army Inspector-General" http://www.calguard.ca.gov/ig/Pages/History_IG.aspx).

4. Dəniz Qüvvələri Baş Müfəttişi, "Fəsil 1. Dəniz Qüvvələri Baş Müfəttişinin tarixi http://www.ig.navy.mil/about_navinsgen/history.htm).

5. "Xüsusi yurisdiksiya" termini o demək deyil ki, bu cür qurumlar silahlı qüvvələr üzərində yurisdiksiyası olan yeganə qurumlardır.

6. Hans Born and Ian Leigh, *Handbook on Human Rights and Fundamental Freedoms of Armed Forces Personnel*, (Warsaw and Geneva: OSCE, ODIHR, and DCAF, 2008), 230–244.

7. Silahlı qüvvələr üzərində Norveç parlament ombudsmanının websitesinə baxın: <http://www.ombudsmann.no/>).

8. Hans Born and Ian Leigh, *Handbook on Human Rights and Fundamental Freedoms of Armed Forces Personnel*, (Warsaw and Geneva: OSCE, ODIHR, and DCAF, 2008), 230–244.

9. İsveç parlament ombudsmanınının websitesinə baxın: http://www.jo.se/Page.aspx?MenuId=38&MainMenuId=12&ObjectClass=DynamX_Persons&Language=en).

10. BK Müdafiə üzrə Parlament xüsusi Komitəsi, *Third Report*, Section 8. External Assurance.

11. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 1-ci suala cavablar.

12. Burada Müdafiə Nazirliyi Müdafiə Müfəttişliyinə isnad edilir .

13. Burada Avstraliya Birlik Ombudsmanına isnad edilir (həmçinin Avstraliya Müdafiə Qüvvələri Ombudsmanı).

14. Hollandiyada silahlı qüvvələr üzərində yurisdiksiyası olan iki ombudsman vardır. BM modeli Silahlı Qüvvələr üzrə Baş Müfəttişdir və Ümumi model isə Hollandiya Milli Ombudsmanıdır.

15. 2012-ci ilin İyulundan,Hollandiya veteranlar üçün ombudsmana da malikdir.

16.Vətəndaşların Müdafiəçisi, 3ICOAF Conference Report, 10.

17. Bosniya və Herseqovina, “Law on the Parliamentary Military Commissioner,” Art. 4c.

18. Bosniya və Herseqovina, “Law on the Parliamentary Military Commissioner,” Art. 7.1.

19. Bosniya və Herseqovina, “Law on the Parliamentary Military Commissioner,” Art. 7.1–7.4.

20. Vətəndaşların Müdafiəçisi, 3ICOAF Conference Report, 11.

21.Kanada Veteran İşləri üzrə Ombudsmanının websitesinə baxın: <http://www.ombudsman-veterans.gc.ca/home-accueil-eng.cfm>). Əgər şikayət Müdafiə Nazirliyinə aiddirsə ,o zaman Kanada Qüvvələri və Milli Müdafiə üzrə Ombudsmanı bu iş üzərində yurisdiksiyaya malik olur. Şikayət Veteran İşləri üzrə departamentə aiddirsə, o zaman iş Veteran İşləri üzrə Kanada Ombudsmanının yurisdiksiyasına keçir.

5 Müstəqillik

5.1 | Giriş

Bu fəsil müstəqillik məsələsini və onun ombuds təsisatların işinə və ümumi səmərəliliyinə olan əhəmiyyətini gözdən keçirir. Xüsusilə, bu fəsil müstəqilliyin üç əsas növünü müzakirə edir (təsisati, fəaliyyət və şəxsi) və hər bir bu sahələr üçün yaxşı praktika nümunələri verir. Bu fəsil aşağıdakı altbölmələrdən ibarətdir:

- Müstəqillik
- Təsisati Müstəqillik
 - Büdcələmə
 - Vəzifənin Təhlükəsizliyi və İşçilərin İş dövrü
- Fəaliyyət Müstəqilliyi
 - Hansı İşləri və Prioritetləri Aparmaq haqqında Qərar vermə
 - Onun öz işini aparmaq tərzini müəyyən etmək
 - Hesabatlar dərc etmək, Tövsiyələr vermək və İctimaiyyətə hitab etmək
 - Məlumata Çıxış
 - Kənar ekspertlərin Tutulması
- Şəxsi müstəqillik
- Yaxşı Praktika

5.2 Müstəqillik

Ombuds Təsisatların işi üçün müstəqillik əsas əhəmiyyət daşıyır və onların səmərəliliyi üçün onun həlledici element olduğu geniş formada müzakirə olunur. Avropa Şurası özünün 2003 hesabatında hesab etdiyi

kimi: “O öz vəzifə borcunu müstəqil,tərəfsiz vasitəçi olduğu zaman həyata keçirir...Ombudsman geniş ictimaiyyətə inam verməlidir ki,hökuməti və dövlət rəhbərliyini hesabatə çekən tərəfsiz “gözətçi” vardır(2).Burada, müstəqillik konsepsiyası üç tərkib hissəyə bölünmüşdür və ombuds təsisatının həm səmərəli və həm də tərəfsiz olması üçün onların hər birinin iştirakı lazımdır. Bunlar aşağıdakılardır:təsisati müstəqillik,fəaliyyət müstəqilliyi və şəxsi müstəqillik(3).

5.3Təsisati Müstəqillik

Təsisati müstəqillik ombuds təsisatları ilə başqa dövlət orqanları arasında münasibətlər haqqındadır,o cümlədən,nəzarət etmək mandatı olanlar və hesabat verməli olanlar arasında və həmçinin, öz kadrlarını təyin edənlər ilə və onlardan maliyyə alanlar arasında(4). Təsisati müstəqillik ümumilikdə belə başa düşülür ki,ombuds təsisatı hökumətdən asılı deyil və daha spesifik olaraq, o nəzarət etməsi üçün mandat verilmiş hər hansı qurumun tərkib hissəsi də deyil(5).Bu cür müstəqillik,ombuds təsisatı şikayətləri araşdırmaq tərəfsizliyini və bacarıqlarını sarsıda bilən maraqlar toqquşmasından və ya hər hansı uyğunsuz təsirdən uyğun şəkildə qoruyur. Əlbəttə,çox sayda ombuds təsisatları özlərinin təsisati müstəqilliyinin əhəmiyyətini səmərəlilik üçün mühüm ilkin şərt kimi vurğulayırlar.

4-cü Fəsildə müzakirə edildiği kimi,bu cür təşkilatlar rəngarəng hökumət agentlikləri və qurumları üzərində nəzarət aparmaq üçün mandata malikdirlər.Nəticədə,onların mövqeyi dövlətin və hökumətin başqa orqanları ilə münasibətdə ölkələr üzrə dəyişir.Məsələn,silahlı qüvvələr üzərində xüsusi yurisdiksiyası olan ombuds təsisatları,əsasən, hökumətin bütün qollarına aid olan şikayətləri araşdırmağa daha geniş mandatı olan ombuds təsisatlarından fərqli olaraq özlərinin parlamentdən asılılıq məsələsi ilə bağlı və ya özlərinin başqa hökumət qurumları ilə münasibətlərinin necə olmasında çox maraqlı deyillər.

Faktiki olaraq,qurumun nəzarət mandatına uyğun olaraq təsisati müstəqilliyə iki cür fərqli tərzdə yanaşıla bilər.Məsələn,Serbiyada,ombuds tə-

sisatları “dövlət hakimiyyəti verilmiş bütün qurumlara və təşkilatlara, müəsisələrə və təsisatlara” aid olan şikayətləri araşdırmaq üçün geniş yurisdiksiyaya malikdir(6). *Vətəndaşların Müdafiəçisi Haqqında Qanun* ona bütün dövlət hakimiyyətindən müstəqil olmasını sağlam təminat altına alır və bəyan edir ki, “Vətəndaşların Müdafiəçisi bu qanuna görə müstəqildir və öz vəzifələrini yerinə yetirməkdə sərbəstdir və heç kimin Vətəndaşların Müdafiəçisinin işinə və hərəkətlərinə təsir etmək hüququ yoxdur”(7).

Almaniyanın Silahlı Qüvvələr üzrə Parlament Komissarı haqqında Qanun bu statusu qanunun birinci maddəsində aydın şəkildə müəyyən edir və bəyan edir ki, “parlament nəzarəti apararkən, Komissar öz vəzifə borcunu Bundeşağın köməkçi orqanı kimi həyata keçirməlidir”(8). Eynilə, Avstriya Parlament Komissiyasının İcraçı Sədrləri Milli Şura tərəfindən seçilir, lakin Komissiyanın üzvləri siyasi partiyalar tərəfindən Milli Şuranın uyğun komitəsində öz təmsilçiliklərinə müvafiq olaraq irəli sürürlər. Parlamentin orqanları kimi, bu təsisatlar parlamentə hesabat verməyə borcludurlar və parlament tərəfindən təyin edirlər. Onlar silahlı qüvvələr üzərində daha böyük demokratik nəzarət təmin etmək üçün qurulduğundan, onların nəzarət mandatı başqa hökumət qurumlarına yox, sadəcə silahlı qüvvələr üzərinə şamil edilir.

Eyni suallar daxili və kənar ombuds təsisatların əlverişli və ya əlverişsiz olmasına da aiddir. Daxili təsisatlar, məsələn, baş müfəttiş çox zaman silahlı qüvvələr ilə birgə hərəkət etdiyinə görə və hərbi qüvvələrə dərhal çıxışı olduğuna görə şikayətləri alıb və araşdırmaq baxımından üstünlüyə malik ola bilər. Bu daha da tez hərəkət etməyə və şikayəti əhatə edən mühit barədə daha yaxşı bilik əldə etməyə imkan verə bilər. Digər tərəfdən, mümkündür ki, hərbi strukturlar daxilində mövqeyinə görə, baş müfəttişlər və başqa daxili idarələr kənar idarələrdən fərqli olaraq az müstəqilliyini nümayiş etdirməli olurlar. Əlbəttə, Kanada Ombudsmanı, özünün illik hesabatında möhkəm surətdə arqumentlər gətirirdi ki: “ombudsman təsisatı hərbi ierarxiyadan və Müdafiə Nazirliyinin mülki idarəetmə strukturu-

rundan tamamilə müstəqil olmalıdır. “Təsirin”(real və ya qavranan) bizim addımlarımıza,nəticələrimizə və tövsiyələrimizə ləkə salmamasını təmin etmək üçün müstəqillik mütləq olaraq əhəmiyyətlidir. Silahlı qüvvələr heyəti tərəfindən və fəaliyyətləri və ya qərarları araşdırılanlar tərəfindən,yalnız, daha böyük təşkilatla əlaqəsi olmayan və potensial maraq toqquşmalarına girməyən əsil müstəqil ombudsmanlara hörmət ediləcək və etibar ediləcəkdir(9).

5.3.1Büdcələmə

Büdcələmə və resurslarla təmin etmə dövlətin digər təsisatları ilə müqayisədə ombuds təsisatların müstəqilliyi üçün xüsusilə əhəmiyyətlidir.Maliyyə müstəqilliyi odur ki,ombuds təsisatı öz maliyyəsini üzərində yurisdiksiyası olan təsisatlardan müstəqil şəkildə əldə edir və onu idarə edir və bundan əlavə, bu cür maliyyə bu təsisata öz mandatını yerinə yetirmək üçün yetərli olur(10).Əgər ombuds təsisatı fəaliyyətlərini nəzarət etdiyi təsisata maliyyə mənbəyi kimi arxalanırsa, o zaman bu onun müstəqilliyini iflasa uğradar.Büdcəyə sahib olan təsisat ombuds təsisatın resurslarını məhdudlaşdırarsa, özünün fəaliyyətlərinə nəzarət edən təsisatın imkanlarını məhdudlaşdırmaq riski qaçılmazdır.Nili Nabholz-Haidegger-in təklif etdiyi kimi,ombuds təsisatın maliyyələşdirilməsi heç bir zaman icra orqanının xoş niyyətli mövzusu olmaz(11). Bundan əlavə, İrlandiya Müdafiə Qüvvələrinin Ombudsmanı büdcə müstəqilliyinin əhəmiyyəti haqqında əla nəticələr ortaya qoyur: ”Ombuds təsisatının yurisdiksiyası altında olan departament və ya təsisatdan resurslar axtarmaq arzu olunan deyil və ombudsman idarəsinin büdcəsinin hökumət departamenti ilə bağlılığı düzgün deyil,çünki o büdcə kəsintiləri hədəfi ola bilər və beləliklə ombudsmanın işinə birbaşa təsir edə bilər”(12) .

Haşiyə5A Polşada Ombudsman Müavininin Maliyyələşməsi

Polşa parlamenti özəlliklə silahlı qüvvələr üzrərində yurisdiksiyaya malik olan ombuds təsisatının yaranmasına baxmış,lakin bu təklif xərclər

üzərində narazılıqlara görə rədd edilmişdir. Kompromis kimi,2011-ci ildə, Seym (Polşa parlamenti)Milli Müdafiə Komitəsi silahlı qüvvələr üzrə İnsan Hüquqları Müdafiəçisi Müavini ideyasını dəstəkləmişdir.

Belə argument gətirilirdi ki,İnsan Hüquqları Müdafiəçisi Aktı əsasında mövcud olan təlimatlardan istifadə xərclər baxımından köklü dərəcədə faydalı olar, nəinki yeni təsisat yaradılması. Nazirlər Şurası belə argument gətirdi ki,onların kompromis təklifi (silahlı qüvvələr üçün İnsan Hüquqları Müdafiəçisi Müavini təyin etmək) silahlı qüvvələr ilə əlaqəli halların əhəmiyyətini yüksəldər və həm də iqtisadi cəhətdən, yeni bir təsisat yaratmaq əvəzinə, daha da faydalı olar.

Dövlət büdcəsi ilə bağlı ilkin işlər zamanı,silahlı qüvvələr üçün İnsan Hüquqları Müdafiəçisi Müavini təyin edilməsinə 2.5milyon PLN ayrıldı. Lakin,parlamentarlar son qəbul edilən büdcəyə bu məbləği salmadılar, beləliklə, 2012-ci ildə İnsan Hüquqları Müdafiəçisinə özü üçün silahlı qüvvələr üzrə ayrıca müavin təyin etməsinə imkan vermədilər(13).

Çox sayda ombuds təsisatları öz işlərinin səmərəliliyi üçün büdcə müstəqilliyinin əhəmiyyətini vurğulayır(14).Əksər ombuds təsisatlarının qanunverici orqan tərəfindən ona ayrılmış öz büdcəsi vardır.Məsələn,bu Bosniya-Herseqovina halında doğrudur, burada “Hərbi Komissarın işi üçün maliyyə birbaşa BİH Parlament Assambleyasının büdcəsindən ayrılmalıdır”(15). Bununla bağlı,Parlament Assambleyasının ayrıca hissəsi ombuds təsisatının öz vəzifəsini yerinə yetirməsi üçün, onun işçiləri və avadanlığına tələb olunan maliyyəni ayırır(16).Post-konflikt ölkələri üçün uyğun nümunə Timor-Lestedir. Burada İnsan Hüquqları və Ədalət üzrə Ombudsman İdarəsini yaradan qanuna hökumət tərəfindən və həmçinin başqa mənbələrdən,məsələn,beynəlxalq mənbələrdən ayrılan büdcə də daxildir.Bu mənada,qanun şərtləndirir ki,”təsisat, onun müstəqilliyini, dürüslüyünü və hər hansı araşdırmanı pozan mənbədən və şəraitlərdən maliyyə almamalıdır”(17).

Parlament tərəfindən maliyyə ayrılması daha ümumi yanaşma olsa da,

müdafiə nazirlikləri daxilində olmasından dolayı bir çox silahlı qüvvələr üzrə ombuds təsisatları, o cümlədən, Belçikada, Kanadada, Hollandiyada və ABŞ-da öz büdcələrini uyğun müdafiə nazirliklərindən alırlar. Ombuds təsisatların bir qismi bildirmişlər ki, resurslar almaq üçün müdafiə nazirliyindən bu cür asılılıq, onların müstəqilliyi və öz funksiyalarını yerinə yetirmələri üçün mənfi təsir göstərir(18).

Buna bariz nümunə kimi, Hondurasda ombuds təsisatının büdcə müstəqilliyi olmaması üzündən onun işinin güclü şəkildə sarsılmasını göstərmək olar. Orada, işçilərinin sayının və İnsan Hüquqları Qorunması üzrə Ölkə Ombudsmanının baxdığı şikayətlərin artmasına baxmayaraq, o köklü büdcə kəsirlərinə məruz qalmışdır(19). Hollandiyada, Estoniyada, Polşada, Rumıniyada, Almaniyada, Serbiyada, İrlandiyada və Finlandiyadakı ombuds təsisatları bəyan etmişlər ki, onların səmərəli işləri üçün ən böyük maneə yetərsiz maliyyədir(20). Xüsusilə, bu cür resursların çatmamazlığı xaricdə yerləşən hərbi qüvvələrə müntəzəm şəkildə baş çəkmək imkanlarına və çox sayda yüksək təcrübəli işçilərin işə götürülməsinə və onların saxlanmasına mənfi təsir etmişdir(21).

Haşiyə5B: Rumıniya Xalq Müdafiəçisinin Büdcə Maddələri

Büdcələmə sahəsində yaxşı praktika nümunəsi Rumıniyadır. Bu ölkənin Xalq Müdafiəçisi haqqındakı Qanunu bəyan edir ki, bu təsisat “dövlət büdcəsinin tərkib hissəsi olan öz büdcəsinə malikdir. İllik büdcə qanunları Xalq Müdafiəçisinə maliyyə dəstəyi vermək üçün onun ixtiyarında olan büdcəni bəyənə bilər”(22). Qanun daha sonra büdcənin tərkibini bəyənən proseduru açıqlayır, və bu prosesə Müdafiəçinin vacib ideyaları daxil olur. Bu qanun bəyan edir ki, “büdcə layihəsi Maliyyə Nazirinin məsləhətçi rəyi ilə Xalq Müdafiəçisi tərəfindən bəyənilməlidir və hökumətə göndərilməlidir ki, bu büdcə fərqli formada büdcə layihəsinə daxil edilsin və parlament tərəfindən qəbul edilsin. Xalq Müdafiəçisinin Hökumət büdcə layihəsi ilə bağlı etirazlarının həll edilməsi üçün bu məsələlər Parlamentin müzakirəsinə çıxarılmalıdır”(23).

5.3.2 Vəzifənin toxunulmazlığı və İşçilərin işləmə müddəti

Təsisatı müstəqilliyinin daha bir sahəsi ombuds idarənin başçısının vəzifəsinin toxunulmazlığı və neçə müddət bu vəzifədə işləməsidir. Vəzifə başçısının müstəqilliyinin qorunması maddələrinə qanuni şəkildə müəyyən edilən iş müddəti, təsisat başçısının təyin edilməsi və potensial olaraq işdən alınması izrə aydın prosedurlar və təsisat rəhbərinin işdən azad etməsini şərtləndirən şəraitləri dar çərçivədə müəyyən edən kriteriyalar toplusu daxildir(24). Çoxluq təşkil edən əksər hallarda, təsisat başçısının müəyyən edilmiş vəzifə dövrü vardır və o da başqa üstünlüklərlə bərabər ona dəlalət edir ki, təsisatın rəhbəri yenidən təyin edilmək ümidi ilə xüsusi maraqların xeyrinə çalışmamalıdır. Əksər ölkələrdə, təsisat rəhbərini onu bu vəzifəyə təyin edən təsisat da işdən azad edə bilər və o da çox hallarda parlament olur. Bu cür yayılmış hala yeganə istisna Estoniya nümunəsidir və burada ancaq Məhkəmə Ədalət Müşavirini işdən azad edə bilər, baxmayaraq ki, Müşavir parlament tərəfindən təyin edilir. Silahlı qüvvələrin daxilinə inteqrasiya olunmuş ombuds təsisatları olan ölkələrdə isə təsisatın başçısı ancaq Müdafiə Naziri tərəfindən işdən azad edilə bilər(25).

Təsisat başçısının işdən azad edilməsinə səbəblər çox zaman ciddi kriteriyalar toplusu ilə məhdudlaşır. Birləşmiş Krallıq halında, bu cür səlahiyyət həm inzibati praktika və həm də qanunlar vasitəsilə məhdudlaşdırılır. BK-da bütün dövlət təyinatlarında olduğu kimi, Xidmət Şikayətləri Komissarı ancaq prinsiplər pozulduqda (“Nolan Prinsipləri”) və peşəkar pis davranış olduqda işdən azad edilə bilər; Komissar öz işini düzgün apardığına görə və ya qanunla müəyyən edilən vəzifə borclarını yerinə yetirədiyinə görə işdən azad edilə bilməz. Eynilə, Finlandiyada Ombudsman ancaq “hədsiz dərəcədə çəkili məsələlər” olduqda Konstitusiya Qanun Komitəsinin rəyi əsasında ancaq (bax Haşiyə 5C) Parlamentin ücdə ikisinin səsverməsi ilə işdən azad edilə bilər(26). Bu ombuds təsisatın müstəqilliyinin saxlanması üçün vacibdir(27). Məsələn, Hondurasda, dağdıcı qasırğadan sonra Ölkə Komissarı beynəlxalq yardımdən sui-istifadə edildiyinə görə bir neçə tənqidi hesabatlar dərc etdi. Bu cür tənqidləri susdur-

maq cəhdi ilə,parlament Komissarın vəzifə müddətini əvvəlcədən qəbul olunan qanunu dəyişməklə qısaltmağa çalışaraq,fəaliyyətdə olan Komissarın istifaya getməsini məcbur etmişdir. Beynəlxalq ictimaiyyət və mülki cəmiyyət tərəfindən tənqidlərə görə bu qanun layihəsi keçməyə də, bu hadisə ombuds təsisatların müstəqilliyinin məhdudlaşdırılması üçün təzyiqlərin tətbiq edilməsi halını da üzə çıxardı(28).

Əlaqəli bir məsələ də ombuds təsisatlar və onların işçiləri tərəfindən verilən qərarların məsuliyyəti məsələsidir.Bir sıra qanunlar spesifik olaraq bəyan edir ki,təsisatın rəhbəri öz vəzifə borclarını yerinə yetirdiyinə görə məsuliyyətə çəkilə bilməz.Sloveniya İnsan Hüquqları Ombudsmanı Aktı bu baxımdan yaxşı nümunədir və o bəyan edir ki,"Ombudsman öz funksiyasını yerinə yetirərkən verdiyi rəy və tövsiyələrə görə cavabdehlik daşımır"(29). Eynilə,Finlandiya Konstitusiyasında Parlament üzvləri kimi,Ombudsmana qarşı da cinayət işi qaldırılmasının qarşısını alan maddələr vardır.(30).

5.4 Fəaliyyət Müstəqilliyi

Bu fəsilə müzakirə olunacaq ikinci növ müstəqillik fəaliyyət müstəqilliyidir(bəzən bu funksional müstəqillik kimi adlanır). Təsisatı müstəqillik təsisatın başqa təsisatlarla əlaqəli mövqeyi ilə bağlı olsa da,fəaliyyət müstəqilliyinin əhəmiyyəti ondan az deyil.

Fəaliyyət müstəqilliyinə, başqa təsisatların və ya subyektlərin uyğunsuz müdaxiləsi olmadan, ombuds təsisatın aşağıdakı tapşırıqları yerinə yetirməsi azadlıqları daxildir:

- Hansı məsələlərin və prioritetlərin üzərində durmaq və onların yekunlaşdırılması üçün araşdırma aparmaq qərarları(bax 5.4.1)
- Öz mandatını yerinə yetirmək üçün zəruri olan bütün məlumatları,o cümlədən,gizli saxlanılan və ya başqa cür desək konfidensial məlumatları qiymətləndirmək(bax:məlumatı çıxışla bağlı 9-cu Fəsilə baxın)(33).
- Öz işini görmək üçün üsul müəyyən etmək (bax: 5.4.2);(34)

- Kənar ekspertlər tutmaq
- Birbaşa olaraq ictimaiyyətə və mətbuata bəyanat vermək ; və
- Senzuradan azad hesabatlar və tövsiyələr vermək (bax: 5.4.3 və hesabat üçün İV Hissə)(35).

Haşiyə5C: İnsan Hüquqları və Ədalət üzrə Timor-Leste Ombudsmanının Qanunu

Bu qanunun 21-ci Maddəsi Ombudsmanın işdən azad edilməsi ilə bağlıdır və orada bəyan edilir(31) :

1. İnsan Hüquqları və Ədalət üzrə Ombudsman Ölkə Parlamentinin üçdə iki çoxluğu ilə(2/3) və aşağıdakılar əsasında azad edilə bilər:

a. İnsan Hüquqları və Ədalət üzrə Ombudsmanın yuxarıda 17-ci Maddənin müddəaları əsasında müəyyən edilmiş mandatı ilə uyğun olmayan vəzifə,funksiya və fəaliyyəti qəbul etdiyi və həyata keçirdiyi hallarda;

b. 19.6-c Maddənin şərtləri daxilində, tibbi şuranın təsdiq etdiyi hallarda, daimi fiziki və ya əqli yararsızlığı öz vəzifə borclarını yerinə yetirməyə imkan vermədiyi hallarda

c. Bu işləri bacara bilmədiyi hallarda

d. Çınayət tərkibinə görə bir ildən aşağı həbs qərarı verildikdə(32);

e. Onun andının şərtləri ilə uyğun gəlməyən addımlar və boşluqlar olduqda.

2. İnsan Hüquqları və Ədalət üzrə Ombudsmanın işdən azad edilməsi təklifi parlament üzvlərinin beşdə birinin dəstəyini qazanmalıdır;

3. Azad edilmə ilə bağlı təklifdəki məsələnin gözdən keçirilməsi və araşdırılması üçün Ölkə Parlamenti xüsusi araşdırma komitəsi qurulmalıdır.

4. Əvvəlki alt-maddədə şərtləndirilən xüsusi araşdırma komitəsinin nəticələri, Plenar iclası müraciət hüququ olan İnsan Hüquqları və Ədalət üzrə Ombudsmana nə qədər mümkünsə tez bir zamanda xəbər verilməlidir. Bu cür müraciətə spesifik olaraq Ombudsmanı işdən azad etməyə hesablanan plenar iclasda baxılmalıdır .

5. Xüsusi komitənin nəticələri, müraciət gözdən keçirilmədən və İnsan Hüquqları və Ədalət üzrə Ombudsmana qulaq asılmadan səsverməyə çıxarılmamalıdır.

5.4.1 Hansı Məsələlərin və Prioritetlərin üzərində durmaq haqqında Qərar Verilməsi

Ombuds təsisatların hüquqi proseslərə alternativ və ya əlavə olaraq nəzərdə tutulduğunu nəzərə alsaq, demək olar ki, bütün ölkələr məhkəmələrin yurisdiksiyası altında olan məsələlərin ombuds təsisatları tərəfindən gözdən keçirilməsinin qarşısını alırlar (o cümlədən, hərbi ədliyyə proseslərini və hərbi polisi) (36).

Bir sıra ölkələrdə (Belçika, İrlandiya və BK kimi) ombuds təsisatların araşdırma təşəbbüsündə olmaları, istənilən araşdırmanın fərdi şikayət nəticəsində olması faktı ilə daha da məhdudlaşdırılır. Bu cür hal, təsisatın daha çox mövzulu narahatlıq sahələrinin gözdən keçirilməsini və ya məlum olan, lakin onunla bağlı heç kimin hələ ortaya qoymadığı məsələlərlə bağlı araşdırma başladılmasının qarşısını ala bilər.

Lakin, fəaliyyət müstəqilliyi perspektivindən yanaşsaq, ən yaxşı praktika çox sayda ölkələr arasında rast gəlinir və onlar da ombuds təsisatı sözündə, “öz təklifi ilə araşdırmalar” başlamaq imkanı verir. Bu, təklif və ya şikayət olmadan hər hansı məsələ ilə məşğul olmaq imkanındır (37). Öz təklifi ilə araşdırmalar başlamaq müstəqilliyin əhəmiyyətli ölçüsüdür, çünki əgər ombuds təsisatı bu cür araşdırmalar apara bilirsə, bu o deməkdir ki, onun fəaliyyəti başqa subyektlərin qərarlarından asılı deyil. Bundan əlavə, fərdi şikayət daha geniş problemi tam ifadə edə bilməz; və ya bir neçə problem (məsələn, qorxutma, təhqir etmə) xüsusi sahələr üzrə şikayətləri azaldar. Öz təklifi ilə olan araşdırmalar, təsirə məruz qalan, lakin şikayət etməyən fərdlərlə bağlı qaydaları və praktikaları ombuds təsisatlarının qaldırmasına imkan verir.

5.4.2 Öz işini görmək üçün özünə üsul müəyyən etmək azadlığı

Fəaliyyət müstəqilliyinin ikinci tərəfi fəaliyyət göstərmək üçün iş üsulu müəyyən etmək bacarığıdır. Bu cür səlahiyyət, məsələn, təsisatın hər bir işə cavab verməsi üçün lazım olan zaman müddəti kimi inzibati qərarlarla əlaqəlidir; bura təsisatın işinin müxtəlif tərəfləri arasında resursların bölünməsi; və təsisatın araşdırma aparmaq üçün tətbiq etdiyi prosedurlar, şahidlərin sorğu-sualı, maraq cəlb edən yerlərə səfərlər və s daxildir(38). Bu səlahiyyət, qismən, təsisatın idarələrinin toxunulmazlığını və onun daxilindəki məlumatları qoruyan qanunlarla təmin edilə bilər. İnsan Hüquqları və Ədalət üzrə Timor-Leste Ombudsmanının Qanununda şərtləndirildiyi kimi “Bu idarənin müəsisələri toxunulmaz olmalıdır. İdarənin və ya İnsan Hüquqları və Ədalət üzrə Ombudsmanın əlində olan arxivləri, faylları, sənədləri, yazışmaları, mülkiyyəti, fondlar və aktivləri və ya harada yerləşməyindən və kimin əlində olmasından asılı olmayaraq toxunulmaz olmalı və yoxlamaya, mülkiyyəti siyahıyaalma, müsadirə və ya başqa müdaxilə formalarına məruz qalmamalıdır(39)”.

Fəaliyyət müstəqilliyinin bu elementinin ən mühüm tərəfi, digər tərəfdən, araşdırmanı başqa təsisatların müdaxiləsi olmadan, sərbəst şəkildə yekun nöqtəsinə qədər başa çatdırmaqdır. Ombuds təsisatların əksəriyyətinin apardığı araşdırmalar hər hansı başqa orqan tərəfindən dayandırıla və saxlanıla bilməz(40). Lakin, az hallarda ombuds təsisatların apardığı araşdırmalar nəzəri olaraq dayandırıla və ya saxlanıla bilər. Məsələn, Almaniyada, Bundestaqın Müdafiə Komitəsi Silahlı Qüvvələr üzrə Parlament Komissarının apardığı araşdırmanı dayandıra bilər və ya müvəqqəti saxlaya bilər(41). Eynilə, Hollandiyada Müdafiə Naziri silahlı qüvvələr üzrə Ombudsmanın apardığı araşdırmanı dayandıra bilər və ya müvəqqəti saxlaya bilər(42). Eyni şəkildə, Kanadada Müdafiə Naziri Ombudsmanın fəaliyyətlərinə təsir edən ümumi siyasi göstərişlər verə bilər və o da nəzəri olaraq araşdırmanı müvəqqəti dayandıra bilər(43). Belçikada, araşdırmanı dayandırmaq və ya müvəqqəti saxlamaq hüququ məhkəməyə verilir(44). Nəzəri cəhətdən, bu təsisatlar uyğun ombuds təsi-

satların işini durdura bildiyi halda, praktikada bu hallar heç vaxt baş verməyib(45). Bundan əlavə, bu cür tədbirlər, yazılı şəkildə ümumilikdə xəbərdar etməni tələb edir və o ictimaiyyət tərəfindən açıq əldə edilə bilər və o, beləliklə, onların xüsusi hallarda istifadə ehtimalını məhdudlaşdırır. Hətta bu cür azlıq təşkil edən ölkələrdə demək olar ki, ombuds təsisatları müstəqil araşdırmalar aparmaq üçün mühüm səlahiyyətə malikdir.

5.4.3 Hesabatlar vermək, Təvsiyələr etmək və İctimaiyyətə ünvanlanmış çıxışlar etmək

Fəaliyyət müstəqilliyinin üçüncü tərəfi hesabatlar vermək və təvsiyələr etmək vasitəsilə araşdırma nəticələrini yekunlaşdırmaq bacarığıdır. Əksər ombuds təsisatlarına ictimaiyyətə illik hesabatlar vermək mandatı verilir və həmçinin, onların hökumət orqanları olan parlamentə, müdafiə nazirliyinə və ya icra orqanına fərdi hesabatlar vermək mandatları vardır və onlar bunu etməyə məcburdurlar. Daha əhəmiyyətli, digər tərəfdən, bu səlahiyyət konkret hallar üzrə və ya təsisatın öz təşəbbüsü ilə olan mövzulu sahələr üzrə xüsusi hesabatlar vermək və təvsiyələr etmək bacarığına aiddir.

Hesabatlar və təvsiyələr vermək səlahiyyətinin təbii nəticəsi, bunu hüquqi və başqa məsuliyyətlərdən asılı olmayaraq etmək bacarığıdır. Rumıniyanın Xalq Vəkili haqqındakı qanun, məsələn, bu mənada bəyan edir ki, "Xalq Vəkili və onun Müavinləri öz vəzifə borclarını indiki qanunun şərtləri əsasında həyata keçirərkən bu qanuna uyğun olaraq ifadə etdikləri rəylərə və ya hərəkətlərə görə hüquqi məsuliyyət daşıyırlar"(46).

Rəsmi hesabatlardan əlavə, ombuds təsisatlarının çox zaman zəruri hesab etdikləri zaman media və ya ictimaiyyətə birbaşa və müstəqil çıxış səlahiyyətləri vardır. Bu məsələn, əhəmiyyətli bir məsələni və ya qərarı ictimailəşdirmək və ya silahlı qüvvələr və ya digər hökumət orqanları tərəfindən hər hansı bir müraciətə riayət edilmədikdə diqqəti cəlb etmək olar. Bu cür səlahiyyət (uyğun təminatlarla ancaq məhdud dərəcədə) məlumat azadlığı və daha geniş mənada azad sözün tətbiqi üçün önəmlidir.

Bu sahədə daha ətraflı məlumat almaq üçün xəbər vermədə müstəqillik - 11.3 Bölməsinə baxın.

5.4.4 Ombuds Təsisatların məlumat çıxışı

Müstəqilliyin dördüncü tərəfi, ombuds təsisatın öz mandatını yerinə yetirməsi üçün lazım bildiyi bütün məlumatlara çıxış imkanının olmasıdır. Məlumat məhdudluğu qoyulmadan lazımi çıxış olmadan, ombuds təsisatı öz işini səmərəli şəkildə aparmaq iqtidarında olmaz. Ombuds təsisatının yaradılması faktı hesabatlılıq təminatı deyil. Əlbəttə, məlumat uyğun çıxışı olmayan ombuds təsisatı saxta hesabatlılıq, şəffaflıq və ictimai inam hissələri təmin etməkdən bir az çox iş görə bilər. Bu sahədə ətraflı məlumat üçün, məlumat çıxışı üzrə-10-cu Fəsilə baxın.

5.4.5 Kənar Ekspertlərin Tutulması

Müstəqilliyin sonuncu tərəfi kənar ekspertlərdən istifadə halıdır. Daimi işçilər tutmaq ilə əlaqəli səlahiyyətlərə malik olmaqdan əlavə, ombuds təsisatları xüsusi hallarda kənar ekspertlər tutmaq səlahiyyətlərinə malik ola bilər, məsələn, onların yüksək dərəcəli texniki məsələlərlə işləri olduğu zaman. Məsələn, Alman Parlament Komissarı kənar ekspertlər tutur ki, onlara dəlillər versinlər(47).

5.5 Şəxsi Müstəqillik

4-cü Bölmə boyunca başqa dövlət qurumlarından asılılıq məsələsi və bu qurumların ombuds təsisatının işinə qarışmasından çəkinməli olduqları öhdəliklər müzakirə edilmişdir. Həmçinin, ombuds təsisatda işləyən fərdlərin də bu təsisatın mandatına uyğun olaraq iş gördüyü adamlar tərəfindən tərəfsiz, neytral, müstəqil, səmərəli və hesabatlı olduqlarının qəbul edilməsi vacibdir(48). Bu cür müstəqillik, qismən olaraq təminat altına alınır, ona görə ki, bu təsisatın rəhbərliyi atətn parlamentarların çoxluğu ilə təyin edilir. Lakin, çox sayda ölkələr daha dərin addımlar ataraq təmin edirlər ki, bu təsisatın rəhbərliyi burada deyildiyi kimi, "şəxsi müstəqilliyə" malik olsun.

Bu cür müstəqillik ombuds təsisata imkan verir ki, hökumətin fəaliyyətini tənqidi qiymətləndirsin və hətta hakimiyətdə olanlara qarşı yönəlsə də, bu tənqidlər ifadə edilsin. Faktiki olaraq, şəxsi müstəqillik təsisat rəhbərinin şəxsi maraqlar və motivlər əsasında çıxış etməməsini və həmçinin, maraqlar toqquşmasına aparan fəaliyyətlərdən çəkinməsini tələb edir(49). Şəxsi müstəqillik konsepsiyası yuxarıda müzakirə olunan təsisati və fəaliyyət müstəqilliyi məsələlərindən daha da qısa ifadə olunan kimi görünən olsa da, buna baxmayaraq, ombuds təsisatlar haqqında qanunlar bu məsələyə bir neçə fərqli yollar vasitəsilə yanaşmağa çalışır. Məsələn, Hollandiyada, Milli Ombudsman Aktına geniş bir maddə daxildir və o bəyan edir ki, "Hollandiya Milli Ombudsmanı özünün rəsmi vəzifə borclarını uyğun şəkildə yerinə yetirməsi üçün, öz tərəfsizliyi və müstəqilliyi üçün və ya ictimai inam üçün uyğun olmayan hər hansı mövqə tutmamalıdır"(50). Eynilə, Serbiyada Vətəndaşların Müdafiəçisi Qanunu Müdafiəçiyə "dövlət vəzifəsi tutmaq, başqa peşəkar fəaliyyətlərlə məşğul olmaq və ya onun müstəqilliyi və sərbəsliyinə təsir edən başqa işlər görmək, o cümlədən, siyasi təşkilat üzvü olmaq" qadağan edir(51).

Hollandiya və Serbiya qanunlarına daxil olan ümumi maddələrdən əlavə, ölkələr təsisat rəhbərləri üçün qadağan edilmiş bir sıra kateqoriyalar müəyyən etmişlər(52). Buraya daxildir:

- Siyasi vəzifə tutulması (parlamentdə və ya yerli hökumətdə);(53)
- Başqa peşəkar fəaliyyətlər (o cümlədən, məsələn, treyd yunionlarda, assosiasiyalarda, fondlarda və ya dini təşkilatlarda, rəhbərlik və ya hər hansı fəaliyyət);(54) və
- Mülki xidmətdə iş(55).

Siyasi bağlılıq məsələsi daha da mübahisə doğurur. Bir sıra ölkələr şərtləndirir ki, təsisat başçısının hər hansı tərəftutma görünüşü verməməsi üçün partiya üzvü olmasından çəkinməlidir(56). Başqa ölkələr isə siyasi partiya üzvü olmasını tələb kimi qoyur, hesab edirlər ki, bu cür partiya bağlılığının ictimaiyyətə məlum olması daha yaxşıdır(57). Bir sıra ölkələr isə şərt qoyur ki, təsisat başçısı "yeterli təcrübə və bacarıqlara" sahib ol-

malıdır(58) və həmçinin,şərtlərdən biri də odur ki,cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmuş heç bir şəxs bu təsisatın rəhbəri ola bilməz(59).

Haşiyə 5D Əl-Salvador Prokuratorun Müstəqilliyini Sarsıtmaq Səyləri

Əl-Salvadorun Prezidenti daha geniş təhlükəsizlik sektoru islahatı aparmağa razılıq vermədən 1992-ci il Sülh Sazişinin bir hissəsi kimi İnsan Hüquqları Müdafiəsi Prokuratoru(PDDH) yaratmağa razılıq vermişdir(61).

Lakin PDDH tərəfindən aparılan araşdırmalar hökumət tərəfindən ciddi hüquq pozuntularına diqqəti cəlb etdiyindən,parlament təsisatın işini sözdə “islahat” səyləri adı ilə sarsıtmağa çalışdı və bu səylər Prokuratoru hakimiyyətdə olan partiyaya rəğbəti olan bir fərdlə əvəzləməklə son nöqtəyə qalxdı və o da peşəkar işçiləri partiyanın təyin etdikləri ilə əvəzləyərək təsisatı daha da sarsıtdı(62).

Onun işlədiyi dövr ərzində,Prokuratora olan ictimai inam nəzərə çarpacaq dərəcədə aşağı düşmüş və baxılan şikayətlərin sayı həndəsi olaraq azalmışdır(bir ay ərzində səksən beş qətnamə olduğu halda ,altı ay ərzində otuz bir qətnaməyə enmişdir)(63).Bu cür hal Birləşmiş Millətlər İnkişaf Proqramı və başqa beynəlxalq təşkilatlarla olan əməkdaşlıq və tərəfdaşlığın sonuna gətirdi və təsisatın büdcəsinə ciddi təsir edərək onun öz işini davam etdirmək imkanlarını sarsıtdı(büdcə müstəqilliyi üçün 4.2.1 Bölməsinə baxın). Bu çatışmazlıqlara baxmayaraq,PDDH son illərdə getdikcə uğurlu olmuşdur və indi o “sülh prosesinin davamlı nailiyyətlərindən biri kimi” təriflənir(64).

Silahlı qüvvələr üzvünün ombuds təsisatın rəhbəri olub-olmaması məsələsi də mübahisə doğurur.Baş müfəttişlər hərbi ierarxiya daxilində yerləşdiyindən,onlar çox zaman silahlı qüvvələrin heyəti sayılır. Bu o deməkdir ki, onlar silahlı qüvvələr mənsubları arasında yüksək səviyyəli inama sahib olmalı və öz işlərini daha da səmərəli aparmaq üçün tələb olunan təsisatı biliyə sahib olmalıdırlar. Digər tərəfdən,indiki və ya

keçmiş silahlı qüvvələr üzvünə ombuds təsisat daxilində vəzifə tutmaq izni verilməsi problemlə ola bilər və onun şəxsi müstəqilliyi pozula bilər və bu da o zaman baş verir ki, təsisat rəhbəri nəzarət etməli olduğu strukturların başçıları ilə mühüm əlaqədə olsun. ABŞ bu cür potensial problemi ən yüksək səviyyəli BM-i(müdafiə nazirliyinin baş müfəttişləri) həmişə mülki şəxs təyin etməklə həll edir(60) Bu cür tələbə alternativ, yaqın ki, "durma dövrü" ola bilər,yəni bu dövrdən öncə və sonra təsisat rəhbəri silahlı qüvvələrdə xidmət edə bilməz və ya yenidən xidmət etməz.

5.6 Yaxşı Praktika

Təsisati müstəqillik

- Silahlı qüvvələr üçün ombuds təsisatları hökumətdən və nəzarət etməyə mandatı olan orqanlardan müstəqil olmalıdır
- Ombuds təsisatların müstəqilliyi qanun tərəfindən və mümkün olan yerlərdə konstitusiya tərəfindən təminat altına alınmalıdır
- Ombuds təsisatları,üzərində yurisdiksiyası olduğu təsisatlardan aldığı büdcəni müstəqil şəkildə əldə etməli və idarə etməlidir.
- Öz mandatlarını yerinə yetirmək üçün ombuds təsisatlarına davamlı və yetərli dərəcədə maliyyə ayrılmalıdır
- Təsisat rəhbəri hüquqi cəhətdən müəyyən edilmiş vəzifə müddətinə sahib olmalıdır
- Təsisat rəhbərinin potensial olaraq işdən azad edilməsi üçün aydın prosedurlar mövcud olmalıdır;və qanunda bunun baş verməsini şərtləndirən qısa şəkildə müəyyən edilmiş kriteriya mövcud olmalıdır.
- Təsisat rəhbəri öz vəzifə borcunu qanunla müəyyən edilmiş şəkildə ifadə edərkən və bu qanuna riayət edərək hər hansı rəy və ya hərəkətə görə hüquqi cəhətdən məsuliyyət daşımır.

Fəaliyyət müstəqilliyi

- Ombuds təsisatları hansı məsələlərin və prioritetlərin üzərində durmağa qərar verməkdə sərbəst olmalı və onları sonuna qədər araşdırmaq müstəqilliyinə malik olmalıdırlar.

- Ombuds təsisatları “öz təklifi ilə araşdırmalar” başlamaq bacarığına malik olmalıdırlar
- Ombuds təsisatları öz işlərini görmək üslubunu müəyyən etmək iqtidarında olmalıdırlar
- Başqa heç bir orqan ombuds təsisat tərəfindən aparılan araşdırmaları tamamilə durdurmaq və ya saxlamaq səlahiyyətinə malik olmamalıdır.
- Ombuds təsisatları hesabatlar vermək və xüsusi hallar və mövzu sahələri üzrə tövsiyələr etmək səlahiyyətinə malik olmalı və bunu edərək senzuradan və digər hüquqi və başqa məsuliyyətlərdən azad olmalıdır.
- Ombuds təsisatların ictimaiyyətə və mediaya çıxışı üçün səlahiyyətləri olmalıdır.
- Məlumatlara çıxış ombuds təsisatların işi üçün vacibdir və məhdudiyətsiz çıxış qanunla təminat altına alınmalıdır.
- Ombuds təsisatların işə cəlb etmək üçün mütəxəssislər tutmaq və ya xüsusi hallarda kənar ekspertlər cəlb etmək səlahiyyətləri olmalıdır.

Şəxsi müstəqillik

- Təsisat rəhbəri şəxsi maraqlar və ya motivlərin diktə etdiyi hallardan çəkinməlidir
- Təsisat rəhbəri özünün rəsmi vəzifə borclarını düzgün yerinə yetirmək üçün uyğun gəlməyən hər hansı vəzifə tuta bilməz və ya özünün tərəfsizliyi və müstəqilliyi və ya ictimai inama uyğun olmayan vəzifə tuta bilməz.

Mənbələr

1. Hans Born and Ian Leigh, *Handbook on Human Rights and Fundamental Freedoms of Armed Forces Personnel* (Warsaw and Geneva: OSCE, ODIHR, and DCAF, 2008), 237; Marten Oosting, "Protecting the Integrity and Independence of the Ombudsman Institution: the Global Perspective," *International Ombudsman Yearbook*, 2001, 8–10; Reif, *The Ombudsman, Good Governance, and the International Human Rights System*.

2. Avropa Şurası Parlament Assambleyası, *The Institution of the Ombudsman* (Strasbourg: CoE, 2003).

3. Oosting, "Protecting the Integrity," 9–10.

4. Besselink, "Types of National Institutions," 3–4.

5. Reif, *The Ombudsman, Good Governance, and the International Human Rights System*, 15; Oosting, "Protecting the Integrity," 9; AŞPA, "The institution of the ombudsman," D 14. (i)..

6. Serbiya, "The Law on the Protector of Citizens," Art. 1.

7. Serbiya, "The Law on the Protector of Citizens," Art. 2.

8. Silahlı Qüvvələr üzrə Parlament Komissarı üçün Almaniya Hüququ (German Law on the Parliamentary Commissioner for the Armed Forces), Section 1, Art. 1.

9. Milli Müdafiə Nazirliyi və Kanada Qüvvələri üçün Ombudsman, *Defending Fairness. 2007-2008 Annual Report*, (Ottawa, 2008).

10. Oosting, "Protecting the Integrity," 9–10.

11. Nabholz-Heidegger, D. (iii).

12. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 51-ci suala cavab. İrlandiya.

13. Bu mətn Polşa İnsan Hüquqları Müdafiəçisinin idarəsi ilə yazışmaya əsaslanır.

14. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, Almaniya və Rumıniyanın 44-cü Suala cavabı, İsveçin 54-cü Suala cavabı.

15. Bosniya və Herseqovina, Bosniya və Herseqovinanın Parlament Hərbi Komissarı üzrə Qanunu Art. 2.4.

16. Bosniya və Herseqovinanın Parlament Hərbi Komissarı üzrə Qanunu Art 12.2.

17. Timor-Leste, İnsan Hüquqları və Ədalət Ombudsmanı İdarəsinin Qanunu Art. 11.4.

18. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 43-cü suala cavab: BK; 51 və 54-cü suala cavab: İrlandiya. BK Komissarı açıqlamışdır ki, onların maliyyələşdirmə modeli heç bir zaman təsisatın müstəqilliyinə təhlükə olmamışdır.

19. Dodson, "The Human Rights Ombudsman in Central America: Honduras and El Salvador Case Studies," *Essex Human Rights Review* 3, no. 1 (2000): 35.

20. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, Question 52–53.

21. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, Hollandiya və BK tərəfindən 53-cü suala cavab.

22. Rumıniya, "Qanun N. 35,1997 "Xalq Vəkilinin Təşkilatı və Funksiyası ilə bağlı" Art. 36.1.

23. Rumıniya, "Law on the Advocate of the People," Art. 36.2.

24. Oosting, "Protecting the Integrity," 10. Parliamentary Assembly of the Council of Europe, *The institution of ombudsman*, para. 7, iii.

25. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, Question 45.

26. Finlandiya, "The Constitution of Finland," 11 June 1999 (731/1999), 1 Mart 2000-də qüvvəyə minib, Section 38.

27. Oosting, "Protecting the Integrity," 10.

28. Dodson, "The Human Rights Ombudsman in Central America," 38.

29. Sloveniya, "Human Rights Ombudsman Act," Art. 20.

30. Finlandiya, "The Constitution of Finland," 11 June 1999 (731/1999), entry into force 1 March 2000, Sections 114, 115, 117.55 Chapter Five : Independence.

31. İnsan Hüquqları və Ədalət Ombudsmanı İdarəsinin Qanunu, Art. 21.

32. Ombudsman cinayətə görə bir ildən artıq həbsə məhkum olunursa və ya faktiki olaraq həbsə alınsa, o zaman o avtomatik olaraq Ombudsmanlıqdan azad edilir. Baxl Timor –Leste İnsan Hüquqları və Ədalət Ombudsmanı İdarəsinin Qanunu, Art. 19.5.

33. Aidan Wills and Benjamin S. Buckland, "Access to Information by Intelligence and Security Service Oversight Bodies," DCAF-OSF Working Paper, 2012.

34. Oosting, "Protecting the Integrity," 10.
35. Oosting, "Protecting the Integrity," 9.
36. Bax,məsələn, Kanada, "Ministerial Directives," Art. 14–15.
37. Reif, *The Ombudsman, Good Governance, and the International Human Rights System*, 3.
38. Bu səlahiyyət,məsələn,şikayətlərə baxanda ardıcillıq və ədaləti təmin etmək üçün uyğun məhdudiyyətlərə məruz qala bilər.
39. Timor-Leste, İnsan Hüquqları və Ədalət Ombudsmanı İdarəsinin Qanunu Art. 18.7.
40. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex. Bu təsisatlar İsveç, Polşa, Norveç, Avstriya, Rumıniya, Sloveniya, Serbiya, Finlandiya, və İrlandiyadır.
41. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 47-ci suala cavab.
42. Hollandiyada bu Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht-a tətbiq edilir.
43. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 47-ci suala cavab. Praktikada bu baş verməyib.
44. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 47-ci suala cavab.
45. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, Hollandiya,Kanada,Almaniya və Belçikadan cavablar.
46. Rumıniya, "Xalq Vəkili Haqqında qanun" Art. 30.
47. Silahlı qüvvələrdə Parlament Komissarı üçün Almaniya Qanunu, Section 3.1.
48. Oosting, "Protecting the Integrity," 10.
49. Oosting, "Protecting the Integrity," 10.
50. The Netherlands, "National Ombudsman Act," Art. 5.2.
51. Serbiya, "The Law on the Protector of Citizens," Art. 9.
52. AŞPA-nın Ombudsman təsisatı üzrə Tövsiyələri eynilə ombuds təsisatlarda çalışanların ödəməli fəaliyyətlərdə çalışmasını qadağan edir, para. iv
53. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, İrlandiyanın 44-cü suala cavabı.
54. Timor-Leste, İnsan Hüquqları və Ədalət Ombudsmanı İdarəsinin Qanunu Art. 17.1; Rumıniya qanunu,maraqlıdır ki, bütün peşəkar fəaliyyəti qadağan edir,lakin elmi vəzifəyə və ya ali təhsil sistemində fəaliyyətə

istisna edir.

55. UK Armed Forces Act 2006, Art. 366.3

56. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, Estoniyanın 44-cü suala cavabı.

57. Bu cür hal,məsələn,həm Almaniya və həm də Avstriya vardır.

58. Timor-Leste, İnsan Hüquqları və Ədalət Ombudsmanı İdarəsinin Qanunu Art. 11.

59. Bosniya və Herseqovina, "Law on the Parliamentary Military Commissioner of Bosnia and Herzegovina," Art. 10.1(b).

60. "Silahlı Qüvvələrin heç bir üzvü,aktiv və ya ehtiyatda olan Müdafiə Nazirliyinin baş Müfəttişi təyin edilə bilməz" ABŞ, "Inspector General Act of 1978," §8a.

61. Dodson, "The Human Rights Ombudsman in Central America," 30.

62. Dodson, "The Human Rights Ombudsman in Central America," 40.

63. Dodson, "The Human Rights Ombudsman in Central America," 40–41.

64. Robert Orr, cited in Reif, *The Ombudsman, Good Governance, and the International Human Rights System*, 265

II HİSSƏ: ŞİKAYƏTLƏR

6 ŞİKAYƏT PROSEDURLARI

6.1 | Giriş

Bu fəsil şikayət prosedurlarının xülasəsini verir(növbəti fəsildə müzakirə ediləcək şikayətlər növündən fərqli olan şikayətlər). Bu fəsil ombuds təsisatların aldığı və üzərində işləm apardığı şikayətlər prosesini,o cümlədən,ölkədən kənar və çoxmillətli missiyaların mürəkkəb kontekstindəki şikayətləri də nəzərdən keçirir. Bu fəsil aşağıdakı altbölmələri nəzərdən keçirir:

- Şikayət Prosedurlarına Çıxış
 - Şikayətləri kim edə bilər
 - Şikayətlərin edilməsi
- Şikayətlərin üzərində işləmlər aparılması
- Çoxtərəfli və Ölkədən kənar Missiyaların problemləri
- Yaxşı Praktika

6.2Şikayət Prosedurlarına Çıxış

6.2.1Şikayətləri Kim Edə Bilər

Qeyd edilməli ilk məqam ondan ibarətdir ki,şikayətlər yaxşı işdir. Şikayət onu göstərir ki,insanlar sistemdən istifadə edir və ombuds təsisatın onların narahatlıqlarını həll edəcəyi iqtidarında olmasına inanırlar. İntuisiyanın əksi kimi görünə bilməsinə baxmayaraq,əgər ombuds təsisatı şikayət alır, bu onu deyir ki,sistem dağılmayıb və bu təsisat necə qurulmuşsa elə də işləyir.

Onların adının göstərdiyi kimi, silahlı qüvvələr üzrə ombuds təsisatı özünün əsil mənasında silahlı qüvvələrin aktiv üzvlərindən şikayətlər almaq üçün mandatlanmışdır. Ümumilikdə, bu əsas hüquqlar silahlı qüvvələrin çağırışçıları kimi qeyri-peşəkar üzvlərinə şamil olunur. Çox sayda ölkələrdəki ombuds təsisatları bundan daha da uzağa gedirlər və cürbəcür başqa tərəflərdən də şikayətlər alırlar. Əlbəttə, növbəti paraqrafların aydınlaşdırdığı kimi, ombuds təsisatının varlığından faydalanan üç əsas qrup vardır. Bu qrupların heç də hamısının bütün ölkələrdə şikayətlər vermək ixtiyarında olmasa da, mümkün olan ən geniş qruplara aşağıdakılar daxildir:

- silahlı qüvvələrin indiki və keçmiş üzvləri və onların ailələri və dostları;
- ölkə daxilində mülki şəxslərin silahlı qüvvələr tərəfindən hüquqlarının pozulması;
- silahlı qüvvələrin yeridildiyi və ya yerləşdiyi xarici ölkələrdəki mülkilər

Ombuds təsisatlara şikayət etmək hüququ çox zaman hərbi xidmətin başa çatması ilə məhdudlaşmır və bir sıra ölkələr bu hüquqları veteranlara da şamil edir. Məsələn, İrlandiyada, silahlı qüvvələrin həm indiki və həm də keçmiş üzvləri öz adlarından və həmçinin indiki və ya keçmiş həmkarları və ya mülki qulluqçular adından şikayətlər edə bilirlər(1). Eynilə, çox sayda ölkələrdə bu hüquq, təhsil alanlara (məsələn, kadetlərə) və az-az hallarda silahlı qüvvələrdə xidmət etmək üçün müraciət prosesində olanlara da aid edilir (Kanada ordusuna yığımla əlaqədar bax: Haşiyə 6A).

Bir sıra ölkələr həm də silahlı qüvvələrin ailələrinin (müəyyən hallarda dostlarının) da ombuds təsisatına şikayət etmək hüququnu tanıyır. Bu ona görə edilir ki, onlara birbaşa olaraq silahlı qüvvələrin verdiyi qərarlar təsir edə bilər və ya ona görə ki, onların çox zaman uyğun məlumatlara çıxışları olur. Məsələn, ABŞ BM-i silahlı qüvvələr mənsubunun maaşı və ya qazancı ilə bağlı qərarların ailə üzvünə necə mənfi təsir etdiyi hallarını misal gətirmişdir: əgər fərdin maaşı gecikdirilirsə, o zaman belə hal həmişə fərdin öz ailəsini maddi cəhətdən təmin etməyin qarşısını alır. Bu cür da-

ha geniş modelin nümunəsi Kanadadır, burada Ombudsmana şikayət etmək hüququ indiki və keçmiş: Kanada Silahlı Qüvvələrinin üzvlərinə, kadetlərə, Müdafiə Nazirliyinin işçilərinə, Kanada Silahlı Qüvvələrində xidmət etmək üçün müraciət edənlərə, qeyri-hökumət fondlarının işçilərinə və yuxarıda göstərilənlərin birbaşa ailə üzvlərinə və Kanada Hərbi qüvvələrini əvəzləyən digər hərbi qüvvələrin üzvlərinə aiddir(2).

Bir sıra təsisatlar şikayət etmə hüququnu hansı müəsisəyə bağlılıqdan və ya silahlı qüvvələrlə münasibətindən asılı olmayaraq bütün fərdlərə aid edir. Bəzi ölkələrdə bu hüquq fərdlər qrupuna və ya mülki cəmiyyət təşkilatlarına(3) və ya hətta Avstriyanın halında bütün təsisatlar və şirkətlərə şamil edilir(4). Finlandiya daha da irəliyə gedərək, “subyektin qanunsuz hərəkət etdiyini və ya öz işlərini görərkən öz vəzifə borcunu qulaqardına vurduğu düşüncəsində olan, millətindən asılı olmayaraq hər bir kəsin (fərd və ya korporasiya) ombudsmana şikayət etmə hüququnun olduğunu tanıyır(5). Eynilə, Serbiyada, “əgər hər hansı fiziki, hüquqi, yerli və ya xarici şəxs hesab edirsə ki, onun hüquqları hər hansı inzibati hakimiyyətin hərəkəti, fəaliyyəti və ya hərəkətsizliyi üzündən pozulubsa, o şikayət edə bilər”(6). Kimin şikayət etməsi məsələsi xaricdəki qüvvələr və ya missiyalar baxımından xüsusilə yerinə düşür. Bu cür vəziyyətlərdə, bir sıra ombuds təsisatları xarici vətəndaşlardan və həmçinin, xarici ölkə silahlı qüvvələri mənsublarından şikayətlər almaq iqtidarındadır. Məsələn, Finlandiya Ombudsmanı 2004-cü ildə Kosovodakı Fin sülhməramlı qüvvələrinin istifadə etdikləri mülkiyyətə vurduğu zərərə görə vətəndaşlardan şikayət almışdır(7).

Anonim şikayətlər məsələsi daha da mübahisəlidir. Bir sıra başqa ölkələrdə, məsələn, Albaniya, Bosniya Herseqovina, Almaniya və Rumıniya kimi ölkələrdə qanun şərt şəkildə tələb edir ki, şikayətçilər anonim olaraq şikayətlər göndərə bilməz(8). Bu, həmçinin, Serbiya və Timor-Lestedə eynidir, amma burada qanun təsisat rəhbərinə müəyyən istisnalar verir(9). Anonim şikayətlər etmək mümkün olmayan ölkələrdə, müəyyən mövzu üzrə alınan şikayətlərin sayının anonim sorğu məlumat bazası ilə

müqayisə edilməsi faydalı olardı və bu anonim şikayətlər edilməsinin mümkünsüzlüyünün heç də insanların şikayət etməsinin qarşısını almadığına əmin olmağa kömək edərdi. Bu, məsələn, BK Xidmət Şikayətləri Komissarı tərəfindən edilmişdir, onlar şikayət məlumat bazasını hər il anonim Silahlı Qüvvələr Davamlı Münasibət Sorğusunun nəticələri ilə müqayisə edirlər(10).

Nəhayət, qeyd etmək lazımdır ki, çox sayda ölkələr şikayət edilməsinə müəyyən zaman məhdudiyəti qoyur. Əksər ölkələrdə, bu hadisə baş verəndən on iki ay keçəndən sonra edilir və ya Serbiyanın nümunəsində, hökumət tərəfindən uyğun fəaliyyətlər son dəfə həyata keçiriləndən sonra baş verir(11). Başqa bir neçə ombuds təsisatları şikayətlə bağlı əlavə sənəd də əlavə edirlər ki, şikayətçi vəziyyətdən xəbərdar olandan sonra, on iki ay ərzində şikayət göndərə bilsin(12).

Haşiyə6A Kanada Silahlı Qüvvələrinə yenidən qəbul olunmuş çağırışçıların Ombudsmana çıxışı

Kanadada, 20-ə yaxın çağırışçı Kanada Qüvvələri Liderlik və yeni Çağırışçılar Məktəbində ilkin təlim zamanı aldıkları zədələrə görə qanunsuz olaraq silahlı qüvvələrdən azad edilmələri ilə bağlı Ombudsmana şikayət etmişlər. Araşdırma zamanı Ombudsman bu nəticəyə gəlmişdir ki, təlimlərdə otuz gün iştirak etməyən istənilən çağırışçının təlimlərdən azad edilməsi məktəbin Komandanının özbaşına qərarıdır.

Ombudsman isə müəyyən etmişdir ki, bu çağırışçılara aldıkları zəddən sağalmaq üçün lazımı vaxt verilməmiş və nəticədə silahlı qüvvələrin nizami üzvlərinin gətirdiyi faydanı onlar verə bilməmişlər. Ombudsman vəziyyəti düzəltmək üçün tövsiyələr verdi ki, təlimlər zamanı zədə almış yeni çağırışçılara da, silahlı qüvvələrdə bu vaxta qədər xidmət edənlərə və bu zaman ərzində zədə alanlara da verilən qoruma təminatları verilsin. Baş Ştabın Rəisi bu tövsiyələri qəbul etmiş və düzəldici addımlar atılmışdır(13).

Cədvəl6A Kim Şikayət Edə Bilər

Ölkə(14)	Silahlı qüvvələr heyəti	Veteranlar	Ailə və dostlar	Mülkilər	Başqa
Avstriya	x	X	X	X	x(15)
Bosniya və Herseqovina	x		x(16)		x(17)
Kanada	x	x(18)	X	X	x(19)
Estoniya	x				x(20)
Finlandiya	x	X	X	X	x(21)
Fransa	x	X			
Almaniya	x	X	X		
İrlandiya	x	x			
Mon-teneqro	x	x	X	X	
Hollandiya	x	x	X	X	
Norveç	x	x	X	X	
Poşa	x	x	X	X	x(22)
Rumniya	x	x	X	X	x(23)
Sloveniya	x	x	X	X	
Birləşmiş Krallıq(24)	X	x	X	X	x(25)

6.2.2 Şikayətlərin edilməsi

Şikayətlərin alınması ilə bağlı vacib əsas prinsiplər təsisatə çıxışın asanlaşdırılmasıdır və bu həm şəxslərin təsisatə çıxışları ilə əlaqəli metodlara və həmçinin, ombuds təsisatların xidmətlərinin pulsuz edilməsi faktına aiddir(26). Əksər ombuds təsisatları şikayətləri poçtla, faks, telefon, e-mail və ya şəxsən almağa izn verirlər. Çoxları özlərinin web sitelerində şikayətləri qəbul etmək üçün elektronik formalar yerləşdi-

rirlər. Bəzi ombuds təsisatları şikayətləri telefon vasitəsilə edənlərə iyirmi dörd saatlıq qaynar xətt təşkil edirlər(27) və bu nömrələr silahlı qüvvələr heyəti və mülkilər arasında geniş işıqlandırılır(28).Həm daxili və həm də kənar təsisatların mövcud olduğu bir sıra hallarda,ilk növbədə, şikayəti kənar ombuds təsisata götürməzdən öncə onu mövcud silahlı qüvvələrin şikayətə baxma mexanizmlərinə müraciət etmək lazımdır. Bu məsələ,İrlandiyada belədir,orada Ombudsman həm işin köklü məsələlərini,həm də hərbi sistem tərəfindən aparılan araşdırma üslubunu nəzərdən keçirir.Hollandiyada,əgər şikayətçi silahlı qüvvələr BM-nin işi necə aparması ilə razı deyilsə,o zaman o şəxs şikayəti Ölkə Ombudsmanına da təqdim edir(baxmayaraq ki, şikayətçi Ombudsmanla birbaşa əlaqəyə girə bilər)(29).

Təsisata çoxsaylı və asan istifadə olunan çıxışların təmin edilməsinin üstünlüyü Finlandiyanın nümunəsində yaxşı ifadə olunur və bu ölkədə ənənəvi metodlarla (poçtla və ya şəxsən təqdim olunan)alınan şikayətlər son onillik ərzində nisbətən dəyişməz qalır. Eyni zaman ərzində,elektronik yolla alınan şikayətlər həndəsi silsilə ilə artmışdır –statistika göstərir ki, sədlərin aşağı salınması əvvəllər şikayət etməyən insanlara da şikayət etməyə imkan vermişdir(30).

Lakin digər tərəfdən,şikayət etmənin asanlaşdırılması həm də qeyri-ciddi şikayətlərin sayının artmasına gətirmişdir və bu da bir çox ombuds təsisatların məhdud resursları üçün artan gərginlik yaratmışdır. Bu xüsusilə təsisatın bütün şikayətləri araşdırmağa borclu olduğu hallarda,məsələn Finlandiyada olduğu kimi,problemlə ola bilər(31).Bu Kanada kimi ölkələrdə ən az problemlə ola bilər,çünki burada verilən mandat araşdırma öhdəliyinə xüsusi istisna qoyur: şikayətin qeyri ciddi, yoxsa əsassız və pis niyyətlə edildiyini araşdırmaq mandatı verir(32). Elektronik şikayətlərin başlaması onlayn şikayət edənlər üçün artan dərəcədə təhlükəsizlik qayğıları da gətirmişdir(33).

Haşiyə6B Polşada Silahlı Qüvvələrin Qadın Çağırışlarına Münaşibət

Polşanın Mülki Hüquqları Qoruma Komissarı, qadın çağırışçılara münaşibətlə əlaqədar bir neçə şikayət alandan sonra araşdırma aparmışdır. Şikayətlər, xüsusilə, qadın çağırışçılarının tibbi müayinələri zamanı onların hüquqlarının lazımi dərəcədə qorunmaması ilə əlaqədar idi. Komissarın tövsiyələri əsasında, şikayətçilər tərəfindən təsvir edilən qanunsuzluqları aradan qaldırmaq üçün (o cümlədən, çağırışları təşkil edənlərin təlim edilməsi və təlimatların yazılması) ölkə səviyyəsində tədbirlər görüldü(34).

6.3 Şikayətlərə baxılma prosesi

Bu bölmədəki haşiyələrdə önə çıxarılan İrlandiya və ABŞ nümunələri ilə bərabər, şikayətlərə baxma prosesinin iki fundamental tərəfini önə çəkməkdə fayda vardır: şikayətə baxılmanın vaxtı və baxılmaya göndərilmə. Burada yaxşı idarəetmə konsepsiyası şikayətçilərə xidmətlərin verilməsində həyati məna daşıyır. Yaxşı idarəetməyə məsləhət vermə, şikayətə tezliklə baxma və legitim gözləntilərin qorunması daxildir(35). Buraya təsisatın tələblərə cavab verən səviyyədə işləməsi və onun bütövlükdə sürəti, səmərəliliyi və şikayətlərə baxan zaman ədalət kriteriyası daxildir.

Haşiyə 6C ABŞ Müdafiə Nazirliyində (MN)BM-in Şikayətlərə Baxma Prosesi

Bir-birini örtən yurisdiksiyaların və proseslərin koordinasiyası ilə əlaqədar, ABŞ MN-ı BM-nin nümunəsi maarifləndiricidir. İlk növbədə BM, edilən iddiaların BM-in baxması üçün nə qədər uyğun olduğunu müəyyən edir. Çox sayda hallarda müəyyən edilmiş səhvləri düzəltmək vasitələri vardır. Əgər bu vasitələr sona çatmayıbsa, o zaman bu məsələ bu vasitələrlə həll olmaq üçün onlara göndərilməlidir.

Əgər BM uyğun kömək metodudursa, o zaman BM hansı BM-in uyğun olduğunu müəyyən etməlidir. Fərqli mandatları olan çox sayda BM-lər vardır və ona görə uyğun səviyyə üçün uyğun BM-in müəyyən edil-

məsi əhəmiyyət daşıyır(silahlı qüvvələrdəki hər bir təşkilati birliyin öz konkret BM-i vardır və ona görə də ilk növbədə şikayətlər onlara göndərilməlidir). BM şikayəti araşdırmaq üçün lazımsız olaraq yüksək rütbəli və ya çox aşağı rütbəli BM-ə göndərməkdə ehtiyatlı olmalıdır. Əgər fərd hər hansı səbəbə görə şikayəti ən yaxında olan BM-ə göndərməkdə sıxıntı keçirirsə(qavranan müstəqillik çatmamazlığı kimi), o zaman o şikayəti daha da yuxarı rütbəli BM göndərə bilər.

ABŞ MN-i BM-i Araşdırma Prosesi üçün Haşiyə 9C-ə bax.

Silahlı qüvvələr üzrə bir sıra ombuds təsisatların şikayətə baxma proseslərini idarə edən qanun və mandatlar şikayətə baxma prosesinin cürbəcür addımlarını başa çatdırmalı xüsusi zaman müddətini önə çəkir.Məsələn,Kanadada “ombudsman, bütün tərəflərin tam və əhatəli əməkdaşlığı ilə araşdırmanı başladığı gündən altmış gün keçməyərək başa çatdırmalıdır”(36).Eynilə,Timor-Leste-də,Ombudsman şikayətə baxmağa qərar vermək üçün otuz gün ərzində şikayətin ilkin qiymətləndirməsini aparmalıdır(37).

Buradan çıxan nəticə odur ki,ombuds təsisatları lazımi tərəfləri araşdırmanın bütün mərhələlərində baş verən tərəqqi ilə bağlı məlumatlandırılmalıdır.Bu şikayətçinin (həmçinin,kimin əleyhinə bu şikayət olubsa, o şəxsi də) baş verən tərəqqi və gedişlə bağlı tam məlumatlandırılmasını təmin edir.Məsələn,Albaniyada ombuds təsisatı, şikayətçini,şikayəti aldığı barədə otuz gün ərzində məlumatlandırılmalıdır. Araşdırma başa çatandan sonra, o, şikayətçini öz verdiyi qərarla bağlı və həmçinin,problemi düzətmək üçün atılan addımlar barədə xəbərdar etməlidir(38).Eynilə,Fransada,Komissiya şikayətçini dörd ay ərzində uyğun nazirin qərarı ilə məlumatlandırılmalıdır(39). Hollandiyada,əgər Ombudsman şikayəti araşdırmağa qərar verirsə,o şikayətçini və inzibati hakimiyyət dairələrini xəbərdar etməli və bunun etməməyin səbəblərini göstərməlidir(40).

Ombuds təsisatı işi araşdırmamaq qərarı verdikdə,bu təsisat uyğun sonrakı gedişi təmin etməlidir.Buraya,məsələn,alternativ kömək vasitələri

kimi şikayətçiyə lazımlı ola bilən dəstək və məsləhət vermək daxil ola bilər(41).Belə hal,həmçinin,ombuds təsisatdan şikayətləri daha da uyğun başqa təşkilata göndərməyi tələb edə bilər(məsələn,əgər cinayət halı olubsa, polis idarəsinə)(42).

6.4Çoxtərəfli və Xarici Missiyaların Problemləri

Çoxtərəfli missiyalar və xarici ölkələrə hərbi qüvvə göndərilməsi, şikayətlərə baxılması və onların üzərində işlənməsi ilə əlaqədar bir sıra xüsusi problemlər vardır.Ombuds təsisatlar tərəfindən silahlı qüvvələrlə bağlı baxılan əksər şikayətlər silahlı qüvvələrin ölkədaxili funksiyalarından yararır(45). Lakin,Sloveniya,Avstriya və Norveçdə şikayətlərin 10%-i xaricə göndərilmiş silahlı qüvvələrdən yararır və Almaniya bu rəqəm 30%-ə çatır(46).Bu rəqəmlər,əlbəttə,silahlı qüvvələrin xaricdəki təmaslarının miqyasından və dərinliyindən asılıdır. Bir neçə ombuds təsisatları bildirmişlər ki,onların xaricdəki qüvvələrə səfər etmək hüquqları olduğu halda ,onlar heç bir zaman bu səfərləri etməmişlər,yəqin ki,onların ölkələri bu cür missiyaları əsaslandırmaq üçün xaricdə yetərli sayda qüvvələrə sahib deyillər və ya göndərilən qüvvələr həssas nöqtələrdə rol oynayırlar(47).ABŞ BM sistemində olduğu kimi,digər ombuds təsisatları daimi olaraq xaricdə yerləşir.

Haşiyə6D Müdafiə Qüvvələri Şikayət Prosesi üçün İrlandiya Ombudsmanı

İrlandiyada,Müdafiə Qüvvələri mənsubları öz şikayətlərini ilk növbədə Müdafiə Qüvvələrinin daxili şikayət mexanizmi olan Zərərin Ödənilməsi (ZÖ) vasitəsilə etməlidirlər.

Şikayət ZD ilə göndərildikdə,Ombudsman xəbərdar edilir və o şikayətin Müdafiə Qüvvələri daxilində baxıldığı zaman hansı istiqamətdə getdiyini müşahidə edir(44).Müdafiə Qüvvələri Ombudsmanı(MQO) bu mərhələdəki gedişə birbaşa təsir edə bilməməsinə baxmayaraq,o MQO-nın bu proses üzərində müstəqil nəzarətini təmin edir.

Əgər iyirmi səkkiz gün ərzində ZÖ prosesi vasitəsilə heç bir qərar qəbul edilməzsə və ya əgər şikayətçi ZÖ-nin qərarı ilə razı deyilsə, o MQO-a bu şikayəti yollayan Qərargah Rəisinə müraciət edə bilər.

O zaman, MQO-ı şikayətin onun öz yurisdiksiyasına düşüb-düşməməsinə əmin olmaq üçün ilkin araşdırma aparmalıdır. Əgər bu düşürsə, o zaman təsisat şikayətin nədən ibarət olduğunu araşdırmaq üçün hərəkətə keçir.

Müdafiə qüvvələrinin keçmiş üzvləri və həmçinin xidmətdə olan üzvləri mülki qulluqçulara qarşı şikayətlə bağlı birbaşa olaraq MQO-a yanaşa bilərlər.

İrlandiya MQO Araşdırma prosesi üçün Haşiyə9B-ə baxın

Çox sayda ombuds təsisatları xaricdə yerləşən qüvvələrlə əlaqəli olaraq öz mandatlarının səmərəli şəkildə yerinə yetirilməsində ortaya çıxan çətinlikləri önə çəkmişlər. Xüsusilə, bir sıra təsisatlar bu cür vəziyyətlərdə şikayətlərə baxan zaman maliyyə və logistik problemləri özündə ehtiva edən problemləri vurğulayır. Məsələn, Finlandiya, Monteneqro, Rumıniya və Sloveniyadakı təsisatlar bildirmişlər ki, xaricdə yerləşən silahlı qüvvələrin etdikləri şikayətləri araşdırmaq üçün onların maliyyə resursları yoxdur. Başqa yerdə, əgər şikayət qüvvələrin döyüş üçün yeridilmiş xüsusi birliyindən gəlirsə Kanada Ombudsmanı öz mandatına görə spesifik proses aparmağa borcludur. Konkret olaraq, Ombudsmanın işi hərbi missiyaya mane olmamalıdır və hərbi missiya ilə bağlı şikayət alan kimi, Kanada Ombudsmanı kontingentin komandanını xəbərdar etməli və onu araşdırmanın gedişi ilə bağlı məlumatlandırmalıdır. Kontingent komandanı da Ombudsmana hər hansı araşdırmanın hərbi missiyaya təsiri ilə bağlı məsləhət vermək üçün əlaqə zabiti təyin edə bilər.

Xaricdə yerləşən qüvvələr üçün fiziki məsafə də şikayətə baxmanın səmərəsi baxımından da maneə ola bilər. Yuxarıda təsvir edilən metodlardan bir qismi-məsələn, şikayətlərin email və ya iyirmi dörd saatlıq qaynar xətt vasitəsilə edilməsi imkanı-bu məsələləri asanlaşdıra bilər. Digər tə-

rəfdən,eyni zamanda xaricdə yerləşən və döyüş mühitində olan qüvvələr ombuds təsisatları ilə əlaqədə olmaq üçün həm İnternetə və həm də telefona etibarlı çıxışa malik ola bilməz və həm də etdikləri şikayətlərin arxasına düşə bilməz. Baş Müfəttişlər çox zaman hərbi ierarxiyanın daxilində yerləşdiyindən və xaricə və döyüş bölgəsinə göndərilə bildiyindən, onlar xaricdə yerləşdirilən və ya döyüş bölgəsində olan şəxsi heyətin şikayətlərinə baxmaq üçün silahlı qüvvələrin şəxsi heyətinə daha çox çıxışları olduğundan daha böyük imkana sahib olurlar.Lakin,başqa növ ombuds təsisatlarının belə sistemlər,o cümlədən,səhra ofisləri qura bilməmələri üçün səbəb yoxdur.

Digər problem çoxtərəfli missiyalar kontekstində ortaya çıxmaqla yanaşı vəziyyətlərlə əlaqəlidir.Bir sıra ombuds təsisatları bildirmişlər ki,onlar başqa ölkənin vətəndaşının komandanlığı altında hərəkət edən silahlı qüvvələr heyətindən şikayətlər almışlar(48).Bu cür ssenari müəyyən problemlər yaradır,çünki şikayətçinin öz şikayətini kimə göndərəcəyi qaranlıq qalır: şikayətin milli ombudsman təsisatına, yoxsa şikayətə məruz qalan fərdin ombuds təsisatına?(49). Bir sıra ombuds təsisatları, başqa ölkənin silahlı qüvvələr heyətindən(öz ölkəsinin vətəndaşı komandan olduğu) şikayətlər almışdır(50). Başqaları belə şikayətlər almasa da təkrar bəyan etmişlər ki,belə şikayətlər alınsa,onlar bu şikayəti araşdırma bilər(51). Müxtəlif ölkələrdən olan ombuds təsisatları arasında daha yaxşı əməkdaşlıq və məlumat paylaşması bu problemi asanlaşdırma bilər. Bu baxımdan, Serbiyada Vətəndaşların Müdafiəçisi xarici ombuds təsisatlar ilə əməkdaşlığın təkmilləşdirilməsini onun təsisatının üzvləşdiyi ən vacib problemlər kimi qeyd etmişdir(52). Bundan əlavə,BMT Baş Məclisi daha geniş beynəlxalq əməkdaşlığın əhəmiyyətini bildirmişdir və ölkələri öz fəaliyyətlərini koordinasiya etmək və öyrənilən təcrübələri mübadilə etmək üçün ombuds təsisatları arasında əməkdaşlıq mexanizmləri qurmağa səsləmişdir(53).

Əlaqəli sual silahlı qüvvələr üzrə ombuds təsisatların xarici ölkənin mülki şəxsləri tərəfindən edilən şikayətlərə baxması imkanı məsələsi-

dir(54). Silahlı qüvvələr üzrə bir neçə ombuds təsisatları bu cür növ şikayət almaq iqtidarındadırlar,baxmayaraq ki,şikayət ancaq ombuds təsisatların yurisdiksiyasında olan silahlı qüvvələrin nümayəndəsinə toxunur(55).

6.5 Yaxşı Praktika

Şikayətlərin alınması

- Ölkələr ombuds təsisatlarına şikayət edə bilən adamlar və təşkilatlar kateqoriyasına məhdudiyət qoymamalıdır,o vaxta qədər ki,bu həmmən təsisatın mandati cərcivəsindəki sahələrə aid olur.
- Ombuds təsisatları öz xidmətlərini pulsuz həyata keçirməli və bu təsisatlara çıxış üçün mümkün olduqca az maneələr olmalıdır.
- Fərdlərin şikayətlər etməsi üçün ombuds təsisatları geniş sayda formalar ortaya qoymalıdır,o cümlədən,email,poçt və bu işlə məşğul olan qaynar xətlər.

Şikayətlərin üzərində işləmlər aparılması

- Ombuds təsisatları şikayətlərə tezliklə baxmalı və şikayətçilərə və digər maraqlı tərəflərə onların apardığı araşdırmanın statusu ilə bağlı özünün müntəzəm fikirlərini bildirməlidir.
- Ombuds təsisatı araşdırma aparmağa qərar vermədikdə,bu təsisat sonrakı uyğun gedişləri etməlidir,məsələn,alternativ kömək vasitələri üzrə kömək və məsləhət verməyi təmin etməli və ya şikayətləri daha da uyğun hakimiyyət dairələrinə göndərməlidir.

Çoxmillətli və Xaricdəki Missiyaların Problemləri

- Ombuds təsisatları silahlı qüvvələrin dəyişən prioritetlərinə uyğunlaşmaq üçün,məsələn,xaricdə yerləşən və ya çoxmillətli missiyaların bir hissəsi olan qüvvələrə səfər edib və onlardan şikayət almaq üçün tələb olunan bacarıqlar və təcrübə hazırlamağa səylər göstərməlidir.
- Hərbi fəaliyyətlərlə əlaqəli şikayətləri araşdırmaqla,ombuds təsisatları bu cür fəaliyyətlərə hədsiz mane olmayan tərzdə işlərini aparmağa səylər göstərməlidir.

- Ombuds təsisatları xaricdə yerləşən qüvvələrin şikayətləri təqdim etməsi üçün mümkün olan çox sayda vasitələr təmin etməlidir.
- Ombuds təsisatları şikayətin mövzusu onların yurisdiksiyasında olduğu hallarda, mülkilər tərəfindən və xarici ölkələrin silahlı qüvvələri tərəfindən edilən şikayətləri qəbul etmək və baxmaq üçün imkanlara malik olmalıdırlar.
- Ombuds təsisatları xaricdəki silahlı qüvvələr mənsublarından və mülkilərdən aldıkları şikayətlərlə məşğul olmaq üçün yetərli dərəcədə resurslarla təmin olunmalıdır.

Mənbələr

1. İrlandiya, “Ombudsman Act,” Sec. 6.1–6.2.
2. Kanada, “Ministerial Directives,” Section 12.
3. Bu, məsələn, Albaniyada olmuşdur, “The Law on the People’s Advocate,” Art. 12; və Rumıniyada da (Art. 16 of Regulation).
4. DCAF-n 2011-ci ildə apardığı sorğu cavabları.
5. Finlandiya, “Parliamentary Ombudsman Act,” Art. 2.1 və 2011 sorğusu.
6. Serbiyada, “Vətəndaşların Müdafiəçisi haqqında Qanun” Art. 25.
7. I DCAF-n 2011-ci ildə apardığı sorğu cavabları.
8. Bosniya və Herseqovina, “Parlament Hərbi Səlahiyyətli haqqında Qanun” Art. 8.2; Albaniya, “Xalq Müdafiəçisi haqqında Qanun” Art. 15; Rumıniya, “Xalq Müdafiəçisi haqqında Qanun” Art. 15.2; Almaniya, “Silahlı Qüvvələr üzrə Parlament Səlahiyyətli haqqında Qanun”, Section 8.
9. Serbiya, ““Vətəndaşların Müdafiəçisi haqqında Qanun” Art. 25; Timor-Leste, “İnsan Hüquqları və Ədalət üzrə Ombudsman İdarəsinin Qanunu” Art. 37.3.
10. Birləşmiş Krallıq Silahlı Qüvvələri üzrə Xidmət Şikayətləri Komissarı, “İllik Hesabat 2010,” 2011, 15.
11. Bax, məsələn, Sloveniya “İnsan Hüquqları Ombudsman Akti”. Art. 32; Serbiya, ““Vətəndaşların Müdafiəçisi haqqında Qanun” Art. 26.
12. Məsələn, bax, İrlandiya, “Ombudsman Akt,” Section 6.3.b və Rumıniya, “Xalq Müdafiəçisi haqqında Qanun”
13. Kanada Qüvvələri və Milli Müdafiə Ombudsmanı, “Annual Report 2009-2010,” Ottawa, 2010, 8–9.
14. Öz hökumətlərini təmsil edən təşkilatlar aşağıdakılardır: Avstriya, Federal Silahlı Qüvvələr üzrə Parlament Komissiyası; Bosniya Herseqovina, Parlament Hərbi Səlahiyyətli; Kanada, Kanada Qüvvələri və Milli Müdafiə Ombudsmanı, Estoniya, Estoniya Müdafiə Qüvvələrinin Hərbi Ombudsmanı; Finlandiya, Parlament Ombudsmanı; Fransa, Ordu üçün Müraciət Komissiyası (CRM); Almaniya, “Silahlı Qüvvələr üzrə Parlament Səlahiyyətli haqqında Qanun”; İrlandiya, Müdafiə Qüvvələri üçün Ombudsman; Monteneqro, İnsan Hüquqları və Azadlıqlarının Müdafiəçisi; Hollandiya, Ölkə Ombudsmanı; Norveç, Norveç Silahlı Qüvvələri üçün

Parlament Səlahiyyətli; Polşa, İnsan Hüquqları Müdafiəçisi; Rumıniya, Xalq Vəkil; Sloveniya, İnsan Hüquqları Ombudsmanı; Birləşmiş Krallıq Silahlı Qüvvələri üzrə Xidmət Şikayətləri Komissarı,

15. “Təsizat,şirkət” DCAF-n 2011-ci ildə apardığı sorğu cavabları.

16. Bosniya və Herseqovinada, ailələrdən şikayət ala bilər,dostlardan yox.

17. Parlament Hərbi Səlahiyyətlinə şikayətlər kadetlər tərəfindən də edilə bilər,həmçinin üçüncü tərəf vasitəsilə (yeni hüquqi nümayəndəsi və ya müəyyən edilmiş şəxs tərəfindən).

18. Qeyd etmək lazımdır ki,Kanadanın Veteran İşləri üzrə departamenti üçün ayrıca Ombudsman vardır.

19. Milli Müdafiə Nazirliyinin indiki və keçmiş üzvləri,kadetlər,işçilər,qeyri-dövlət fondlarının işçiləri,Kanada qüvvələrində xidmət etməyə müraciət edənlər,yuxarıda göstərilənlərin birbaşa ailə üzvləri,Kanada Qüvvələrinin ehtiyat qüvvələrinin üzvləri.

20. “Praktikada biz həm də silahlı qüvvələrin ailə üzvlərinin şikayətlərinə də baxırıq,xüsusilə də çağırışıçıların” DCAF-n 2011-ci ildə apardığı sorğu cavabları əsasında.

21. “İstənilən şəxs(vətəndaşlığından asılı olmayaraq,fərdi və ya korporasiya); əgər şikayətçi məsələyə tərəf deyilsə vəkilin məktubu tələb oluna bilər” DCAF-n 2011-ci ildə apardığı sorğu cavabları əsasında.

22. Polşa Konstitusiyası, Art. 80.

23. “İstənilən şəxs.(Art. 16 of Regulation)” DCAF-n 2011-ci ildə apardığı sorğu cavabları əsasında.

24. BK Xidmət Şikayəti Komissarının şikayətə baxan orqan olmadığını qeyd etmək lazımdır. O daha çox ordunun özünün daxili şikayət prosesi-nə nəzarət edir.

25. “Parlament,Sosial Firavanlıq Agentliklərinin üzvləri və ya başqa kimsə, lakin şikayət,indi qulluqda olan və ya Xidmətin keçmiş mənsublarına olan münasibət haqqında olmalıdır” DCAF-n 2011-ci ildə apardığı sorğu cavabları əsasında.

26. Albaniya, “Xalq Müdafiəçisi haqqında Qanun” Art. 16; Serbiya, “Vətəndaşların Müdafiəçisi haqqında Qanun” Art. 26; Timor-Leste, “İnsan Hüquqları və Ədalət üzrə Ombudsman İdarəsinin Qanunu”

Art.37.3.

27. Avstriyanın DCAF-n 2011-ci ildə apardığı sorğuya cavabları

28. Estoniyanın DCAF-n 2011-ci ildə apardığı sorğuya cavabları

29. DCAF-n 2011-ci ildə apardığı sorğuya cavablar

30. Jorma Kuopus, "Towards Electronic Administration," in *Parliamentary Ombudsman 90 Years*, by Riitta-Leena Paunio (Sastamala: Vammalan Kirjapaino Oy, 2010), 180–181.

31. Raino Marttunen'in bəyanatı, ICOAF-n Belqrad görüşü

32. Milli Müdafiə və Kanada Qüvvələri Ombudsmanı, Section 18.

33. Kuopus, "Towards Electronic Administration," 180.

34. Polşa, *Summary of Report 2006 of the Commissioner for Civil Rights Protection*, 67–68.

35. Terhi Arjola-Sarja, "The Ombudsman as an Advocate for Good Administration," in *Parliamentary Ombudsman 90 Years*, by Riitta-Leena Paunio (Sastamala: Vammalan Kirjapaino Oy, 2010), 93–108.

36. Kanada, "Nazirlik Direktivləri" Section 20(2).

37. Timor-Leste, "İnsan Hüquqları və Ədalət üzrə Ombudsman İdarəsinin Qanunu" Art. 37.2.

38. Albaniya, "The Law on the People's Advocate," Art. 17c.

39. Fransa, "Fransa Milli Müdafiə Kodeksi, Fəsil V : İlk inzibati müraciət," R4125-10.

40. Hollandiya "General Administrative Law Act," Art. 9.25.

41. Pia Wirta and Jaana Romakkaniemi, "Customer Service at the Office of the Parliamentary Ombudsman," in *Parliamentary Ombudsman 90 Years*, by Riitta-Leena Paunio (Sastamala: Vammalan Kirjapaino Oy, 2010), 185–188.

42. Kanada, "Nazirlik Direktivləri" Section 21, 23.

43. İrlandiya Müdafiə Qüvvələri Ombudsmanı, İllik hesabat2010 (Dublin: Ombudsman for the Defence Forces, 2011), 19.

44. İrlandiya Müdafiə Qüvvələri Ombudsmanı, İllik Hesabat 2010, 13.

45. Serbiya, Belçika, Estoniya, Finlandiya və İsveç Ombudsman Təsisatları üçün şikayətlərin 99 faizi və ya çoxu silahlı qüvvələrin daxili fəaliyyətlərinə aiddir.

46. Suala Cavablar 25(b); Born *et al*, *A Comparative Perspective*, 7.

47. Suala Cavablar 19(b). Bu təsisatlar Estoniya, İrlandiya, Serbiya və Sloveniyanındır.

48. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, Almaniya, Norveç, Sloveniyadan olan cavablar.

49. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, Kanada, Finlandiya, Fransa, BK-dan olan cavablar.

50. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, Almaniya və BK-dan olan cavablar.

51. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, Kanada, Finlandiya, Hollandiyadan olan cavablar.

52. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 53-cü Suala cavab.

53. *BMT Baş Məclisi, Ombudsman, vasitəçi və başqa ölkə insan hüquqları təsisatlarının insan hüquqlarının inkişaf etdirilməsində və qorunmasında rolu*. A/RES/65/207, New York: UNGA, 28 March 2011. BMT BM hər il bu cür növ qətnamə qəbul edir.

54. Bu məsələ hərbi ədliyyə, qüvvələrin statusu müqavilələri və beynəlxalq insan hüquqları və beynəlxalq humanitar qanunla əlaqədar bir sıra çətin yurisdiksiya sualları ortaya çıxarır. Əlbəttə, bu məsələ əlavə araşdırma aparmağı tələb etsə də, onu daha da uyğun şəkildə araşdırmaq bizim səlahiyyətimizdən kənara çıxır..

55. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 22-cü Suala Avstriya, Kanada, Finlandiya, Sloveniya, Hollandiyadan cavab.

7 ŞİKAYƏTLƏRİN NÖVLƏRİ

7.1 | Giriş

Bu fəsil çox sayda ombuds təsisatları tərəfindən alınan şikayətlərin ən yayılmış növlərinin xülasəsini verir. Baş verən çox sayda real nümunələr vasitəsilə, bu fəsil ombuds təsisatların müxtəlif şikayətləri həll etmək üçün müdaxilə etdiyi yolları göstərməyə çalışır. Bu fəsil aşağıdakı alt-bölmələrdən ibarətdir:

- Şikayətlər
- Səmərəsiz İdarəetmə
- İnsan hüquqları
 - Pis münasibət və Ayrımcılıq Məsələləri
 - Saqlamlıq məsələləri
 - İş Şəraiti
 - Toplaşma və Təşkilat qurma azadlığı
- Cinayət və Beynəlxalq Humanitar Hüquqa Riayət
- Yaxşı Praktika

7.2 Şikayətlər

Silahlı qüvvələr üzrə ombuds təsisatları geniş tərkibli şikayətlərə baxır və onların çoxu insan hüquqları qorunması şəmsiyəsinin altına qoyula bilər və ya səmərəsiz idarəetmənin qarşısını alma kateqoriyası daxilinə salına bilər. Bu məqam Bosniya və Herseqovina Parlament Hərbi Səlahiyyətlişi üzrə qanunda öz əksini tapmışdır və burada deyilir ki, bu vəzifə “qanun aliliyini gücləndirmək, silahlı qüvvələr heyətinin və Silahlı Qüvvələrdəki kadetlərin insan hüquqlarını və azadlıqlarını qorumaq üçün yaradılır”(1). Bu çərçivədə, şikayətlər üç geniş kateqoriyaya bölünür: səmərəsiz idarəetmənin qarşısının alınması, insan hüquqlarının qorunması və beynəlxalq humanitar hüquqa (BHH) və cinayət hüququna riayət edilməsi. Ombuds təsisatların bu bölmədə müzakirə edilən

məsələlərdən əlavə bir sıra başqa məsələlərlə də məşğul ola biləcəyinə baxmayaraq, bu kateqoriyalar silahlı qüvvələr üzrə ombuds təsisatların daha çox baxdığı məsələləri əhatə edir.

7.3 Səmərəsiz idarəetmə

Səmərəsiz idarəetmə pis və ya baş tutmayan idarəetmə adlanır və bu o zaman baş verir ki, "təsisat qanuna uyğun şəkildə hərəkət edə bilmir, yaxşı idarəetmənin prinsiplərinə hörmət etmir və ya insan hüquqlarını pozur"(2). İnsan hüquqları növbəti bölmədə müzakirə edilir. Burada əsas diqqət müqaviləli və inzibati məsələlər üzrə şikayətlərə və daha da spesifik olaraq silahlı qüvvələrin yaxşı idarəçilik prinsiplərinə hörmət etməməsinə yönəlir(3). Bu kateqoriya öz daxilində, daha sonra bir neçə alt-kateqoriyalara bölünə bilər. Bunların arasında, birincisi maliyyə məsələləri ilə, o cümlədən, ödəmə və gəlirlərlə əlaqəlidir. Bu cür alt-kateqoriya daxilində yayılmış şikayətlər veteranların öz pensiyalarını vaxtında və gözlənilən tarifdə alması, güzəştləri olanlara bu güzəştlərin rədd edilməsi (təhsil haqqı olmadan universitet təhsili, məsələn), vaxtlı-vaxtında məaşların verilməsi və ya məaşın miqdarı ilə bağlı problemlər, məzuniyyət tələblərinin yerinə yetirilməsi və vergi ilə bağlı, xüsusilə xaricdə yerləşən hərbi qüvvələrlə əlaqəli suallar daxildir(4).

Haşiyə 7A Keçmiş Yuqoslaviya Ordusunun Üzvləri üçün Pensiyalar

Makedoniya respublikasında, Keçmiş Yuqoslav Xalq Ordusunun (YXO) mənsuqları ilə əlaqədar problemlər yarandı. Rəsmi Ayrılma Məsələləri üzrə Müqavilə iki dövlət arasında keçmiş YXO-nun əsgərləri ilə əlaqədar pensiyaların ödənilməsi məsələsini tamamilə həll etməmişdir. Bir neçə belə fərdlərin adından, Makedoniya Ombudsmanı əmək və sosial siyasət nazirliyi ilə, uyğun ayrılma müqaviləsini yerinə yetirən orqanlarla və uyğun arxivlərin saxlandığı başqa ölkələrdəki təsisatlarla əlaqəyə girərək bir sıra addımlar atmışdır. Bu söylərə baxmayaraq, bu məsələ həll olunmadı.

Bu başlıq altında şikayətlərin ikinci alt-kateqoriyası xidmətə alma və xidmətdən tərxis etmə və ya azad etməyə aiddir. Bu cür alt-kateqoriyanın daxilində

də ümumi şikayətlər namizədlərin ədalətsiz olaraq işə alınmaması və ya işə qəbul olma ərizəsinin hədsiz olaraq gecikdirilməsidir. Məsələn, bu Kanada Qüvvələri daxilində Ombudsman tərəfindən alınan ikinci ən çox şikayətdir(5). Xidməti heyətin uyğunsuz və ya ədalətsiz buraxılışı ilə əlaqədar şikayətlər də bu alt-kateqoriyaya uyğundur, həm də buraxılışı rədd edən və ya onunla bağlı hədsiz gecikmə yaradanlar da buraya aiddir. Xüsusi narahatçılıq doğuran hallara ailə vəziyyətinə görə rədd edilən hallar və ya status daxildir.

Bu başlıq altında son şikayətlər alt-kateqoriyasına status və başqa yerlərə göndərilmələr daxildir. Buraya rütbə artımı ilə, təhsil və ya arzu olunan karyera ilə əlaqəli seçilməməsi daxildir. Bura həm də göndərilən əsgərin yeri və başqa yerə göndərilmə xahişləri daxildir.

Haşiyə7B Mərhəmət əsasında hərbi qulluqçunun başqa yerə göndərilmə tarixinə düzəliş edilməsi

Kanada qüvvələrinin üzvü özünün başqa yerə göndərilmə tarixinə dəyişiklik edilməsi ilə əlaqədar yaranan problemlə bağlı Ombudsman ilə əlaqəyə girmişdir. O başqa yerə göndərilmə tarixinin öz uşağının məktəb tədris ilinin sonu ilə uyğunlaşdırılmasını xahiş etmişdir, çünki ona tədris ilinin ortasında və ya Yaz rübündə xidməti yerinin dəyişdirilməsi təklif edilirdi. Xüsusilə də, o şikayətində bildirmişdir ki, müəyyən edilən tarix onun uşaqlarına mənfi təsir edəcəkdir, çünki onların qabiliyyət problemləri vardır və bu baş verərsə rübün ortasında məktəbin dəyişdirilməsinə ehtiyac olacaq. Onun nazirlik daxilində bu işi həll etmək cəhdi uğursuz olmuşdur və ona sadəcə otuz günlük uzatma təklif edilmişdir. Sonra, o, Ombudsman ilə əlaqəyə girmiş və o, daha da uyğun uşaqların təhsilinə təsir etməyən xidməti dəyişmə tarixi danışıb həll etmişdir(6).

7.4 İnsan Hüquqları

Bu kitabçanın kontekstində “insan hüquqları” termini həm əsgərlərin hüquqlarına və həmçinin onların qarşılıqlı əlaqədə olduğu mülkilərin hüquqlarına aiddir. Əsgərlərin hüquqlarını qorumaq baxımından, aşağıdakı alt-bölmə silahlı qüvvələr daxilində baş verən dörd geniş yayılmış insan hüquqları pozuntuları

ilə məşğul olur. Xarici ölkələrin mülki şəxslərindən gələn şikayətlərə çoxmi-
lətli və xarici ölkələrdəki missiyaların problemlərinə həsr olunan 6.4 Bölmə-
sində toxunulur. Mülkilərin öz ölkələrinin silahlı qüvvələri ilə əlaqəli şikayət-
lərinə gəlinə nümunələr azdır və az – az rast gəlinir. Avstraliya Birlik Ombud-
smanı hesabat verir ki, onlar silah atışı səsləri və hərbi təyyarələrin uçuşu ilə
əlaqəli bir sıra şikayətlər alırlar. Ombudsman həmçinin mülki şəxslərdən silah-
lı qüvvələr ilə əlaqəli müqavilə məsələləri və xidmət göstərilməsi ilə bağlı şika-
yətlər almışdır. Bu cür şikayətlər üzrə məlumat qıtlığına görə, aşağıdakı bölmə-
lər əsasən silahlı qüvvələrin qarşılıqlı əlaqədə olduğu mülkilərin hüquqlarına
yox silahlı qüvvələrin heyətinin hüquqlarına fokuslanacaq.

Haşiyə7C: Avstraliya Müdafiə Qüvvələrində Cinsi təcavüz xəbərləri

Bir qadın, Avstraliya Müdafiə Qüvvələrinin (AMQ) xidmətdə olan üzvünün
ona qarşı onun iddia etdiyi cinsi təcavüzü Avstraliya Müdafiə Nazirliyinin
araşdırma bilməməsi ucbatından, Avstraliya Müdafiə Qüvvələri Ombudsmanına
şikayət etmişdir. Bu qadın bu insident haqqında polisə xəbər vermiş və iş mülki
məhkəmədə baxılmış və orada AMQ-nin mənsubu sərbəst buraxılmışdır.
AMQ-i üzvü bu proseduru izləmiş və o ittiham edildikdə özünün komandirinə
xəbər vermiş, lakin komandir *Cinsi əsaslı Cinayətlərin İdarəetməsi və Xəbər
verilməsi haqqında* uyğun təlimatı pozaraq heç bir əlavə addım atmamışdır. Bu
hadisə iş yerində olan hadisə olmadığından, AMQ belə arqument gətirdi ki, on-
ların daxili prosedurları tətbiq edilmir. Ombudsman son nəticədə bu fikrə gəldi
ki, bu arqument düzgün olsa da, gələcəkdə bu cür məsələləri həll etməkdən ötrü
zabitlər üçün aydın təlimatlar verilməlidir(7).

7.4.1 Pis münasibət və Ayrımcılıq Məsələləri

Silahlı qüvvələr üzrə ombuds təsisatların insan hüquqları qoruması geniş
kontekstində əsas məsələlərdən biri pis münasibət, tərəf tutma, qorxutma, sıxış-
dırma (cinsinə və irqinə görə) və ayrımcılıqdır. Məsələn, İrlandiyada, bu cür hal-
lar Ombudsmana gələn bütün şikayətlərin 27 faizini təşkil edir(8). Xüsusilə, bu
cür məsələlər, komandirlərin vəzifədən sui-istifadə etməsi ilə və həmçinin,

həmkarlar və ya tabecilikdə olanlara sıxışdırma və ya qorxutma ilə nəticələnir. Bu cür məsələləri çox zaman sübut etmək çətin olur. Tərəf tutma və ya ayırımçılıqla əlaqəli hallarda, vəzifədən sui-istifadə çox zaman yaxşıca gizlədilir və kifayət qədər əsas gətirmək çətin olur. ABŞ Müdafiə Nazirliyi BM zərər vurmaq niyyətini müəyyən etməyin çətin olduğunu şəklini vermişdir və nəzəri nümunə gətirərək bir komandirin qaydalarla işləyərək bir nəfəri əlverişsiz vəziyyətə qoymaq üçün az-arzu edilən vəzifəyə (məsələn, çətin xidmət yerinə) dövr edilməsini tövsiyə etdiyini göstərmişdir. Bu cür halda, bu addımın repressiv addım olduğunu sübut etmək çox çətin, çünki bu vəzifə iş yerində müəyyən edilmiş kriteriyalara uyğundur.

Haşiyə 7D Kanada Silahlı Qüvvələrində Ayırımçılıq

Kanada Ombudsmanı konkret bir bazada silahlı qüvvələr heyəti üçün həm İngilis və həm də Fransız dillərində əlçatan olan sənədlər, təlim və xidmətlər çatmamazlığı üzrə əldə etdiyi nəticələri ortaya qoymuşdur. Ombudsman bu nəticəyə gəlmişdir ki, bu hal müəyyən şəxsi heyəti əlverişsiz vəziyyətə qoymuş və beləliklə qəsdən olmasa da ancaq Fransız dilində danışan tələbələrə qarşı ayırımçılıq edilmişdir (9).

Eynilə, qorxutma və sıxışdırma hallarını sübut etmək çətin olur, çünki orada yeganə dəlil bir əsgərin sözüdür və ya orada susmaq və ya həmrəylik ənənəsi birlik daxilində kişi amilini qoruyur. Eynilə, komandir qorxudursa, tabeçilikdə olanın cavab verməsi və ya şikayət etməsi əmrə tabe olmamaqla ittiham edilməsiylə mürəkkəbləşər. Silahlı qüvvələrdə cinsi və irqi ayırımçılıq və sıxışdırma xüsusilə üstünlük təşkil edə bilər. Silahlı qüvvələrdə qadın və ya homoseksual elementlərin və ya transgender qrupların sıxışdırılması ilə əlaqədar vəziyyət daha da gərginləşə bilər, çünki çox sayda ordular açıq şəkildə bu cür kateqoriyalı insanları öz sıralarından və ya konkret rollardan xaric edir.

Başqa növ şikayətlərdə olduğu kimi, şikayətçinin şikayət etdiyinə görə ortaya çıxma biləcək cavab tədbirləri məsələlərinə ombuds təsisatlarının xüsusi diqqət yetirməsi zəruridir. Bu cür cavab tədbirləri yuxarıda təsvir edildiyi kimi da-

ha çox pis münasibət və ayrımcılıq forması ala bilər.Bu baxımdan,bir sıra təsisatlar şikayət edən şəxsin mənfi nəticələrə məruz qalmamasını təminat altına alan tədbirlər ortaya qoymuşlar.Məsələn, Polşada, əgər İnsan Hüquqları Müdafiəçisi şikayətçinin azadlıqlarının, hüquqlarının və ya maraqlarının(və ya ictimai təşkilat olursa) qorunması naminə şikayətçinin adlarını və başqa şəxsi məlumatlarını açıqlamağı rədd edə bilər(10)

Haşiyə 7E Birləşmiş Krallıq Silahlı Qüvvələrində Sıxışdırma və Qorxutma

BK silahlı qüvvələrinin zabiti etdiyi şikayət qəbul edildikdən sonra ona edilən münasibət ilə əlaqədar Xidməti Şikayətlər Komissarı ilə görüşmüşdür. O sıxışdırma və qorxutma ilə əlaqədar şikayət vermiş və onun şikayəti qəbul edildikdən sonra onun komandiri qeyri-rəsmi olaraq onu xəbərdar etmişdir ki,bu şikayəti etməklə sən yuxarı zabit heyəti qarşısında özünü təhlükədə qoymağa imkan yaradırsan.Şikayətçi zabit şikayət etmişdir ki,bu edilən qeyri-rəsmi xəbərdarlıq geri götürülsün və komandir ondan üzr istəsin, çünki qeyri-rəsmi xəbərdarlıq ədalətsiz olaraq günahı onun həmkarından şikayətçinin özünün üstünə atmışdır. O, həmçinin belə arqumentlə çıxış edir ki,bu cür hallarda onun çox az seçim etmək imkanı vardır,çünki qorxutmadan azad olmaq ona qarşı əmrə tabe olmamaq ittihamını açıq qoyur.

Xidməti şikayət komissiyası bu fikrə gəldi ki,qeyri-rəsmi xəbərdarlığın tonu ciddi və mənfi olmuşdur. Lakin,onlar müəyyən etdilər ki,bu xəbərdarlıq geri götürülməli deyil çünki onun artıq heç bir mənası yox idi və yazılı şəkildə də edilməmişdir.Əlavə olaraq,heç bir üzr istəmə də olmadı,çünki bu da kompensasiya üçün vasitə də deyildi.Lakin Xidmət bu şikayətin əsasında gələcək qeyri-rəsmi xəbərdarlıqlarla əlaqədar özünün təlimatlarına düzəliş etdi(11).

7.4.2Sağlamlıq məsələləri

Silahlı qüvvələr üçün ombuds təsisatlarının məşğul olduğu şikayətlərin daha sonrakı kateqoriyası xidmət zamanı ortaya çıxan sağlq məsələləridir(22). Məsələn,Kanadada,2009-2010-cu illərdə Ombudsmanın baxdığı 1203 işdən

61-i tibbi problemlərlə bağlı olmuşdur(13).Silahlı qüvvələr mənsublarının işinin təbiətinin çox zaman təhlükəli olduğunu nəzərə alsaq,xüsusilə də onları döyüş bölgəsinə göndərəndə,fiziki və əqli sağlamlıq riskləri xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Yayılmış məsələlər tələblərə cavab verməyən müalicə və sonrakı addımlardır ,xüsusilə də uzun-müddətli müalicə və qayğı ilə bağlı məsələlərdir. Əsasən də,travmadan sonrakı stress pozuntusu çox sayda silahlı qüvvələr xidmətləri üçün son illər artan problemə çevrilmişdir və o da uyğun olaraq ombuds təsisatlarına edilən şikayətlərin artmasına gətirmişdir.

Haşiyə7F Estoniya Silahlı Qüvvələrində Səhiyyə

2010-cu ildə,Estoniya Müşaviri yaralanmış silahlı qüvvələr heyəti üçün verilən tibbi yardımın tələblərə cavab verib-verməməsi ilə əlaqədar öz təşəbbüsü ilə başladığı araşdırmanın son hesabatını dərc etdi. Müşavir Estoniya Silahlı Qüvvələri mənsublarının xidmət zamanı aldığı zədələrlə bağlı iyirmi işi araşdırmış və müəyyən etmişdir ki,ən azı fərdlər,tələb olunan minimum yardımı almışlar. Lakin,Müşavir problemlə bir neçə sahəni aydınlaşdırmışdır. Xüsusilə,Müşavir qeyd etmişdir ki,tibbi məsələləri əhatə edən hərbi əməliyyatların ətraflı praktiki kodeksi yardım prosesini təkmilləşdirmək üçün kömək edə bilər və hadisənin baş verdiyi vaxtlarda onun qaydalar əsasında sənədləşdirilməsi təmin edilə bilər. Əlavə olaraq,Müşavir qeyd etmişdir ki,xidmətlər yara almış əsgərlərin ailələri ilə əlaqələri yaxşılaşdırmaq üçün iş görə bilər və bu adamlara daha yaxşı fiziki dəstək verə bilər(14).

7.4.3 İş Şəraitləri

Silahlı qüvvələr üçün ombuds təsisatlarının məşğul olduğu şikayətlərin dördüncü geniş kateqoriyası iş şəraitləri ilə əlaqəlidir,o cümlədən,şağıdakı məsələlərdir: tələblərə cavab verməyən yaşayış evi və uyğun avadanlığın təmin edilməsi(və onun tez təmiri).Polşanın İctimai Müdafiəçisi,məsələn, köhnə və sınımış avadanlığın yenilənməsi və təmiri üçün lazım olan maliyyənin çatmamazlığı ilə əlaqədar,o cümlədən,təlim avadanlığı və vacib təhlükəsizlik sistemləri çatmamazlığı üzrə bir sıra şikayətlər almışdır(15). Bu cür şikayətlər

MN-i departamentləri arasında səlahiyyət bölünməsinə və həmçinin, departament daxili büdcə kəsintilərində şəffaflığın çatmamazlığı ilə əlaqəli olmuşdur. Eynilə, Bosniya və Herseqovinada, Parlament Hərbi Səlahiyyətli Zarko Zqoncanin kazarmalarında iş şəraiti ilə əlaqəli bir neçə şikayətlər almışdır. Araşdırma başa çatandan sonra, Hərbi Səlahiyyətli tövsiyələr verdi və nəticədə bu kazarmalarda böyük yeniləşmələr aparıldı(16).

7.4.4 Sərbəst toplaşma və Söz Azadlığı

Ombuds təsisatları həm sərbəst toplaşma və həm də, söz azadlığı ilə bağlı bir qayda olaraq şikayətlər ala bilərlər. Xüsusilə, onlar silahlı qüvvələr mənsublarının sərbəst toplaşma və söz azadlığı üçün şikayətlərə baxmaları üçün xahiş edilə bilərlər. Söz azadlığı ilə əlaqədar bu cür şikayətlər, iş şəraiti ilə əlaqəli açıq fikirlərə yönəlmiş məhdudiyətlər və ya hərbi əmrlərə və siyasətə qarşı açıq fikir ayrılığı ilə əlaqəli ola bilər. Bu cür fəaliyyətlərin mülki halında nizamlanmadığı halda, məhdudiyətlər silahlı qüvvələrin xidmətdə olan mənsublarına da qoyula bilər(17). Sərbəst toplaşma məsələsində məhdudiyətlər, ümumilikdə, əsgərlərin tətillik etməsinə və ya müəyyən dərəcədə təşkilatlar qurmasına qoyulur. Əksər ölkələr silahlı qüvvələrin tətillik etməsinə və ya hərbi formada ola-ola və ya başqa cür desək, rəsmi statusunda xidmət etdiyi zaman nümayiş etməsinə icazə vermir. Başqa ölkələr daha da uzağa gedirlər və silahlı qüvvələrin üzvlərinə təşkilatlara üzv olma hüququ vermir(18). Bəzi ölkələr silahlı qüvvələrin üzvlərinə siyasi partiya üzvü olmağa izn verirlər(19). Ombuds təsisatları, öz mandatları daxilində silahlı qüvvələr mənsublarının hüquqlarını qorumağa çalışmaları vacibdir.

Haşiyə7G Estoniya Hərbi Qüvvələrinə Səfər Edənlər

Estoniya Ədalət Müşavirinin Estoniya Müdafiə Qüvvələrinin Loqistika Batalyonu üzərində apardığı yoxlama üzə çıxardı ki, çağırışılar ancaq həftədə bir saat onları görmək istəyənlərlə görüşə bilər. Komandirlər aydınlaşdırdılar ki, görüş həftə ərzində bir dəfə minimumdur və o uzadıla bilər. Lakin, Müşavir qeyd etmişdir ki, bu imkan heç bir yerdə yazılmayıb və orada bu uzatmanı xa-

hiş etmək üçün heç bir prosedur yoxdur.Müşavir tövsiyə etmişdir ki,çağırışçıların onları görmək istəyənlərlə çox vaxtları olması haqqında hüquqlarının olması üçün aydın xəbərdarlıq edilsin və bu cür uzatmanı tələb etmək üçün prosedur müəyyən edilsin(20).

Bundan əlavə,Müşavir müəyyən etmişdir ki,çağırışçıların onları görmək istəyənlərlə görüşü açıq havada və ya istilik sistemi olmayan sığınacaqda keçirilir, bazanın yerləşdiyi yer soyuq olduğundan qonaqlarla görüşməyə uyğun deyildi,xüsusilə də qış aylarında.Müşavir tövsiyə etmişdir ki, qoy çağırışçıların yanlarına gələnlərin qapalı və istilik sistemi olan yerlərdə görüşmək imkanları olsun.Batalyon komandirləri izah etdilər ki,yer qıtlığı bu tövsiyələrə tam riayət etməyi mümkün etmir,lakin lazım olduğu hallarda həmən görüşlər üçün bir neçə isidilmiş çadırlar qurulacaq.

7.5 Cinayət Hüququna və Beynəlxalq Humanitar Hüquqa Riayət

Silahlı qüvvələr üçün ombuds təsisatlarının məşğul olduğu şikayətlərin beşinci və son sahəsi silahlı qüvvələrin Cinayət və Beynəlxalq Humanitar Hüquqa(BHH) riayət etməsini monitoring etməklə əlaqəlidir(21).Silahlı qüvvələr üzərində xüsusi yurisdiksiyası olan ombuds təsisatları arasında həm Alman Silahlı Qüvvələri Parlament Səlahiyyətlişinin və həm də Norveç Silahlı Qüvvələri üzrə Parlament Ombudsmanın BHH-a riayət etməni monitoring etməyə səlahiyyəti vardır.Lakin, əsasən insan hüquqları mandatları olan ombuds təsisatları üçün bu cür səlahiyyətlərə malik olmaq daha da geniş yayılmışdır. Məsələn,Timor-Lestedə,İnsan Hüquqları və Ədalət üzrə Ombudsmanın “təlimatların,inzibati göstərişlərin, qüvvədə olan siyasət və praktikaların və ya qanunvericilik layihələrinin adi beynəlxalq hüquqla və ratifikasiya olmuş insan hüquqları müqavilələri ilə uyğunluq təşkil etməsini monitoring etmək və gözdən keçirmək” öhdəliyi vardır(22). Bu yəqin ki,onu göstərir ki,BHH-a riayət edilməsinə monitoring edilməsi dövlət idarəetməsinə nəzarət edən geniş səlahiyyətin tərkib hissəsidir,lakin bu ümumilikdə silahlı qüvvələr üçün ombuds təsisatlarının məsələsi kimi görünür,xüsusən də bu əsasən hərbi ədliyyə sisteminin səlahiyyəti kimi başa düşülür.

BHH-a riayət edilməsinə ombuds təsisatların monitorinq etməsi imkanı bu cür təsisatların xaricdə hərbi əməliyyatlar və xaricə qüvvə göndərilməsi üzərində səlahiyyətləri olduğu hallarda xüsusilə yerinə düşür. Burada, ombuds təsisatların rolu xaricə göndərilən silahlı qüvvələr heyətinin və həmçinin (daha geniş olaraq) üzləşdikləri mülkilərin və düşmən qüvvələrin hüquqlarının qorunmasını və inkişaf etdirilməsini təmin edən geniş prosesin mühüm elementi-dir.

BHH-a və insan hüquqları qanununa riayət edilməsinə monitorinqdən başqa, ombuds təsisatların qoşulduğu digər fəaliyyət sahəsi cinayət əməllərinin araşdırılmasıdır. Ənənəvi olaraq, ombuds təsisatlarının cinayət araşdırmalarına nəzarət etmək mandatı yoxdur, çünki bu məhkəmə orqanlarının işidir. Lakin, bir neçə Latın Amerika ölkələrində ombuds təsisatlar, hökumətin sui-istifadələrinə qarşı mübarizə üçün qurulmuşdur, xüsusilə də avtoritar rejimlərin hərbi gücdən sui-istifadə etməsinə qarşı mübarizə aparmaq üçün qurulmuşdur və onlara öz mandatlarını yerinə yetirmələri üçün və unikal problemlərlə məşğul olmaq üçün bu təsisatlara istisna səlahiyyətlər verilmişdir (Bölmə 2.2.3-ə bax).. Ombuds təsisatın heç kimi ittiham etmək və ya məhkəmə etmək rolu olmamasına baxmayaraq, bir neçə Latın Amerika ölkələrindəki ombuds təsisatları daha uzağa gələrək həm qurbanların və həm də iddia edilən qanun pozucularının adlarını da səsləndirir və öz hesabatlarını cinayət pozuntularının geniş araşdırılması hesabına hazırlayır. Bu cür hesabatlar çox zaman məhkəmə tərəfindən aparılan cinayət işlərinin əsasını təşkil etmişdir.

7.6 Yaxşı Praktika

Səmərəsiz İdarəetmə

- Ombuds təsisatları müqaviləli məsələlərlə bağlı şikayətlərə xüsusi diqqət yetirməlidir, o baxımdan ki, bu məsələlər çox zaman veteranlar, çağırışçılar və xidmətə yeni alınanlar tərəfindən qaldırılır (yəni, şikayət və ya kompensasiya üçün çəxtərəfli daxili prosedurlara çıxışları olmaya bilənlərin). Bu cür müqaviləli məsələlərə daxildir: maaş və gəlirlər, xidmətə alma və tərxis etmə və status və xidmət yerinin başqa yerə dəyişməsi.

İnsan Hüquqları

- Ombuds təsisatları hakimiyyətdən sui-istifadə,sıxışdırma və qorxutmaya(komandirlər,həmkarlar, tabeçiliyində olanlar tərəfindən olub-olmamasından asılı olmayaraq) hərtərəfli diqqət yetirməlidir, çünki bu cür sui-istifadələr çox zaman çox yaxşı gizlədilir və onu sübut etmək və ya onları əsas gətirmək çətin olur.

- Ombuds təsisatları, şikayətçiləri şikayət etdiklərinə görə onlara qarşı edilə biləcək cavab tədbirlərindən qorunmalıdır.

- Silahlı qüvvələrdə xidmət etməyin fiziki və əqli sağlamlıq risklərinə görə,ombuds təsisatları silahlı qüvvələrin xidmətdə olan və keçmiş üzvlərinin vaxtılı vaxtında və tələblərə cavab verən tibbi yardıma çıxışlarının olmasına xüsusi diqqət yetirməlidir.

- Ombuds təsisatları silahlı qüvvələr heyətinin iş yerləri şəraitlərinin tələblərə cavab verən səviyyədə olmasını təmin etməyə çalışmalıdır. Buraya onların qarşısına qoyulan tapşırıqları yerinə yetirmək üçün uyğun olan yaşayış evi,yemək və avadanlıqlara çıxışının təmin edilməsi daxildir.

- Ombuds təsisatları öz mandatları daxilində silahlı qüvvələr mənsublarının soz və toplaşma azadlıqlarının qorunması və inkişaf etdirməsini təmin etməlidirlər.

Qanuna riayət etmə

- Onlara bu cür səlahiyyət verildiyi halda,ombuds təsisatlar silahlı qüvvələrin BHH-a necə riayət etməsini monitoring etməlidirlər. BHH-a riayət edilməsinə ombuds təsisatların monitoring etməsi imkanı bu cür təsisatların xaricdə hərbi əməliyyatlar və xaricə qüvvə göndərilməsi üzərində səlahiyyətləri olduğu hallarda xüsusilə yerinə düşür.

Mənbələr

1. Bosniya və Herseqovina, “Bosniya və Herseqovinanın Parlament Hərbi Səlahiyyətlişi haqqında qanunu” Art. 1.2.
2. Ətraflı Avropa Ombudsmannın websitesinə baxın: <http://www.ombudsman.europa.eu>).
3. Burada bu kitabça satınlmalar üzrə hərbi müqavilələri əhatə etmir, burada müqavilənin əksinə olaraq məhkəməyə getməsi gözlənilir.
4. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Əlavə, 26-c Suala Cavab: Belçika, İsveç, Hollandiya, BK, Kanada, Norveç, Polşa, Avstriya, Estoniya, Rumıniya, Almaniya, Sloveniya, Serbiya, və Finlandiya.
5. Kanada Qüvvələri və Milli Müdafiə üzrə Ombudsman, “Annual Report 2009-2010,” Ottawa, 2010, 5.
6. Kanada Qüvvələri və Milli Müdafiə üzrə Ombudsman, “Annual Report 2009-2010,” Ottawa, 2010, 10.
7. Avstraliya Birlik Ombudsmanı, *Annual Report 2010-2011*, 97.
8. İrlandiya Müdafiə Qüvvələri Ombudsmanı, *Annual Report 2010*, 15.
9. Kanada Qüvvələri və Milli Müdafiə üzrə Ombudsman, “Annual Report 2009-2010,” Ottawa, 2010, 7–8.
10. Polşa, *The Act on the Human Rights Defender*, Art. 13.3.
11. BK Silahlı Qüvvələr üzrə Xidməti Şikayətlər Səlahiyyətlişi, “Annual Report 2010,” 2011, 58.
12. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 26-c Suala Cavab: Belçika, İsveç, Hollandiya, BK, Kanada, Norveç, Polşa, Avstriya, Estoniya, Rumıniya, Almaniya, Sloveniya, Serbiya, və Finlandiya.
13. Kanada Qüvvələri və Milli Müdafiə üzrə Ombudsman, “Annual Report 2009-2010,” Ottawa, 2010, 5.
14. Estoniya Ədalət Müşaviri, *Kokkuvõtte õiguskantsleri analüüsi ka- itsevæe õnnetusjuhtumite uurimise ja kaitsevæelaste sotsiaalsete tagatiste menetluses* (Investigation on Injured Soldiers). Tallinn: Chancellor of Justice, 2010.
15. Polşa İnsan Hüquqları Müdafiəçisi, İnsan Hüquqları Müdafiəçisinin fəaliyyət hesabatının məcmusu 2010. Warsaw: Office of the Human Rights Defender, 2011.
16. “Bosniya və Herseqovinanın Parlament Hərbi Səlahiyyətlişinin işi

haqqında hesabat 2011, 10.

17. Hans Born and Ian Leigh, *Handbook on Human Rights and Fundamental Freedoms of Armed Forces Personnel*, (Warsaw and Geneva: OSCE, ODIHR, and DCAF, 2008), 56.

18. Bax,məsələn,Kanada, Fransa, və BK.

19. Bu,məsələn,Finlandiya və Rumıniyada baş vermişdir.

20. Estoniya Ədalət Müşaviri, *2009 Overview of the Chancellor of Justice* (Tallinn: Office of the Chancellor of Justice, 2010), 32.

21. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex,8-ci Suala cavab. Səkkiz ölkə bildirmişdir ki,onlar ölkə insan hüquqları qanunu və BHH-a riayət etməni müşahidə edirlər: İsveç, Almaniya, Polşa, Sloveniya, Serbiya, Finlandiya, Norveç, və Estoniya.

22. Timor-Leste, “İnsan Hüquqları və Ədalət Ombudsmanı İdarəsinin Qanunu” Art. 24d

III HİSSƏ: ARAŞDIRMALAR

8 ARAŞDIRMALARIN NÖVLƏRİ

8.1 | Giriş

Bu fəsil ombuds təsisatların apardığı həlledici növ araşdırmaların xülasəsini verir. Bununla əlaqədar, o şikayət əsaslı araşdırmaları və həmçinin, ombuds təsisatların özlərinin təşəbbüsdə olduğu araşdırmaları gözdən keçirir. Bu fəsil sistemli məsələlərin araşdırılması ilə də məşğul olur və bu məsələlər araşdırmanın istənilən növündən meydana çıxıb bilər. Nəhayət, bu fəsildə araşdırmaların miqyasına da toxunulur. Bu fəsil aşağıdakı alt-bəndlərdən ibarətdir:

- Araşdırmalar
- Şikayət-əsaslı araşdırmalar
- Öz təşəbbüsü ilə olan araşdırmalar
- Sistemli araşdırmalar
- Araşdırmaların məqsədi
- Yaxşı praktika

8.2 Ombuds təsisatların araşdırmaları

Silahlı qüvvələr üzrə əksər ombuds təsisatların araşdırmalarını polis və ya məhkəmə orqanlarının apardığı araşdırmalardan fərqləndirən bir amil odur ki, bu araşdırmalar təbiəti etibarlı ilə cinayət xarakterli deyil və ona görə də cinayət işi üçün dəlillər axtarmaq məqsədi güdmür (Bölmə 7.7-ə bax). Bundan əlavə, baxmayaraq ki, ombuds təsisatları cinayət işlərinə aid olan məsələləri də araşdırıb bilər, lakin bu araşdırmaların gəldiyi nəticələr tövsiyə məqsədi daşıyır. Onlar cinayətə və ya fərdi pozuntu əməlinə cəza vermək məqsədi yox, məsələləri müstəqil və tərəfsiz şəkildə həll etmək və onların yenidən baş verməsinin qarşısını almaq məqsədi daşıyır.

Bəzi hallarda ombuds təsisatı ancaq cinayət halının baş verdiyini məy-yən etmək üçün araşdırma başlada bilər. Bu cür hallarda, ombuds təsisatlar atədən bu işi prokurora və ya başa hüquq mühavizə orqanlarına göndərir və uyğun şəxslərin adlarını və ya başqa həssas məlumatların qorunmasını təmin etməyi düşünür. Digər tərəfdən, işi prokurora və ya başqa hüquq mühavizə orqanlarına göndərməklə, ombuds təsisatı işin başqa tərəfləri üzrə məsuliyyətdən azad olmur. Cinayət tərkibi sadəcə araşdırmanın bir tərəfi ola bilər və bu hal ombuds təsisata işin öz yurisdiksiyasına düşən başqa tərəflərini araşdırmağa mane ola bilməz(1). Kanada Qüvvələri və Milli Müdafiə üçün Ombudsman Mandatının B əlavəsində bəyan edilir:

Ombudsmanın mandatına aid olan şikayətə səbəb olan hadisənin... bir-dən çox tərəfi ola bilər. Məsələn, hadisə formasına görə cinayət əməli ola bilər və ya Xidməti İntizamın Kodeksinin pozulması ola bilər. Bu faktın özü Ombudsmanın şikayətə cavab verməsinin qarşısını almır... Həm Ombudsman və həm də hərbi polis öz mandatları çərçivəsində araşdırma-ya qoşula bilərlər.

Məsuliyyətin belə bölünməsi və əksər ombuds təsisatların apardığı ci-nayət tərkibi olmayan araşdırmalar, onların müstəqilliyinin və tərəfsizli-yinin mühüm elementidir. Bu cür təsisatların səmərəli olması üçün, onların bütün tərəflərin maraqlarını qoruyan təsisat kimi görünmələri vacibdir.

Ombuds təsisatlar tərəfindən aparılan araşdırmalar əsasən iki mənbə-dən gəlir: şikayətlər və ombuds təsisatların çox yayılmış “öz təklifləri”.

8.3 Şikayət – Əsaslı Araşdırmalar

6-cı və 7-ci Fəsillərin şikayətlərlə geniş şəkildə məşğul olduğu halda, bu məsələyə burada, yenidən dərinədən yanaşmağa ehtiyac yoxdur. Lakin, bir neçə fikir söyləmək yerinə düşər. Birincisi, şikayətlər, ombuds təsisatlarının araşdırma aparmaları üçün onlara lazım olan məsələlərdən xəbərdar olmaları üçün əsas məlumat mənbəyidir. Kiçik sayda ölkələrdə (Belçikada, İrlandiyada və BK-da) ombuds təsisatlar ancaq fərdi şikayət əsasında yaranmış məsələlə-ri araşdırır bilər. İkincisi, 7-ci Fəsildə görüldüyü kimi, araşdırma aparılacaq

çox sayda məsələlər vardır və ombuds təsisatlara çıxış açıq və asan olduqda, şikayətin ortaya çıxardığı araşdırmalar ombuds təsisatlarının üzləşdiyi çox sayda məsələlərlə məşğul olmaq üçün səmərəli yol olur.

Haşiyə 8A Sloveniya Müdafiə Nazirliyində Valideyn Hüquqları

2010-cu ildə Sloveniya İnsan Hüquqları Ombudsmanı, İş Münasibətləri Aktında şərtləndirilən, valideynlərin və hamilə qadınların daha əlverişli iş saatları hüquqları ilə əlaqədar anonim şikayətlər almışdır. Xüsusilə, bu akt körpə uşaq olduğu zaman həm anaları və həm də ataları iş vaxtından əlavə işləmək tələblərindən qoruyur(2). Bu şikayət anonim olaraq təqdim edilmişdir, çünki əvvəllər şikayət edənlər öz adlarını göstərdiyindən onlara qarşı cavab tədbirləri görülmüşdür.

Ombudsman özünün 2008 İllik Hesabatında bu məsələyə fokuslanmış və Müdafiə Nazirliyinin uyğun dəyişikliklər edəcəyi haqqında xəbər vermişdir. Lakin, 2010-cu ildə Nazirlik öz işçilərini xəbərdar etdi ki, Aktın 190-cı maddəsi müdafiə sahəsində çalışan işçilərə aid edilmir. Digər tərəfdən, Müdafiə Nazirliyi israr edir ki, dövlətin başqa qanunlarındakı konkret maddələr onların işçilərinə daha çox tətbiq edilə bilər. Bu məsələ hələ də həll edilməmiş qalır(3).

8.4 Öz təşəbbüsü ilə olan araşdırmalar

Öz təklifi ilə olan araşdırmalar (həm də “öz təşəbbüsü”, *motu proprio* və *eks-ante* araşdırmalar) ombuds təsisatları tərəfindən aparıla bilən ikinci ən əsas növ araşdırmaadır. Bu cür araşdırmalar konkret heç bir şikayət və ya hadisə olmadan ombuds təsisatları tərəfindən təşəbbüs edilən araşdırmalardır. Bu cür araşdırıcı səlahiyyətlər fəvqaladə dərəcədə yayılmışdır. Silahlı Qüvvələr üzrə Alman Parlament Səlahiyyətliisini idarə edən qanun bu növdəndir, və o bəyan edir ki, Səlahiyyətli şəxs “öz təşəbbüsü ilə və özünün sərbəst seçiminə istifadə edərək ...xidməti heyətin əsas hüquqlarının pozulması və ya *Innere Furrung* prinsiplərinin pozulması şəraiti onun diqqətini çəkirsə o tədbirlər görməlidir”.

Ombuds təsisatın öz təşəbbüsü ilə apardığı yoxlamalar sistemli problemlərin və ya mövzulu məsələlərin, həmçinin qorxutma və ya sıxışdırma kimi problemlərin araşdırılması ilə əlaqədar xüsusilə faydalı ola bilər və çünki burada zərərçəkənlərin özlərinin ortaya çıxıb şikayət etməsinin qarşısı alınır. Bu cür pro-aktiv yanaşma, həm də ombuds təsisatların adının və onlar haqqında məlumatların xidməti heyət arasında geniş yayılmasına kömək edir və nəticədə o hərbi baza və başqa hərbi obyektlərə səfərlər və yoxlamalara gətirir.

Bu cür səfərlər və araşdırmalar, bu xidmətlərin heyətinə ombuds təsisatı ilə rəsmi şikayət çərçivəsinin xaricində istənilən narahatlığı müzakirə etməyə və-cib imkan yaradır(yerlərdəki obyektlərə səfərlərlə bağlı Haşiyə9E-ə baxın).

Mənbənin rəsmi şikayət etmək izninin olub-olmamasından asılı olaraq, ombuds təsisatların diqqətini çəkən bütün məsələləri onların araşdırma bilməsinin təmin edilməsi üçün öz təklifi ilə olan araşdırmalar da vacibdir. Məsələn, bu cür araşdırmalar, media və ya başqa xəbərlər vasitəsilə, zərər çəkmiş adamın dostları və ailəsinin və ya qanunverici orqan üzvlərinin və ya başqa hökumət agentliklərinin tələbi ilə başladıla bilər. Tələblərə cavab verməyən zirehli geyim ilə bağlı araşdırma ilkin olaraq New York Times qəzetindəki xəbərlə başladı və Kongressmen qadının araşdırma tələbi ilə davam etdi.

Ombuds təsisatların öz işi üçün uyğun saydığı məsələlər üzrə ilkin şikayət və ya başqa təkan olmadan araşdırmalar aparmaq imkanı, fəaliyyət müstəqilliyinin saxlanılması üçün və bu işin, ağırlıqlı olaraq, başqalarının qərarlarına hədsiz arxalanmamasının təmin edilməsi üçün əhəmiyyətlidir.

Cədvəl 8A Özünün –Təşəbbüsü ilə Araşdırmalar Aparmaq üçün Ombuds Təsisatların Səlahiyyətləri

Hə	Yox
Avstriya, Kanada, Estoniya, Finlandiya, Almaniya, Hollandiya, Norveç, Polşa, Rumıniya, Serbiya, Sloveniya, İsveç	Belçika, İrlandiya və BK(5)

8.5 Sistemli Məsələlər

Öz təşəbbüsü ilə olan araşdırmalar çox zaman sistemli və mövzulu məsələləri əhatə edir. Sistemli məsələlər ümumilikdə iki fərqli növ problemlərə aid olur: geniş yayılmış problemlər (qorxutma və ya tələblərə cavab verməyən avadanlıq), və ya mövcud olmayan, zərərli və ya aldadıçı qanunlar və təlimatlardır. Bu yolla, sistemli məsələlər fərdin fəaliyyətindən doğan məsələlərdən fərqləndirilə bilər (məsələn, hakimiyyətdən sui-istifadə edən və ya təlimatlardan lazımi şəkildə istifadə etməyən bir şəxs). Sistemli araşdırmaların həlledici atributu ondan ibarətdir ki, onlar geniş sui-istifadə və ya pozuntu nümunələrinin dəlillərini göstərir.

Fərdi şikayətçilərin ehtiyaclarının həll edilməsi ombuds təsisatların rolunun mühüm hissəsi olmasına baxmayaraq, geniş sui-istifadə və ya qanun pozuntusu nümunələrinin ayırd edilməsi və həll edilməsi yəqin ki, əlverişlidir ki, onlar orada daha çox təsirə malikdir. Ombuds təsisatların məsələləri geniş perspektiv baxımından araşdırmaq imkanı, silahlı qüvvələr tərkibində mövcud olan daha geniş məsələləri ayırd etmək baxımından onları unikal vəziyyətə gətirir. Məsələn, komandan xəbərdar ola bilər ki, onun tabeliyində olanların bir qismi hərbi məsələ olan zirehli geyimin keyfiyyətindən narazıdırlar, lakin həmən komandan başqa komandanların tabeliyində olan hərbi heyətin də eyni cür problemlərə malik olduğu barədə məlumatlı ola bilər və bu hal buraxılan materialın keyfiyyəti haqqında geniş yayılmış narazılıqla bağlı ola bilər. Bu cür kəşif məsələləri və silahlı qüvvələr boyunca yayılmış problemləri müəyyənləşdirmək imkanı ombuds təsisatların əlində olan geniş varlıqlardan biridir. Təsisat bu cür sistem boyu yayılmış şikayətləri həll etməyə yönəlmiş məsələləri aydınlaşdırmaq və tövsiyə etmək baxımından ehtiyatlı olmalıdır. Fərdi şikayətlərdən doğan sistemli araşdırmalar zamanı, ombuds təsisatları ilkin şikayət edənlərə də hüquqi kömək etməlidirlər.

Sistemli məsələlər üzrə araşdırmalar həm fərdi şikayətlər və həm də təsisatın özünün təklifindən yarana bilər. Eyni mövzu ilə bağlı və ya eyni coğrafi və ya demoqrafik kontekst ilə bağlı çox sayda şikayətlər alınan

zaman, fərdi şikayətlərdən doğan araşdırmalar sistemli məsələlərin araşdırılmasının sayını artırır(Ətraflı məlumat üçün 6-cı və 7-ci fəsillərə baxın). Müəsisələrə səfərlər və yoxlamalar zamanı ortaya çıxan öz təklifi ilə olan araşdırmalar sistemli problemlərin müəyyənləşdirilməsi üçün xüsusilə səmərəli metoddur. Onlar xüsusilə aşağıdakı hallarda faydalı ola bilər:

- Şikayətçi şəxs onun fərdi probleminin unikal olmadığı haqqında xəbərsiz olduğu zaman,
- Şikayətçinin şikayət etmək imkanı olmadığı halda
- Şikayət etdiyi zaman onun təhlükə altında olduğu hallarda
- Vacib olsa da, fərd tərəfindən qaldırılmayan müəyyən məsələlərlə bağlı(6).

Şikayət baza məlumatlarının analizi də əlavə araşdırma tələb edən sistemli məsələlərin aydınlaşdırılmasının faydalı yolu ola bilər.BK Xidməti Şikayət Komissarı,məsələn,cinsi baxımdan systemsiz tərzdə məlumat toplayır və aldıqları şikayətlərin gender anaizini aparır.Bu Komissara imkan verir ki,o müxtəlif xidmətlərdəki qadın və kişilərdən alınan şikayətlərin növündəki görünən fərqlilikləri müəyyənləşdirə bilsin. Bu, həmçinin,xüsusilə,Dəniz Qüvvələrində xidmət edən qadınlardan gələn şikayətlərin onların təmsilçiliyi ilə tərs mütənasib olduğu faktını vurğulamağa da xidmət etmişdir(7).Bu cür analiz cinsi ayrımcılığın,cinsi sıxışdırma və cinsi orientasiya əsasında pis münasibət kimi sistemli məsələləri ayırd etməkdə həlledici alət ola bilər.

Birbaşa sistemli məsələlərlə əlaqədar,qanun və təlimatlardakı çatışmazlıqlardan meydana gələn Serbiya Vətəndaşlarının Müdafiəçisi Qanunu bəyan edir ki,Ombudsman “qanunlara və başqa təlimatlara və ya ümumi aktlara düzəliş etməkdən ötrü hökumət və ya milli Məclisə təşəbbüsdə olmaq səlahiyyətinə malik olmalıdır, əgər Ombudsman hesab etsə ki,vətəndaşların hüquqlarının pozulması bu cür təlimatlardakı çatışmazlıqlarla bağlıdır”.(8).

8.6 Araşdırmaların Miqyası

Ombuds təsisatların araşdırma aparma miqyası üçün subyekt və məsələlərin çeşidlərində geniş müxtəliflik vardır. Bu qismən fərqli silahlı qüvvələr strukturlarının,təhlükəsizlik sektoru əməllərinin nəticəsidir və əlbəttə,coğrafiyanın nəticəsidir,o mənada ki,heç də bütün ölkələr silahlı qüvvələrin mümkün növlərinin tam spektrinə malik deyil. Silahlı qüvvələr üzrə ombuds təsisatların əksər hissəsinə orduya,hava qüvvələrinə,dəniz qüvvələrinə və hərbi polisə nəzarət etmək üçün mandat verilir; lakin onların çoxunun sahil qüvvələri və ya silahlı qüvvələr üçün çalışan mülkilər üzərində səlahiyyəti yoxdur(10). Bu cür istisnalara baxmayaraq,silahlı qüvvələrin daha geniş spektrinə nəzarət etmək üçün mandat almış çox sayda yayılmış ombuds təsisatlar cərəyanı vardır;bu gözlənilən haldır,o baxımdan ki,bu orqanlar hökumət agentliklərinin bütöv spektrində baş verən hadisələri araşdırma səlahiyyətinə malikdirlər.

Şikayətə baxma ilə araşdırmalar arasındakı məhdudiyətlərin incə xətti vardır.Əlbəttə,eyni məhdudiyət asanlıqla iki fərqli yolla qurula bilər: alınan şikayətlərin növünə görə məhdudiyət və araşdırma mövzusu olan məsələlərin miqyasına görə məhdudiyət. Nəticədə,bu bölmə 6-cı Fəsildə müzakirə olunan eyni əsasları əhatə edir.Lakin,orada köklü fərqliliklər vardır.

Haşiyə 8B Kanada Silahlı Qüvvələrində Psixi Sağlamlıq (9)

Kanada Qüvvələrinin yerləşdiyi Petavava bazasında psixi sağlamlıq xidmətlərinin çatışmamazlığı ilə əlaqədar çox sayda şikayətlər alındıqdan sonra,bu bazadan Əfqanıstana minlərlə əsgər göndərilmişdir.Ombudsman Kanada hərbciləri və onların ailələrinə edilən psixi sağlamlıq xidmətləri barədə araşdırmaya başladı. Bu araşdırma travma-dan sonra stress pozuntusu keçirən silahlı qüvvələr heyəti və onların ailələri üçün Kanada Müdafiə Nazirliyi və Kanada Qüvvələrinin göstərdiyi tibbi xidmətlə bağlı daha geniş sistemli araşdırma ilə əlaqəli aparılmışdır.

Ombudsman geniş fakt-toplama araşdırması başlatmışdır və psixi tibbi

yardıma məruz qalan bölmələrdə onlarla fərdlər arasında, o cümlədən, zabıtlar və qeyri-hökumət təşkilatları, sosial işçilər, Petavava Ailə Resurs Mərkəzinin işçiləri ilə, din xadimləri və hərbi ierarxiyanın üzvləri ilə sorğu-sual aparmışdır. Sorğu-suallar iki əsas məsələni müəyyənləşdirdi: (1) hərbi bazada və tam yaxınlıqda tam psixi tibbi kömək çatışmamazlığı var idi: və (2) bütün səviyyələrdə, hərbiçilərdən ibarət olan yardım göstərənlərin səviyyəsi çox aşağı idi. Ombudsman üçün aydın oldu ki, Kanada Silahlı Qüvvələri heyətinə göstərilən xidmət tələblərə cavab vermir və həmən kömək faktiki olaraq getdikcə pisləşir və hərbiçiləri və onların ailələrini məcbur edir ki, onlar başqa uzaq yerlərə gedib lazımı tibbi müalicə alsınlar. Bu, daha çox başqa Kanada Qüvvələri Bazaları ilə müqayisədə, lazımı sayda işçilərin və resursların olmamasının nəticəsi idi. Mövcud olan tibbi xidmətlər koordinasiya edilməmiş və beləliklə, əməkdaşlıq şəraitində işləməmişlər.

Nəticədə, ombudsman bir neçə tövsiyə etmişdir. Məsələn, Ombudsman tövsiyə etmişdir ki, Kanada Hərbi Qüvvələri yerlərdə tibbi yardım edənlərin sayını artırmalıdır, lazımı kömək üçün yerli və bələdiyyə resurslarını ayırmaq və koordinasiya etmək üçün daha çox resurslarla təmin etməli və Kanada Qüvvələrinin Petavava Bazasında mövcud olan tibbi kömək xidməti arasında koordinasiya və əməkdaşlığı yaxşılaşdırmalıdır. Ombudsman həm də bir neçə geniş sistemli tövsiyələr etmişdir: Kanada Hərbi Qüvvələri lazımı tibbi köməyi təmin etməkdən ötrü ölkə səviyyəli təşkilat qurmalı və bu təşkilat lazımı tibbi xidmət göstərmək, uzun müddətli planları yerinə yetirərkən aralıq qərarlar vermək və şəxsi heyətin və onların ailələrinin ehtiyaclarını təmin etmək üçün ordudakı hərbi din xadimlərinə resursları artırmağı təmin etməkdən ötrü uyğun orqanlarla koordinasiya etməlidir.

Spesifik olaraq, bəzi ombuds təsisatlarından nazir tərəfindən(11) və ya hər hansı bir parlamentar tərəfindən(12) onlara ötürülən istənilən məsələni araşdırmaq tələb olunur. Eynilə, parlament çox zaman aşağıdakıları dəqiqləşdirir:

- Ombuds təsisatları tərəfindən kim araşdırıla bilər və kim araşdırıla bilməz,
- Kimə araşdırmanı məhdudlaşdırmağa və ya qısaltmağa izn verilir, və
- Araşdırmanın miqyasını məhdudlaşdırma bilən prosedur və köklü məsələlər

Ombuds təsisatları məhkəmə proseslərinə tamamlayıcı və ya alternativ niyyətli olduğundan, faktiki olaraq bütün ölkələr məhkəmələrin yurisdiksiyası altında olan işlərin ombuds təsisatları tərəfindən gözdən keçirilməsinin qarşısını alırlar (o cümlədən, hərbi polis və hərbi ədliyyə proseslərini) (13). Kim araşdırıla bilər məhdudluğu çox zaman təsisatın mandatında nəzərdə tutulsa da, onlar çox az hallarda dəqiqliklə Timor-Leste –də olduğu kimi ifadə olunur. Burada qanunun mühüm hissəsi İnsan hüquqları və Ədalət üzrə Ombudsman tərəfindən kimlər araşdırıla bilər sualı ətrafındadır. Timor-Leste-də Ombudsmanın nəzarət və araşdırıcı səlahiyyətləri həm məhkəmələrin hüquqi funksiyaları ilə bağlı və həm də Ölkə Parlamentinin qanunvericilik funksiyası ilə bağlı olaraq məhdudlaşmışdır (14). Burada Ombudsmana səlahiyyət verilmir ki, o “hüquqi funksiyaların tətbiq edilməsini araşdırsın və ya Məhkəmə qərarına qarşı çıxsın və parlament funksiyalarının yerinə yetirilməsini araşdırsın-onların konstitusiyaya uyğun olub-olmadığını monitorinq etmək istisna olmaqla; Məhkəmə mövzusu olan və hələ də müəyyən olunmamış məsələləri araşdırsın” (15). Əksi də mümkün ola bilər, əgər heç bir tərəf qəbul edilən qətnamə ilə razı deyilsə, o hüquqi sistem vasitəsilə işi davam etdirməyə qərar verə bilər. Lakin, sübutlarla bağlı prosedurlar əksər ölkələrdə kodlaşdırılmamışdır.

Məhkəmələrlə bağlı məsələlərə dair bu cür səlahiyyətlərin bölünməsi geniş yayılmışdır. Lakin, qanunvericilik aktlarının silahlı qüvvələr heyətinə mənfi təsir etdiyi yerlərdə, çox sayda təsisatlara (açıq və qapalı şəkildə) onları gözdən keçirmək imkanı verilir (16).

Bu məhdudluğun digər tərəfi, planlaşdırılmış araşdırmanın və ya ombuds təsisatı tərəfindən aparılan araşdırmanın qarşısının alınması və ya

durdurulması səlahiyyətinə kimin malik olduğu sualıdır. Yenə də burada məsələnin açıq və qapalı tərəfləri vardır. Bir çox ölkələrdə (məsələn, Belçika, İrlandiya və BK) məhdudiyətlər birbaşa olaraq bəyan edilməmişdir, lakin mövcuddur, o fakt əsasında ki, istənilən araşdırma fərdi şikayət əsasında olmalıdır. Daha açıq məhdudiyət, məsələn, İrlandiyada mövcuddur, orada, Müdafiə Naziri yazılı şəkildə Ombudsmandan xahiş edə bilər ki, o təhlükəsizlik səbəblərinə görə bir çox məsələləri araşdırmaqdan çəkinsin (baxmayaraq ki, qeyd etmək lazımdır ki, istənilən belə xahiş Ali Məhkəməyə müraciət edilə bilər) (17).

Araşdırmaların miqyası həm prosedur və həm də araşdırmaların mövzusu baxımından da məhdud ola bilər. Bu cür prosedur məhdudiyətinin nümunəsi odur ki, (İrlandiyada, Rumıniyada, Serbiyada və Sloveniyada) ombuds təsisatları bir ildən artıq keçmiş işləri araşdırma bilməz. Köklü məhdudiyətlər təsisatlar boyu dəyişir, lakin ümumi məhdudiyətlərin nümunəsinə aşağıdakılar daxildir: hökumət siyasəti məsələsi; təlimatlar; və yuxarıda qeyd olunan kimi məhkəmələr tərəfindən gözdən keçirilə bilər, keçirilmiş və ya hal hazırda keçirilən işlər (18). Hökumət siyasəti ilə bağlı xətt, əlbəttə, bir-biri ilə örtüşür. Çox sayda ombuds təsisatlarının, sistemli məsələləri araşdıran zaman hökumət siyasəti məsələlərinə müdaxilə etməsi qaçılmazdır. Hər bir təsisatdan asılı olaraq onların müdaxilə etmək imkanları dəyişir. Əgər şikayətin əsası yoxdursa, bad niyyətlə edilmişə, qıcıqlandırıcı və ya qeyri ciddidirsə, ombuds təsisatları onları araşdırmağa girişməz; əgər bu əməlin ciddiliyi açıq şəkildə əsaslandırılmamışsa; əgər pozuntuya məruz qalan şikayətçinin özü deyilsə və ya şikayətçinin işdə kifayət qədər şəxsi marağı yoxdursa; və ya əgər vurulan zərər artıq ödənmisə bu işlərə ombudsman qarışmaz (19).

8.7 Yaxşı Praktika

Araşdırmalar

- Araşdırmalar tövsiyələr verməyə yönəlməlidir; onlar məsələləri müstəqil və tərəfsiz şəkildə həll etməyə yönəlməlidir və onların yenidən

yanarmasının qarşısını almalıdır,nəinki cinayətgara və ya fərdi qanunsuz davranışa görə cəzalandırmağa.

- Bir çox hallarda,ombuds təsisatları cinayət halının baş verdiyini müəyən etmək üçün araşdırma başlada bilər. Bu cür hallarda,ombuds təsisatları adətən işi prokurora və ya başqa hüquq mühavizə orqanına göndərir.

- Əksər ombuds təsisatların apardığı araşdırmaların qeyri-cinayətgər təbiəti onların müstəqilliyi və tərəfsizliyinin vacib elementidir.

Şikayət -əsaslı araşdırmalar

- Fərdi şikayərlərdən doğan sistemli araşdırmalar zamanı,ombuds təsisatları ilkin şikayət edənlərə kömək etmək üçün səylər göstərməlidirlər

Öz-təşəbbüsü ilə olan araşdırmalar

- Ombuds təsisatları sistemli və mövzulu problemləri və məsələləri açmaq və araşdırmaq üçün özünün təşəbbüs etmək səlahiyyətindən istifadə etməlidir,xüsusilə də o hallarda ki, bu cür məsələlər normal şikayət prosesləri vasitəsilə üzə çıxmır.

- Müəsisələrə səfərlər və yoxlamalar rəsmi şikayətdən kənarında xidməti heyətin qayğılarını müzakirə etmək üçün imkan kimi istifadə edilə bilər.

- Ombuds təsisatlar vətəndaşların hüquqlarının pozulmasına məsuliyyət daşıyan qanunlara və ya başqa təlimatlara və ümumi aktlara düzəlişlər etmək üçün təşəbbüslər başlatmaq səlahiyyətinə malik ola bilər.

Sistemli məsələlər

- Silahlı qüvvələr üzrə ombuds təsisatları məsələləri müstəqil və tərəfsiz şəkildə həll etməyə yönəltməlidir və onların yenidən yaranmasının qarşısını almalıdır.

- Sistemli məsələlərin araşdırılması ayırımçılıq,sui-istifadə və ya qanun pozuntusunun daha geniş nümunələrini ayırd etmək və həll etmək baxımından mühüm yoldur.

- Ombuds təsisatları, silahlı qüvvələrdə mövcud olan daha böyük məsələləri aydınlaşdırmaqdan ötrü özünün geniş perspektivdən məsələləri

araşdırmaq bacarığından istifadə etməlidir və sistemboyu bu cür şikayətləri yoluna qoya bilən həll yolları tövsiyə etməlidir.

Araşdırmaların Miqyası

- Ombuds təsisatlar tərəfindən aparılan araşdırmaları heç bir şəxs və ya orqan məhdudlaşdırmaq və ya durdurmaq səlahiyyətinə malik olmamalıdır. Əgər belə səlahiyyətlər mövcuddursa, onlar qanunda dəqiq və ciddi olaraq müəyyən edilməlidir.
- Ombuds təsisatlar məhkəmə proseslərinə hörmət edilməsində ehtiyatlı olmalıdırlar və məhkəmə işlərinə hədsiz müdaxilədən çəkinməlidirlər, xüsusilə də davam edən proseslərlə bağlı.
- Ombuds təsisatlar təmin etməlidirlər ki, araşdırmanın istənilən cinayət hüququ tərəfi uyğun orqanlara göndərilməlidir. Bu, digər tərəfdən, ombuds təsisatları işin digər tərəflərinə olan məsuliyyətdən azad etmir.

Mənbələr

1. UNDP, *How to Conduct Investigations*, 148.
2. Bax: Sloveniya Əmək, Ailə və Sosial İşlər Nazirliyi, Employment Relationships Act, (Ur. I. RS, No. 42/2002, Ur. I. RS, No. 103/2007), Art. 190.
3. Sloveniya Respublikasının İnsan Hüquqları Ombudsmanı, *Sixteenth Regular Annual Report for the Year 2010*, Ljubljana, June 2011, p. 91.
4. Almaniya, "Silahlı Qüvvələr üçün Parlament Səlahiyyətli Qanunu" Art. 1.3–1.4 *Innere Führung* sözünü dəqiq tərcümə etmək çətindir, lakin o geniş şəkildə Alman silahlı qüvvələrinin təşkilati strukturuna və idarəetməsinə isnad edir. Oxşar qanunlara aiddir: Albaniya, "Xarq Müdafiəçisi haqqında qanun" Art. 13; Serbiya, "Vətəndaşların Müdafiəçisi haqqında Qanun" Art. 24, 32; Hollandiya, "Hollandiyanın Konstitusiyası," Art. 78a; Kanada, "Nazirlik Göstərişləri" Section 4b; Bosniya və Herseqovina, "Bosniya və Herseqovinanın Parlament Hərbi Səlahiyyətli haqqında Qanunu," Art. 3a; Rumıniya, "Xalq Vəkili haqqında Qanun" Art. 22.1; və Birləşmiş Ştatlarda, "Baş Müfəttiş Aktı 1978," §8(c)2.
5. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex.
6. UNDP, *How to Conduct Investigations*, 25.
7. BK Silahlı Qüvvələr üçün Xidməti Şikayətlər Komissarı, Annual Report 2010, p. 18–19.
8. Serbiya, "Vətəndaşların Müdafiəçisi haqqında Qanun" Art. 18.
9. Bax Milli Müdafiə və Kanada Qüvvələri Ombudsmanı, *Assessing the State of Mental Health Services at CFB Petawawa*, December 2008.
10. Kanada, Hollandiya, Almaniya, İrlandiya, BK, Avstriya və Belçikada hərbi ombudsman sahil mühavizəsi üzərində yurisdiksiyaya malik deyil; və Almaniya, Avstriya, BK və İrlandiya hallarında onların silahlı qüvvələrdə xidmət edən mülkilərin işindən doğan məsələləri həll etmək mandatları yoxdur.
11. Bax, məsələn, Kanada, "Ministerial Directives," Section 4a.
12. Bax, məsələn, ABŞ, "Baş Müfəttiş Aktı 1978," §8a.
13. Bax, məsələn, Kanada, "Ministerial Directives," Sections 14–15.
14. Timor-Leste, "İnsan Hüquqları və Ədalət üzrə Ombudsman idarəsinin Qanunu," Art. 4.1.

15. Timor-Leste, “İnsan Hüquqları və Ədalət üzrə Ombudsman idarəsinin Qanunu,” Art. 29c–29e.

16. Bax,məsələn, Serbiya, “Vətəndaşların Müdafiəçisi haqqında Qanun”Art. 18;

Həmçinin bax: Birləşmiş Ştatlar Müdafiə Nazirliyi Direktivi 5106.01, Art. 5.14.

17. İrlandiya, “Ombudsman Aktı,” Section 5.2–5.4.

18. Hollandiya, “Ümumi İnzibati Hüquq Aktı,” Art. 9.22.

19. Bax,məsələn, Kanada, “Ministerial Directives,” Section 18; Hollandiya, “Ümumi İnzibati Hüquq Aktı,” Art. 9.23; Timor-Leste, “İnsan Hüquqları və Ədalət üzrə Ombudsman idarəsinin Qanunu,” Art. 37.3

9 ARAŞDIRMA PROSESİ

9. | Giriş

Bu fəsil araşdırma prosesinin xülasəsini verir. O aparılan araşdırmanın hər bir həlledici mərhələsi ilə və həmçinin, ombuds təsisatların bu işləri bir qayda olaraq, hansı yollarla gördüyü ilə məşğul olur. Daha sonra araşdırma üçün lazım olan məlumatların ombuds təsisatlar tərəfindən müxtəlif yollarla əldə edilməsi araşdırılır. Bu fəsil aşağıdakı alt bəndlərdən ibarətdir:

- Araşdırmalar
- İlk Addımlar
 - Fakt-toplama
 - Rədd etmə və Göndərmələr
 - Planlaşdırma
 - İlk mübahisə Həlli
- Araşdırma
 - Müsahibələr
 - Yoxlamalar və Müəsisələrə səfərlər
- Araşdırmanın yekunu
- Yaxşı Praktika

9.2 Araşdırmalar

Əvvəlki fəsillərin aydınlaşdırdığı kimi, dünyada mövcud olan silahlı qüvvələr üzrə ombuds təsisatların növləri və modellərində böyük rəngarənglik vardır. Lakin bu rəngarəngliyin çərçivəsində, bütün ombuds təsisatlar şikayətləri araşdırmaq səlahiyyətinə malikdir(1). Əlbəttə, şikayətləri araşdırma səlahiyyəti olmadan və bu cür araşdırmaların əsasında yekun nəticələrə nail olmadan, ombuds təsisatların rolu geniş mənada mənasız olur.

Lap əvvəldən qeyd etmək lazımdır ki, digər tərəfdən, ombuds təsisatlar araşdırmalar aparsalar da, onlar prokurorluq orqanlarından fərqlidirlər. Onların

araşdırmaları cinayət işi yaratmağa deyil, tövsiyələr verməyə yönəlmişdir.

Modellərin rəngarəngliyi daxilində,araşdırma prosesini təşkil edən əsas elementlərin sayını dərk etmək mümkündür.Bütün ombuds təsisatlarının eyni tərzdə araşdırma aparmadıqları halda,bu elementlər bu prosesin özəyini təşkil edir.Buraya aşağıdakılar daxildir: fakt toplama və şikayətin əsaslı olub-olmadığının müəyyən edilməsi; alternativ mübahisə həlləri;sorğu –suallar və başqa araşdırma metodları,məsələn,yoxlamalar və müəsisələrə edilən səfərlər; və yekun nəticələrin çıxarılması. İstənilən araşdırmanın nəticələri sonra tövsiyələrə (İİ Hissədə verilir) və konkret problemin lazımı qaydada baxılması və həmçinin,onların yenidən baş verməməsinin qarşısının alınması üçün tələb olunan başqa addımlara gətirir.

9.3 İlk Addımlar

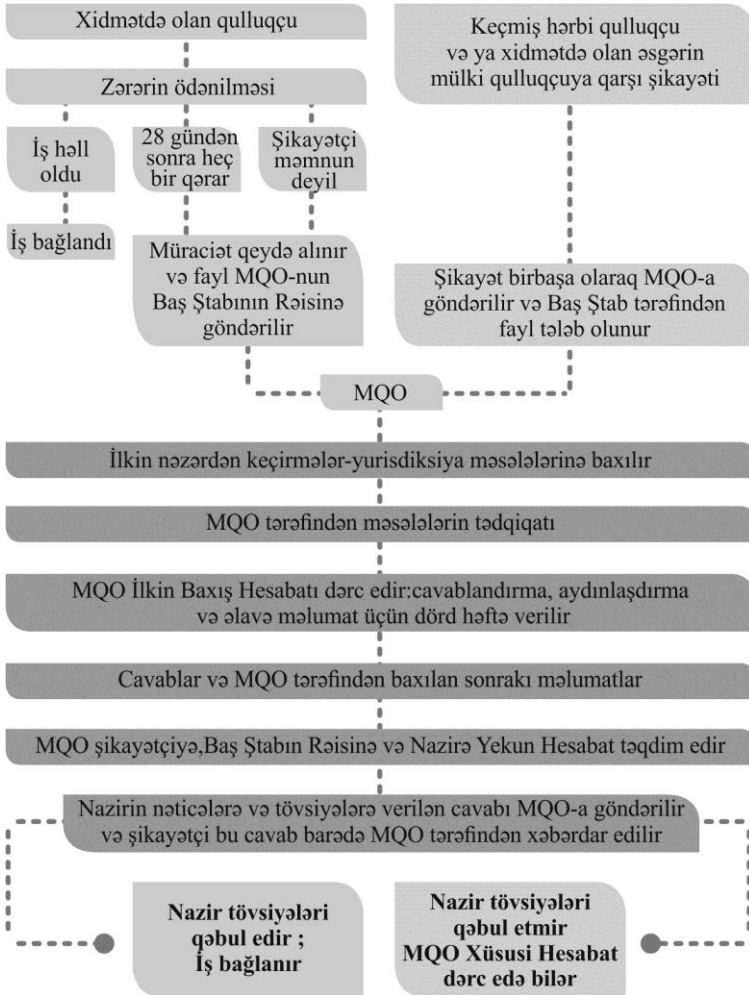
9.3.1Fakt toplama

Şikayət qəbul olunanda ilkin addım bu şikayətin təsisatın mandatına uyğun olub-olmadığını müəyyən etməkdir.Bunu müəyyən edəndən sonra fakt-toplama gəlir:araşdırma prosesinin birinci mərhələsi. Burada şikayətin ilkin qiymətləndirilməsi aparılır və məqsəd hər hansı araşdırmanın davab etdirilib-etdirilməməsini müəyyən etmək olur və ya əgər cavab yox olursa,o zaman hansı başqa addımların atılmasının zəruri olub-olmaması müəyyənləşdirilir.

Fakt-toplama ümumilikdə qeyri-rəsmi araşdırma işidir. Bu iş maraqlı tərəflərə zəng vurmaqla və ya yazılı şəkildə onlarla əlaqə qurmaqla iş barədə ümumi məlumat almaqdan ibarətdir. Bura həmçinin hazır olan sənədlərin gözdən keçirilməsi və uyğun adamlarla sorğu-suallar aparmaq daxildir(2).Bu addımları atmaqla,fakt toplama prosesi bir neçə məsələləri əhatə edir:birincisi, şikayət ciddidir və tam və tələblərə cavab verən araşdırma aparmağa dəyər;ikincisi,şikayət ombuds təsisatın mandatına uyğundur; və üçüncüsü,təsisat bu işi araşdırmaq və həll etmək üçün həm bacarıq və həm də resurslara malikdir. Şikayətin əsaslı olduğunun və tam araşdırmaya layiq olduğunun müəyyən edilməsinə dair istənilən qərar aydın və dərc edilmiş kriteriyaya

əsaslanmalıdır(3).Bəzi ombuds təsisatları da araşdırma prosesinin bu mərhələsinin başa çatması üçün vaxt müddəti qoyur(4).

Cədvəl 9A İrlandiya Ombudsmanının Şikayətə Baxma Prosesi(5)

**Keçmiş hərbi qulluqçu xidmət etdiyi dövəmdə ona qarşı baş verən iddia edilən əməllə bağlı şikayətlər edə bilər. Bu iddia edilən əmələ cavabdeh olan şəxs və şikayətçi bu iddia edilən əməl baş verəndə xidmətdə olan qulluqçu olmalıdır”*

Fakt toplama başa çatandan sonra, əksər təsisatlar mümkün olan bir neçə fərqli variantdan birini seçirlər: şikayəti rədd etmək; şikayəti daha da uyğun bir orqana göndərmək; tam araşdırmaya planlaşdırma; və ya alternativ mübahisə həllinə doğru hərəkət (vasitəçilik və ya barışıq).

9.3.2 Rədd etmə və göndərilmələr

Şikayəti rədd etməyə qərar verməklə, ombuds təsisatlar lazımi sonrakı addımları təmin etməlidirlər(6). Xüsusilə, vacibdir ki, bütün uyğun tərəflər (xüsusilə şikayət edən şəxs) tez bir zamanda və tam olaraq şikayətin rədd edilməsinin səbəbləri haqqında xəbərdar edilsinlər və lazım olan yerlərdə onlara əlçatan olan hər hansı alternativ kömək vasitələri ilə bağlı kömək və məsləhət təklif edilsin(7). Şikayətin rədd edilməsi və göndərilməsinə səbəb şikayətin tam əsaslandırılmaması ola bilər və ya şikayətin daha da uyğun orqanın yurisdiksiyasına daxil olduğu səbəb ola bilər və ya şikayət ombuds təsisatın mandatına daxil olmaz. Bu cür yekun nəticə şikayəti ombuds təsisatdan başqa daha uyğun hakimiyyət orqanına göndərməyi tələb edir (məsələn, cinayət əməli olmuşsa polisə göndərir)(8)

9.3.3 Planlaşdırma

Fakt-toplama mərhələsini başa çatdırdıqdan sonra, ombuds təsisatları iki həlledici sahəni əhatə edən planlaşdırma mərhələsini başlada bilər.

Birincisi, əksər ombuds təsisatları hərtərəfli və tam araşdırma aparmaq üçün geniş plan hazırlamaqla işə başlayırlar(9). Kimin araşdırma başlanmasını təsdiq etməyə səlahiyyətli olduğunu və həmçinin hansı işçilərin konkret hansı işləri və tapşırıqları görəcəyini müəyyən edən standardlaşmış daxili proseslərin olması vacibdir. Bu, bəzi işçilər üçün təsisatda və ya konkret məsələlər üzrə təcrübə qazanmaq üçün faydalı olardı, xüsusilə də, silahlı qüvvə-

lər haqqında və ya xidməti heyətə təsir edən məsələlər haqqında bilgilərin geniş yayılmadığı ümumi ombuds təsisatlarında.

Araşdırma davam etdikcə, bunun şübhəsiz dəyişəcəyi və genişlənəcəyi halda, ilkin araşdırma planı ümumilikdə məlumat çatmamazlığı olan bütün sahələri və həll olunmalı məsələləri ayırd etməyə çalışacaq. Bu əlbəttə fakt toplama mərhələsi zamanı əldə edilən məlumatlarla başlanacaq və aşağıdakı sahələri əhatə edəcək: hansı qanun və prosedurlar pozulmuşdur, sual doğuran hadisələrin ilkin toplusu və mümkün cinayət qurbanlarının və cinayəti törədənlərin sayı və adları.

İşə lazım olan məlumatlar, hadisələr və şəxslərin aydın şəkildə xəritələnməsi daha sonra təhqiqatçılara imkan verir ki, onlar konkret iş ilə əlaqədar bilgisi olan fərdlərin siyahısını və həmçinin, yazılı materialların və faylların siyahısını hazırlasın. Bu faylların toplanması və bu fərdlərlə sorğu-sual təşkil edilməsi araşdırmanın növbəti mərhələsi olur(10). Potensial sorğu-sual olunanlar siyahısı ilə birlikdə, araşdırma planına bu mərhələdə soruşula biləcək sualların ilkin siyahısı və mümkün sorğu- sual strategiyaları daxildir.

Araşdırma planının ikinci əsas elementi məlumatın idarə edilməsinə aiddir. Əksər ombuds təsisatları üçün, planın bu bölməsinə araşdırmanın cari vəziyyəti ilə bağlı xəbərdar edilməli olan şəxslərin siyahısı, onlara deyiləsi məlumatlar və bu cür məlumatların onlara verilməsi cədvəli daxildir. Buraya araşdırma mövzusu olan şəxslər və ya əksinə araşdırmanın xaricində olan, lakin məlumatın daxilə yayılması ilə əlaqəli olan və ombuds təsisatların özü ilə ən yaxşı praktikaları paylaşan şəxslər daxildir.

Məlumat idarəetmə planına iş ilə əlaqədar bütün uyğun məlumatların yazılması üçün strategiyalar da daxil ola bilər, o cümlədən: araşdırıcının hansı işləri gördüyü; bütün tərəflərlə yazışmalar və əldə edilən istənilən sənədlər və ya başqa dəlillər də daxildir(11). Bu yazılı məlumatlar təsisat daxilindəki uyğun işçilərin asan əldə etməsi üçün növləşdirilməlidir. Planlaşdırma həmçinin iş üçün uyğun olan sənədlərin təhlükəsizliyini və konfidensiallığını saxlamaq üçün prosedur və prosesləri və həmçinin, iş bağlandığı zaman onların archive göndərilməsini və ya məhv edilməsini əhatə edə bilər(12).

9.3.4 İlkın Mübahisə Həlli

Araşdırmanın fakt-toplama mərhələsi başa çatan kimi, ombuds təsisat üçün mümkün olan dörd variantdan biri (onu etmək üçün mandat verilib) rəsmi araşdırmadan çəkinmə və əvəzində alternativ mübahisə həllinə keçməkdir (vasitəçilik və ya barışıq kimi). Bu son imkan çox zaman şikayəti həll etməyin ən tez və ən məhsuldar yolu olur, lakin buna baxmayaraq ilkin həll metodları ehtiyatla tətbiq edilməlidir. Məsələn, vasitəçilik və ya barışıq metodları zərər təhlükəsi və zədə riski yüksək olan vəziyyətlərdə, qorxu və ya cavab tədbirləri xüsusilə ehtimal olunan yerlərdə şikayətlərin həll edilməsində uyğun və ya səmərəli ola bilməz və ya tərəflər arasındakı güc tarazlığının olmaması tərəfsiz nizamlamanı əlçatmaz edir (13). Bu sonuncu məqam, xüsusilə silahlı qüvvələrin güclü ierarxik təbiətinə görə gözcəçarpan olur.

Vasitəçilik qeyri-rəsmi və könüllü aparılan mübahisə həlli prosesidir. Onun məqsədi problemləri müəyyənləşdirmək, məsələnin təfərrüatını və tərəflərin anlayışlarını aydınlaşdırmaq, həll yollarını öyrənmək və sonda bütün tərəflərə məqbul olan nizamlama yolunu göstərməkdir (14). Vasitəçilik prosesində, ombuds təsisatın rolu hər hansı tərəfi tutmaq deyil. Daha çox burada təsisat tərəfsiz və müstəqil vasitəçi kimi çıxış etməlidir. Uğurlu vasitəçilik prosesi üçün hər iki tərəfin etibarını vacibdir.

Vasitəçilik xüsusilə o zaman faydalı ola bilər ki, hər iki tərəf ortada olan problemin həll yollarını oturub müzakirə etməyə hazır olur. Qeyri-rəsmiliyinə görə və hər iki tərəfi bir yerə gətirdiyinə görə, vasitəçilik tərəflərə bir-biri ilə məlumat paylaşmasına və qarşılıqlı qəbul edilə bilən həll yoluna razılaşmağa imkan verir. O, ombuds təsisatların rəhbərliyi altında tərəflərə özlərinin problemin həll yollarını hazırlamalarına üstünlük verir. Bu həm də o hallarda çox faydalı olur ki, şikayətçi və şikayətin mövzusu olan gələcəkdə də birlikdə işləsinlər. Vasitəçilik gərginliyi azaltmağa kömək edə bilər və onların işgüzar münasibətdə işlərini davam etməsinə şərait yaradır. Vasitəçilik həm də araşdırma və ya hüquqi prosedəndə daha tez başa gəlir və ucuz başa gəlir; o, beləliklə, həm ombuds təsisatlar üçün

və həm də münaqişə tərəfləri üçün vaxtdan ən səmərəli istifadə kimi xarakterizə oluna bilər(15).

Aşağıdakı elementlər səmərəli vasitəçilik prosesinə daxildir:

- Vasitəçilik prosesi könüllüdür.Ombuds təsisatların tərəfləri nə vasitəçiliyə və nə də sazişi qəbul etməyə məcbur etmə səlahiyyətləri olmamalıdır.

- Ombuds təsisatın rolu tərəfsiz və müstəqil olmaqdır və heç bir tərəfi təmsil etmək deyil.

- Vasitəçilik prosesi və prosesin ortaya qoyduğu istənilən sənəd toxunulmaz və konfidensial olmalıdır.Bu cür sənədlər sonrakı hər hansı bir hüquqi və ya başqa proseslərdə istifadə olunmamalıdır.

- Razılıq əldə olunan kimi,ombuds təsisatları razılığı yazılı şəkildə rəsmiləşdirməlidirlər.

- İstənilən vasitəçilik nə zaman durdurula bilər:1)razılığa gələn tərəflər tərəfindən;2)sonrakı səylərin səmərəsiz olacağı haqqında ombuds təsisatların qərarı ilə; və3)tərəflərdən birinin prosesi davam etdirməmək qərarı ilə.

Vasitəçilik, çox sayda ölkələrdə ombuds təsisatların işinin əsas hissəsidir.Hollandiya,Belçika və İrlandiya,məsələn,vasitəçiliyin onların işində oynadığı mühüm rolunu ön çıxarırlar(16).Vasitəçilik vasitəsilə uğur qazanılmadığı halda,ombuds təsisatları rəsmi araşdırmanın davam etməsinə başlaya bilərlər.Qeyd etmək lazımdır ki,vasitəçilik prosesində iştirak etmək qərarı, sonrakı hər hansı araşdırma prosesini pis qələmə verməməli və ya ona təsir etməməlidir.

Haşiyə9A İrlandiya Müdafiə Qüvvələri Ombudsmanının Vasitəçiliyi

İrlandiya Müdafiə Qüvvələri Ombudsmanı özünün 2010 İllik Hesabatında ilkin mübahisə həlli metodunun gətirdiyi böyük faydaları qeyd etmişdir.Xüsusilə,ombudsman qeyd etmişdir ki,belə mexanizm:

Müzakirə və məlumat mübadiləsinin məsələ ilə bağlı hər iki tərəfdən edilən addımlar və ya ifadələr qavrayışına töhvə verdiyi hallarda xüsusilə

faydalı ola bilər və bu addımlar atılmasa münaqişədə olan şəxslərə böyük zərər gələr və birbaşa münaqişədə olanların təkcə işgüzar münasibətlərinə yox, həm də həmkar qruplarının və ümumi işgüzar mühitin həyacanlanmasına və böyük zərərlərə aparar.

Ombudsmanın ilkin mübahisə həlli zamanı istifadə etdiyi bir alət də “İlkin Baxış Hesabatı”-nın ortaya qoyulmasıdır və o bəzi ilkin nəticələri və fikirləri ortaya qoyur və sonra o uyğun tərəflər arasında yayılır, o fikirlər ki, tərəflər ümumi mövqe ilə və tövsiyələr toplusu ilə razılaşırlar(17).

9.4 Araşdırma

Araşdırma işin yaratdığı mühüm məsələlərə cavab verməkdən ötrü tələb olunan bütün məlumatların toplanmasına və şikayətin məğzi barədə məlumatlı qərar verməyə yönəlməlidir. Bu cür məlumat toplama prosesi keçmişin tədqiq edilməsi və lazımı sənədlərin toplanmasından ibarətdir. Lakin, məlumat toplanması üçün iki ən mühüm texniki metod, sorğusual, müsəsisələrə səfərlər və yoxlamalardan ibarətdir.

Haşiyə9B İrlandiya Müdafiə Qüvvələri üzrə Ombudsmanın Araşdırma prosesi

İş İMQO-a müraciət edildikdə, işin Ombudsmanın mandatı çərçivəsində olub-olmadığı və işin müdaxiləyə uyğun olub-olmadığı yoxlanılır(18).

a. Hər iki tərəfin bütün faktlarını və arqumentlərini təsdiq edən ətraflı araşdırma aparılır.

b. İlkin alınan nəticələrin detallarını göstərən İlkin Baxış Hesabatı(İBH) dərc edilir və o hər iki tərəfə detalları gözdən keçirməyə və hər hansı aydınlaşma və ya əlavə dəlil haqqında xəbər verməyə imkan verir.

c. Hər hansı əlavə məlumat alandan sonra, İMQO Yekun Hesabat dərc edir və ora tövsiyələr daxil olur. Hesabat Müdafiə Naziri, Baş Qərar-gah Rəisi, şikayətçi və başqa uyğun şikayətçiyə göndərilir(19).

6D İrlandiya MQO Şikayət prosesi üzrə ətraflı 6D Haşiyəsi və 9A Cədvəlinə bax.

9.4.1 Sorğu-suallar

Planlaşdırma mərhələsində, ombuds təsisatları artıq kimlərin sorğu-sual ediləcəyinin siyahısını hazırlaya bilər. Bu siyahıda birbaşa işin içində olanlar, məsələn, şikayətçi və şikayətin istənilən mövzusu ola bilər. Buraya həmçinin, işə birbaşa cəlb olunmayan fərdlər də daxil ola bilər, məsələn, şahidlər və ya zədə alan və zərərçəkənlərdən birini və ya bir neçəsini müalicə edən həkimlər və tibbi peşəkarlar da daxil ola bilər. Bu siyahıya konkret bu işə cəlb olunmayan, amma oxşar hallar və hadisələrlə bağlı təcrübəsi olan kənar ekspertlər də daxil ola bilər. Sorğu-suallar telefon vasitəsilə, üz-üzə və ya yazılı formada aparıla bilər. Qorxutma və sıxışdırma olan hallarda, xüsusi diqqət göstərilir ki, sorğu-sual texniki metodları və prosedurları bu işin konkret ehtiyacları üçün həssaslığı təmin etsin.

İstənilən sayda amillərə görə, fərdlər ombuds təsisatlar tərəfindən sorğu-suala tutulmasına həvəssiz ola bilərlər. Bu səbəbdən, bir sıra ölkələr ombuds təsisatlarına fərdləri sorğuya çağırmaq səlahiyyətləri vermişdir və onlara fərdlərin ifadə verməsi üçün məcbur etmə (bu səlahiyyətlərlə bağlı 10-cu Fəsilə baxın) izni vermişdir (20). Bu cür səlahiyyətlərin mümkün olmadığı yerlərdə, ombuds təsisatları fərdin onlar qarşısında ifadə verməsinə yönələn məcbureddici bir sıra başqa metodlara əl ata bilərlər. Əgər fərd əməkdaşlıq etmirsə, ombuds təsisat bu fərdin rəhbərliyini xəbərdar edər və ya hesabatda onun əməkdaşlıq etmədiyini (və ya qeyd edəcəyi ilə qorxuzar) qeyd edər (21).

Fərdin ombuds təsisat tərəfindən sorğu-sual edilməsinə həvəssizlik göstərməsinin bir səbəbi də cavab tədbirləri qorxusudur. Bununla əlaqədar, ombuds təsisatları narahat olan şəxsi əmin etmək gücündə olmalıdır, çünki bu fərdlərə qarşı cavab tədbirləri görülürsə, o zaman təsisat da bu təərflərə qarşı tədbirlər görmək iqtidarında olmalıdır.

Cədvəl 9B Şahid kimi Çağırmaq Səlahiyyətləri olan Təsisatların Nümunələri

Səlahiyyət	Təsisatlar
Ölkələr	Avstriya, Estoniya, Almaniya, Hollandiya, Norveç, Serbiya, Sloveniya
Sənədlər	Avstriya, Estoniya, Almaniya, İrlandiya(23), Hollandiya, Norveç, Polşa, Rumiya, Serbiya, Sloveniya, İsveç(24)

Araşdırmanın tərkib hissəsi kimi sorğu-sual aparılması müəyyən planlaşdırma tələb edir. Sorğu sual apararı əvvəlcədən uyğun sualları aydınlaşdırmaq istəyində ola bilər və həmçinin qeydlər aparılması və ya audio yazılışı üçün hazırlıqlar edə bilər(25). Sorğu-suallar bir neçə fərqli yollarla strukturlaşdırıla bilər, o cümlədən, danışıq strukturu (sorğu –sual ediləni çətin vəziyyətə qoymaz) kimi və ya daha rəsmi suallar siyahısı ətrafında strukturlaşdırıla bilər(26). Hansı metod seçilməsindən asılı olmayaraq, sorğu- sual apararı hesab etdiyi ən səmərəli texniki metodu müəyyən etməli və hazırlamalı və sonra bu yaxşı praktikamı öz həmkarları ilə keyfiyyət nəzarətini təmin etmək və sorğu-sual praktikasını təsisat boyu standard bir formaya gətirmək üçün paylaşmalıdır.

Sonda, qeyd etmək vacibdir ki, özünü-ittiham, təmsilçilik və başqaları ilə əlaqədar bütün qanuni hüquqlar ombuds təsisat tərəfindən aparılan sorğu-sualar kontekstində tətbiq edilə bilər (baxmayaraq ki, bunlar hüquqi proseslər deyil, bu cür standartların tətbiqi eyni əhəmiyyətə malik olmaz). Minimum olaraq, sorğu-sual edilənlər istənilən iddiaya cavab vermək hüququna malik olmalıdırlar, məsləhətçi ilə təmsil edilmək hüququna və ya susmaq hüququna və ya özünü ittiham etmək hüququna malik olmalıdırlar(27).

9.4.2 Yoxlamalar və Müəsisələrə Səfərlər

Ombuds təsisatların öz təşəbbüsü ilə yoxlamalar aparmaq və müəsisələrə səfər etmək imkanı araşdırma prosesinin mühüm hissəsidir. Hadisənin

baş verdiyi yerin yoxlanması baş verən hadisənin daha geniş aydınlaşması üçün mühüm dərəcədə kömək edə bilər.

Haşiyə9C ABŞ Müdafiə Nazirliyi BM-nin Araşdırma Prosesi(28)

Şikayət alandan sonra BM müəyyən ilkin fakt-toplama ilə məşğul olur ki, şikayətin etibarlılığını müəyyən etsin. Əgər şikayətin möhkəm əsasları görünürsə, BM topladığı dəlillərlə öz rəhbərliyinə yaxınlaşır və komandandan araşdırma başlamaq üçün icazə alır.

Bəyənildikdən sonra, BM maraqlı fərdləri və həmçinin, uyğun məlumata malik olan başqa şəxsləri də sorğu-sual edir. BM subyektlərlə (inzibati problemlərlə bağlı sorğu-sual edilənlər) şübhəlilər (cinayət əməlləri ilə bağlı soruşdurma aparılanlar) arasında fərq qoyur.

Qərar daha yüksək cinayət hüququ standardı olan “əsaslanmış şübhəni aşan” standardın əksinə olaraq “etibarlı dəlillərin çoxluğu” əsasında qəbul edilir. Bu o deməkdir ki, BM-in qərarları ancaq mümkün dəlillərin əksəriyyəti ilə dəstəklənir.

ABŞ MN-i BM-nin Şikayət Prosesindəki Haşiyə6C-ə baxın.

Yoxlamalar xüsusilə müdafiəsi zəif olan yerlər üçün səmərəli nəzarət aləti də ola bilər, məsələn, uzaqda yerləşən bazalar halında və ya qoşunlar xarici ölkədə yerləşəndə-yəni ele yerlərdə ki, burada xidməti heyətin şikayət proseslərinə çıxışı eyni səviyyədə ola bilmir. Qoşunların yerləşdiyi yerlərə uyğun şəkildə qurulmuş rəngarəng komanda ilə səfər etməklə, ombuds təsisatlar cinsi və ya etnik azlıqdan olan silahlı qüvvələr mənsublarını da şikayət etməyə həvəsləndirir.

Yoxlamalar və qoşunların yerləşdiyi yerlərə səfərlərin məhdudiyətsiz olması vacib prinsipdir. Məsələn, El-Salvadora Prokuratorun ilkin xəbərdarlıq etmədən istənilən dövlət sənədlərini gözdən keçirməyə və dövlət idarələrini, o cümlədən, həbsxanaların yoxlanmasını həyata keçirməyə sərbəstliyi vardır(29). Eynilə, Bosniya və Herseqovində, Parlament Hərbi Səlahiyyətli “Bosniya və Herseqovinanın silahlı qüvvələrinin birlikləri-

nə və komandanlıqlarına və Müdafiə Nazirliyinin təşkilati birliklərinə istənilən zaman və heç bir ilkin xəbərdarlıq etmədən səfər edə bilər”. Hər iki halda, təsisata elan edilməmiş səfər etmək izni verilmişdir. Heç də hər bir təsisata ilkin xəbərdarlıq olmadan yoxlamalar keçirmək səlahiyyəti verilməyə də, ombuds təsisatlara bu cür növ səlahiyyətlərin verilməsi xüsusilə faydalıdır, çünki bu cür səfərlər silahlı qüvvələrin hadisələri “ağartmasına” imkan vermir.

Hətta konkret bir araşdırma aparıldıqda belə yoxlamalar bir sıra yan faydalar gətirir. Onların arasında, birincisi, onların kənara çıxış roludur. Yoxlamalar ombuds təsisatlara asılı yerlərdə yerləşən fərdlərdən fəal şəkildə şikayətlər almağa imkan verir və başqa cür yolla müəyyənləşdirilə bilməyən sistemli məsələləri aydınlaşdırmağa yol açır. İkincisi, bu cür yoxlamalar ombuds təsisatların silahlı qüvvələr arasında adını qaldırır, hansı ki, ola bilər ki, onlar əvvəllər heç ombuds təsisatların rolu və funksiyaları haqqında xəbərdar olmamışlar. Üçüncüsü, yerlərdə və bazalarda yoxlamalar keçirərək ombuds təsisatlar baş verən sistemli məsələləri daha yaxşı ayırd edirlər, xüsusilə də bu araşdırma mövzusu olan işlə əlaqəli olduqda baş verir. Məsələn, Kanadada, Ombudsman Kanadanın beş hərbi bazasına səfər etmişdir və orada şəxsi heyət və onların ailələri ilə birgə görüş keçirmişdir. Bu səfərlər zamanı Ombudsman 139 yeni şikayət almışdır (31) Bu səfərlər olmasa idi, çox sayda Kanada silahlı qüvvələr mənsublarının öz şikayətlərini vermək şansları da ola bilməzdi.

Haşiyə 9D Estoniyada Yoxlamalar

Estoniya Ədalət Müşaviri son illərdə çağırışçılara olan münasibəti araşdırmağa xüsusi yer ayırmışdır, çünki onun mandatına çağırışçıların yerləşdiyi hər bir doqquz kazarmanı üç ildən bir yoxlamaq da daxildir. 2009-cu ildə Müşavir bu doqquz yerin dördündə yoxlama keçirmişdir və bir neçə narazılıq məqamlarını müəyyən etmişdir. Onlardan biri “minuslar sistemi” adlanır və bu ad bir növ cəza sistemi kimi istifadə olunmuşdur. Çağırışçılar qaydaların hər hansı pozuntusuna görə “minus” alır-

lar. Müşavir çalışmışdır ki, bu sistem mövcud təlimatların daxilində fəaliyyət göstərsin. O tövsiyə etmişdir ki, çağırışçılar nəyə görə “minus” aldıklarını barədə xəbərdar edilsinlər və onlara töhmət verilməsi prosesi İnzibati Prosedur Aktına uyğun olsun(32).

9.5 Araşdırmanın yekunlaşdırılması

Araşdırıcı müəyyənlik üçün kifayət qədər dəlil əldə etdikdə, ombuds təsisatı araşdırmanı yekunlaşdırmaq qərarı verə bilər. Qanunlar və ya təlimatlar aydın şəkildə bu müəyyənliliyi kimin müəyyən etməsini və təsisat rəhbərinin öz səlahiyyətinin bir hissəsini öz tabeçiliyində olanlara verməsini bəyan edir. Çox zaman bu prosesə ilkin hesabatı yazan araşdırıcı da daxil olur, bu hesabat təsisat rəhbəri və ya araşdırıcının rəhbəri tərəfindən gözdən keçirilir. Yekun hesabat sonra uyğun hakimiyyət dairələrinə göndərilir(34).

Həşiyə9E ABŞ MN-i BM-nin Müəsisələrə səfərləri

Bu kitabça üçün sorğu-sual edilən ABŞ BM-i bildirdi ki, müəsisələrə səfər edərkən və yoxlamalar apararkən bazanın ərazisində yerləşmək əhəmiyyət daşıyır, baxmayaraq ki, bazanın içində gediş-gəliş çoxdur, bazanın ərazisindəki poçt xidmətinin və ya kafenin yanında yerləşmək vacibdir. O qeyd edir ki, bu yolla xidməti heyətin ombuds işçilərinə yaxınlaşmaları daha da ehtimal olunur və onlar diqqəti cəlb etməirlər. Bu cür hal şikayətçinin konfidensiallığını təmin edir və hərbiçilərin şikayət etmələri üçün uyğun mühitin yaranmasına gətirir(33).

Kimin günahgar olduğunu necə müəyyən etmək üçün və şikayəti təmin etməkdən ötrü hansı addımları atmaq üçün ombuds təsisatlar aydın təlimatlara malik olmalıdırlar. Vacibdir ki, hər bir hal eyni metoda uyğun həll edilsin və bərabərlik və tərəfsizlik təmin edilsin(35). Fərqli standartlara aşağıdakılar daxildir: əsaslanmış şübhəni aşan (çox zaman cinayət araşdırmalarında istifadə olunur); aydın və inandırıcı dəlillər (kimisə inandırmaq üçün kifayət qədər dəlil var); günahın çoxluğu (dəlillərin çoxu mü-

əyyən nəticələrin xeyrinədir);ehtimalın tarazlığı(daha çox dəlillər müəyyən nəticələrin xeyrinədir, yan yanadır). ABŞ BM-lik sistemində,məsələn,günahın çoxluğu standardı istifadə olunur.

Müəyyənlik əldə edəndən sonra,ombuds təsisatları qərar haqqında və təsisatın etdiyi tövsiyələr haqqında bütün maraqlı tərəfləri xəbərdar etməlidir(tövsiyələrlə bağlı daha ətraflı 12-i Fəsilə bax). Bəzi ombuds təsisatların, işin içində olan müxtəlif tərəflərin nə zaman və necə xəbərdar edilməsi haqqında təlimatları və vaxt müddəti vardır.Məsələn,Fransada Baş Müfəttiş şikayətçini ən azı qərar qəbul etdikdən maksimum bir ay sonra xəbərdar etməlidir. Sonra şikayətçi on gün ərzində BM-in qərarına cavab vermək imkanı əldə edir(36). Ətraflı olaraq atılacaq addımlarla bağlı Dördüncü Hissəyə baxın.

9.6 Yaxşı Praktika

Fakt toplama

- Təsisatlar ilk öncə şikayətin ilkin qiymətləndirməsini aparmalıdır ki,hər hansı araşdırmanın davam etdirilib-etdirilməməsini müəyyən etsinlər.
- Şikayətin əsaslı olduğu və tam araşdırmaya layiq olduğunu müəyyən edən hər hansı qərar aydın və dərc edilmiş kriteriya əsasında olmalıdır.

Rədd etmə və Göndərilmə

- Şikayəti rədd edərkən ombuds təsisatları bütün uyğun tərəfləri xəbərdar etməlidir,o cümlədən rədd etmənin səbəblərini izah etməlidir.
- Şikayəti rədd edərkən,ombuds təsisatları alternativ kömək vasitələri ilə əlaqədar kömək və məsləhət verməlidir.

Planlaşdırma

- Geniş və tam araşdırmanı təmin etmək üçün çoxtərəfli plan hazırlanmalı,o cümlədən,araşdırmanın başlanması və tapşırıqların müəyyən edilməsi üçün standard daxili proseslər tərtib edilməlidir.

- Konfidensiallığı əhatə edən və həmçinin, hansı məlumatların verilməsi və bu məlumatların necə verilməsi barədə məlumat idarəetmə planı hazırlanmalıdır.

İlkin Mübahisə Həlli

- Mümkün olan yerlərdə ombuds təsisatlar rəsmi araşdırmaya alternativ olaraq vasitəçilik etməlidir.

Sorğu-sual, Yoxlamalar və Yerlərdəki Müəsisələrə səfərlər

- Ombuds təsisatlar bütün uyğun fərdlərlə danışımağa çalışmalıdırlar və araşdırmalar edilməsi lazım olan ərazilərə, xüsusilə müdafiəsiz yerlərə səfərlər etməlidirlər.

Araşdırmaların yekunlaşdırılması

- Araşdırmaları kimin yekunlaşdıracağını və müəyyənlik gətirəcəyini idarə edən aydın təlimatlar.
- Kimin günah içində olduğunu müəyyən edən və şikayəti həll etmək üçün hansı addımlar atıldığını müəyyən edən aydın təlimatlar mövcud olmalıdır.
- Müəyyənlik edəndən sonra, ombuds təsisatlar bütün maraqlı tərəfləri təsisatın qəbul etdiyi qərar və onun verdiyi hər hansı tövsiyələr ilə bağlı xəbərdar etməlidir.

Mənbələr

1. BK Xidməti Şikayətlər səlahiyyətli məlum istisnadır.
2. BMİP,Araşdırmaları Necə Aparmalı, 43.
3. BMİP,Araşdırmaları Necə Aparmalı UNDP, 51.
4. Timor-Leste, “İnsan hüquqları və Ədalət Ombudsmanı İdarəsinin Qanunu”Art. 37.2.
5. İrlandiya Müdafiə qüvvələri Ombudsmanı, İllik Hesabat 2010, 19.
6. Bax,məsələn,Hollandiya “Ümumi İnzibati Qanun Aktı,” Art. 9.25.
7. Pia Wirta and Jaana Romakkaniemi, “Customer Service at the Office of the Parliamentary Ombudsman,” in *Parliamentary Ombudsman 90 Years*, by Riitta-Leena Paunio (Sastamala: Vammalan Kirjapaino Oy, 2010), 185–188.
8. Kanada, “Nazirlik Direktivləri” Sections 21, 23.
9. BMİP,Araşdırmaları Necə Aparmalı, 61.
10. BMİP,Araşdırmaları Necə Aparmalı, 62.
11. BMİP,Araşdırmaları Necə Aparmalı ,93.
12. BMİP,Araşdırmaları Necə Aparmalı , 94.
13. BMİP,Araşdırmaları Necə Aparmalı, 49.
14. Alabama Sənaye Münasibətləri Departamenti, Vasitəçiliyin Xülasəsi(http://dir.alabama.gov/docs/law/wc_mediation_overview.pdf).
15. BMT Ombudsman və Vasitəçi Xidmətləri, Vasitəçilik Prinsipləri və Təlimatları, 7 İyul 2010 (<https://www.un.org/en/ombudsman/meddivisi-on.shtml>).
16. İrlandiya Müdafiə qüvvələri Ombudsmanı, İllik Hesabat 2010, 7; Born *et al*, *A Comparative Perspective*, 6.
17. Müdafiə qüvvələri üzrə Ombudsman, İllik Hesabat 2010, 7, 31.
18. İrlandiya Müdafiə qüvvələri Ombudsmanı, İllik Hesabat 2010, 14.
19. İrlandiya Müdafiə qüvvələri Ombudsmanı, İllik Hesabat 2010, 14.
20. BMİP,Araşdırmaları Necə Aparmalı, 91.
21. BMİP,Araşdırmaları Necə Aparmalı,73.
- 22.Bu cədvəldə biz Hollandiya Baş Müfəttişinə isnad edirik
23. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex. İrlandiyanın 13-cü suala cavabında bildirilir ki,bu səlahiyyət milli təhlükəsizlik məsələləri ortaya çıxanda istisnaya məruz qalır.

24. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 13-cü suala cavablar.
25. BMİP,Araşdırmaları Necə Aparmalı, 77.
26. BMİP,Araşdırmaları Necə Aparmalı, 70.
27. BMİP,Araşdırmaları Necə Aparmalı, 87.
28. ABŞ BM ilə aparlan müsahibə əsasında.
29. Dodson, “Mərkəzi Amerikanın İnsan hüquqları Ombudsmanı” 38.
30. Bosniya və Herseqovina, “Bosniya və Herseqovinanın Parlament Hərbi Səlahiyyətli haqqında Qanunu” Art. 4f. Mübahisə həlləri üzrə bəzi müzakirələrin yerinə yetirilməsi və tətbiq edilməsi üzrə 12.3 bölməyə baxın.
31. Kanada Qüvvələri və Milli Müdafiə üzrə Ombudsmanı, “Annual Report 2010–2011,” Ottawa, 2011, 21–22.
32. Eston Ədalət Müşaviri, *2009 Ədalət Müşavirinin Fikirləri* (Tallinn: Office of the Chancellor of Justice, 2010), 30.
33. ABŞ MN-I BM-I ilə müsahibə.
34. BMİP,Araşdırmaları Necə Aparmalı, 111.
35. BMİP,Araşdırmaları Necə Aparmalı, 108.
36. Fransa, “ 23 Avqust 2010 nazirlik fərmanı silahlı qüvvələr üçün müraciət Komissiyasının fəaliyyəti üçün istifadə olunan qaydaları və Komissiyann ilkin inzibati müraciətləri gözdən keçirmək üçün qaydaları bəyan edir” Art. 6

10 MƏLUMATLARA ÇIXIŞ

10.1 | Giriş

Bu fəsil ombuds təsisatlar tərəfindən məlumata çıxışın xülasəsini verir(1). O ombuds təsisatların mümkün rəsmi və qeyri-rəsmi səlahiyyətlərinə toxunur. Bu fəsil həm də ombuds təsisatların xüsusi növ məlumatlara çıxışına qoyula bilən cürbəcür məhdudiyətləri də gözdən keçirəcək. Bu fəsil aşağıdakı alt-bəndləri əhatə edir:

- Məlumat
- Rəsmi və qeyri-rəsmi Səlahiyyətlər
 - Əməkdaşlıq etmək tələbləri
 - İfadə verməyə çağırma Səlahiyyətləri
 - Qeyri rəsmi/Yumşaq Güc
- Məlumata çıxışa qoyulan Məhdudiyətlər
 - Gizli saxlanılan və operativ Məlumatlar
 - İcranın sərbəst hərəkəti
 - Kompensasiya və Müraciət
- Yaxşı Praktika

10.2 Məlumat

Məlumata çıxış ombuds təsisatların həyat qüvvəsidir. Məlumat olmadan, ombuds təsisatın lazımi şəkildə hər hansı məsələni araşdırmaq iqtidarında olması ağlabatan deyil. Və bu məsələnin şikayət əsasında ortaya çıxmasının və ya ombuds təsisatın öz təşəbbüsü ilə verdiyi qərar əsasında aparılan araşdırma nəticəsində ortaya çıxmasının əhəmiyyəti yoxdur. Bundan əlavə, məlumata çıxışın olmaması silahlı qüvvələrin qanunlara riayət etməsini qiymətləndirmək üçün ombuds təsisatların imkanlarına mühüm dərəcədə təsir edir. Məlumatlara yarımçıq çıxış hətta hesabatlılıq, şəf-

faflıq və ictimai inam baxımından yalan hissələr yaratmaqla mənfi nəticələrə gətirə bilər(2).”Ombuds təsisatların sadəcə mövcudluğu lazımı baxışa təminat vermir. Əlbəttə,ölü nəzarət potensial olaraq nəzarət olmamasından daha da zərərli ola bilər”(3).

Məlumata çıxış müstəqillik məsələsi ilə yaxından bağlıdır,çünki ombuds təsisatı üçün mümkün olan məlumatın məhdudlaşdırılması onu göstərir ki,təsisat tam araşdırma aparmağa zəruri olan işləri görməyə sərbəst deyil.Çox sayda ombuds təsisatları ilə əlaqədar,silahlı qüvvələr və siyasi hakimiyyət ombuds təsisatı rədd etməyə əsas olmadan bütün tələb olunan məlumatlarla təmin etməyə hüquqi cəhətdən məcburidir (4). Aşağıdakı bölmə əsasən şəxslərə,sənədlərə və geniş mənada sənədlərə çıxışa fokuslanır(5).

Məlumata çıxış,ya məlumatı xahiş etmək hüququ ilə,ya da məlumatı tələb etmək hüququ ilə ola bilər.Bunlar arasındakı fərq çox mühümdür, çünki silahlı qüvvələr ola bilsin ki,hüquqi cəhətdən ombuds təsisatların xahişinə müsbət cavab vermək öhdəliyinə malik deyillər və nəticədə,onlar bu cür çıxışı yerinə yetirə bilməzlər. Bu baxımdan bir nümunə Albaniya Xalq Vəkilidir və onun dövlət təsisatlarından və rəsmilərindən “izahat xahiş etmək” səlahiyyəti vardır(6). Əksinə,məlumat tələb etmək hüququ o deməkdir ki,silahlı qüvvələrin bu tələbə riayət etməsi tələb olunur,məlumatla bu cür çıxışın səmərəli olması üçün,uyğun araşdırma səlahiyyətləri ilə və resurslar və ekspertiz ilə müşayiət olunan məlumat tələb etmək səlahiyyəti vacibdir(növbəti hissə bu mövzunu əhatə edir). Sonrakı fərq konkret faylları və sənədləri görmək hüququnun olub-olmaması ilə və ya sadəcə,onların içindəkilərin nədən ibarət olduğu haqqında “məlumatla” bağlıdır.Birinci, təsisatın səmərəliliyi və onun müstəqilliyi haqqında daha böyük əminlik verir.

10.3Rəsmi və Qeyri-Rəsmi Səlahiyyətlər

Silahlı qüvvələr və ya başqa təsisatlardan məlumata çıxış axtaran ombuds təsisatlarının,bir qayda olaraq, rəsmi və qeyri-rəsmi səlahiyyət dairəsi var-

dır.Rəsmi səlahiyyətlərə, bir qayda olaraq, şəxslərin təsisatla əməkdaşlıq etmələrini tələb edən ombuds təsisatların qanunla müəyyən edilmiş nizamnaməsi,ifadə verməyə çağırmaq səlahiyyətləri və mühüm əməkdaşlıq üzrə və ya müəsisələrə və avadanlıqlara çıxışları təmin etmək üçün hüquq mühavizə orqanlarını köməyə çağırmaq səlahiyyətləri daxildir. Qeyri rəsmi və ya “yumşaq” səlahiyyətlərə”, rədd edilən əməkdaşlığın detalları ilə ictimaiyyətə,mediaya və ya parlamentə çıxmaq imkanı daxildir.

10.3.1Əməkdaşlıq etmək tələbləri

Çox sayda hallarda,mülki qulluqçular və silahlı qüvvələrin üzvləri ombuds təsisatlardan gələn məlumat və ya sorğu-sualla əlaqəli xahişlərlə bağlı əməkdaşlıq etmək öhdəliyi altında olurlar(7). Məsələn,Serbiyada,Vətəndaşların Müdafiəçisi “apardığı istənilən işdə, əhəmiyyət kəsb edirsə, hökumət idarəsinin istənilən işçisini sorğu-sual etmək səlahiyyətinə malikdir”(8).Eynilə Albaniya Xalq Vəkili bütün dövlət təsisatlarına,o cümlədən,hərbi birliklərə çıxışı ilə lazım bildiyi hər kəsi sorğu –sual edə bilər(9).

Bir çox hallarda,ombuds təsisatlarla əməkdaşlıq tələblərini rədd edənlər üçün, qanunda aydın müəyyən edilmiş cərimələr vardır.Hətta Qvatemala İnsan Hüquqları Ombudsmanı əməkdaşlıq etmək üzrə edilən rəsmi xahişi rədd etdiyinə görə mülki qulluqçunun işdən azad edilməsini tələb edə bilər(10). Eynilə,Ekvadordakı,Nikaraqua və Paraqvaydakı mülki qulluqçular ombuds təsisatların araşdırmaları ilə əməkdaşlıq etməyinə görə mülki və cinayət xarakterli cərimələrlə üzləşə bilər (Məsələn, cərimələr,dövlət xidmətində işə maneçilik,prokurora göndərilmə)(11).

10.3.2 İfadə verməyə çağırma Səlahiyyətləri

İfadə verməyə çağırış ombuds təsisatların səmərəli şəkildə araşdırma aparması imkanlarının ayrılmaz hissəsini təşkil edir(Cədvəl 9B-də bu cür səlahiyyətləri olan təsisatlar siyahısına baxın). Fərdlər ombuds təsisatlar tərəfindən sorğu-sual edilməyə həvəssiz ola bilərlər və sənədlərə və ərazi-

lərə çıxış izni verməyə də həvəssiz ola bilərlər. Bu səbəbdən, bir çox ölkələr ombuds təsisatlarına ifadə verməyə çağırmaq səlahiyyətləri vermişlər və bu səlahiyyətlər onlara fərdləri ifadə verməyə məcbur etmək imkanı verir. İfadə verməyə çağırmaq səlahiyyətləri ombuds təsisatların qarşısında ifadə vermək üçün uyğun şəxslərin üzərində hüquqi tələblər qoyur və ya onları ifadə verməyə dəvət edəndə xüsusi məlumat ilə təmin edir. Bu səlahiyyət həm də ifadə vermənin and içmə əsasında və ya bəyanatlar əsasında aparılmasını tələb edən imkan verə bilər. Bu hal hər hansı qəsdən düzgün olmayan və ya yarımçıq məlumat verilməsini cinayət halı kimi qəbul edir(12). Uyğun olaraq, ombuds təsisatları hüquq mühavizə orqanlarının və polisın köməyini axtararaq bu səlahiyyətləri həyata keçirməyə çalışır. Əlbəttə, sadəcə bu səlahiyyətlərin mövcud olması fərdləri və təsisatları əməkdaşlıq etməyə inandırmaq üçün kifayət edər-sadəcə bu səlahiyyətlərin tətbiqi qorxusu çox zaman yetərli olur(13). Bundan əlavə, ifadə verməyə çağırma səlahiyyətləri ierarxiya sistemləri ilə əlaqədar, silahlı qüvvələr kimi, xüsusilə faydalı ola bilər. Fərdləri əməkdaşlıq etməyə çağırmaqla (bu iş həvəslə olan könüllüləri axtarmaq əvəzinə), bu cür səlahiyyətlər ali rəhbərliyin cavab tədbirlərindən qorxmayaaraq aşağı rütbəliələrin ombuds təsisatları ilə əməkdaşlıq etmələrinin ehtimalını daha da artıracaq, başqa cür olursa əməkdaşlıq üçün problemlər yaranacaq. İfadə vermək çağırışı altında olmaq açıq danışıqlar üçün faydalı “örtük” təmin edəcəkdir.

1978-ci il ABŞ BM Aktı ifadə verməyə çağırış səlahiyyətlərinin hansı nəticələrə gətirdiyini izah edir. Bu Akta görə Baş Müfəttiş “bütün sənədləri, məlumatları, hesabatları, cavabları, qeydiyyatları, hesabları, yazıları və bu Aktin müəyyən etdiyi funksiyaların həyata keçirilməsi üçün zəruri olan başqa məlumat bazası və sənədli dəlillərin təsisata verilməsinə çağırış edə bilər”(14). Hollandiyada, uyğun Aktlar şəxslərin ifadə verməyə çağırılması ilə sənədlərin tələb edilməsi imkanları arasında fərq qoyur. Sənədlərin alınması ilə əlaqədar, Baş İnzibati Hüququ Akt belə şərt qoyur ki, “Tərəflər öz ixtiyarında olan istənilən sənədi Ombudsmanın ya-

zılı şəkildə tələb etdiyi halda təqdim etməlidirlər”. Şəxsləri ifadə verməyə çağırmaq imkanına gəldikdə isə, Ölkə Ombudsman Aktı Ombudsmana, ”təsisatın rəsmi çağırışına məhəl qoymayan şəxsləri öz öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün Ombudsmanın qarşısına gətirilməsi üçün polisə əmr verməyə səlahiyyət verir”(16).

İfadə verməyə çağırmaq səlahiyyətləri, öz işlərini səmərəli şəkildə aparmaq və konkret halda qərar vermək üçün zəruri olan məlumatı əldə etmək üçün ombuds təsisatların imkanlarını geniş dərəcədə artırır. Lakin, qeyd etmək lazımdır ki, bu cür səlahiyyətlər az-az hallarda istifadə olunur və ona son addım kimi baxılmalıdır. Bu o demək deyil ki, ombuds təsisatları bu səlahiyyətlərə malik olmalı deyillər. Çox zaman, sadəcə bu cür səlahiyyətin mövcudluğu əməkdaşlığa məcbur etmək üçün kifayət edir.

10.3.3 Qeyri Rəsmi/Yumşaq Güclər

Yekun qeyd kimi, qeyri-rəsmi və ya “yumşaq” gücdən istifadənin uyğun adamlara, yerlərə və sənədlərə çıxış əldə edilməsi üçün faydasını xatırlamaq yerinə düşərdi. Yumşaq güc təsisatın o imkanını nəzərdə tutur ki, orada son nəticə kimisə dilə tutmaqla və ya onu şirnikləndirmə ilə və qorxutmaqla əldə olunur. Yuxarıda deyildiyi kimi, məsələn, sadəcə təsisata çağırmaq səlahiyyəti fərdləri ifadə verməyə məcbur etmək üçün və sənədləri almaq üçün kifayət edir. Eynilə, ombuds təsisatların fərdləri ifadə verməyə məcbur etməyə səlahiyyətləri olmadığı halda, o fərdin komandirlərini xəbərdar etməklə başqasını əməkdaşlıq etməyə inandırmağa çalışa bilər və burada onun əməkdaşlıq etməməyini hesabatda və ya harada uyğunsa qeyd edə bilər və media və ya geniş ictimaiyyəti xəbərdar edə bilər. (11-ci Fəsilə daha ətraflı xəbərdar etməklə bağlı 11-ci Fəsilə baxın)(17)

Yumşaq gücdən istifadə etməyin öyrədici nümunəsi kimi, İrlandiya Siyahılı Qüvvələr Ombudsmanı öz illik hesabatlarında öz araşdırmalarının qarşısı alınan və ya mane olunan konkret halların siyahısını vermişdir(18). Bu cür açıqlamanın məqsədi bu cür hallara diqqəti cəlb etməkdir və beləliklə, söhbət mövzusu olanları əməkdaşlığa inandırmaqdır.

10.4 Məlumata Çıxışa Məhdudiyyətlər

Ombuds təsisatın öz mandatını yerinə yetirməsi üçün zəruri hesab etdiyi istənilən məlumata çıxış imkanına heç bir qanuni və ya praktiki məhdudiyyət qoymamaq yaxşı praktikadır. Bu bir sıra ölkələrdə, o cümlədən, Serbiyada baş verir, burada Serbiya Vətəndaşlarının Müdafiəçisinin konfidensiallıq dərəcəsiindən asılı olmayaraq bütün hökumət müəsisələrinə və məlumatına çıxışı vardır(19). Rumıniyanın Xalq Vəkili haqqında Qanunu “istənilən gizli saxlanılan məlumata çıxış əldə etmək üçün”(20) eyni səlahiyyətləri verir və ABŞ BM Sistemində, BM-in “bütün sənədlərə, hesabatlara, auditlərə, baxışlara, işlərə, yazılara, tövsiyələrə və ya baş müfəttişin məsuliyyət dairəsinə aid olan proqramlar və fəaliyyətlərlə əlaqəli uyğun rəhbərliyə əlçatan olan başqa materiallara çıxış səlahiyyəti vardır”(21).

Məlumata çıxışa məhdudiyyətlər qoyulursa, onların qanunda aydın və qısa şəkildə müəyyən edilməsi fundamental əhəmiyyət daşıyır. Bundan əlavə, məlumata çıxışın məhdudlaşdırılmasına izn verən qanuni maddələrin hər hansı istifadəsini idarə etməli olan üç prinsipin müəyyən edilməsi mümkündür.

1. Bu cür maddələrin həyata keçirilməsinə sövq edilməsi uyğun şəkildə motivasiya edilməli və ətraflı yazılı əsaslandırmaqlarla müşayiət olunmalıdır(22).

2. Ombuds təsisatlar, xüsusi məhdudiyyəti həyata keçirmək haqda istənilən qərarı məhkəmənin baxışı üçün məhkəməyə müraciət etmək iqtidarında olmalıdırlar və ya parlamentə göndərmə imkanına malik olmalıdırlar (bu daha ətraflı 10.4.3 Bölməsində müzakirə ediləcək).

3. Ombuds təsisatları, onların məlumata olan çıxışının rədd edildiyi və bu rəddetmənin onların işinə etdiyi təsiri ictimaiyyətə izah etməyə imkan verən hüquqa və ya o hüquqdan istifadəyə malik olmalıdırlar (Daha ətraflı 11-ci Fəsilə baxın).

Aşağıdakı müzakirələr ombuds təsisatların məlumata çıxış məhdudiyyətinin iki ən yayılmış kateqoriyasına yönəlir: gizli saxlanılan məlumatlar

və davam edən əməliyyatlarla bağlı məlumatlar; və icra orqanının ixtiyarında saxlanılan məlumat. Başqa məhdudiyyətlərin mövcud olmasına baxmayaraq (məsələn, xəstələr ilə həkimlər arasında imtiyazlı münasibətlər vasitəsilə və vəkillərlə müştərilər arasında ortaya çıxan məlumatla əlaqədar), bütün başqa məhdudiyyətlərin daha ətraflı müzakirəsi bu kitabçanın miqyası xaricindədir.

10.4.3 Gizli Saxlanılan və Başqa cür Konfidensial Məlumatlar

Silahlı qüvvələr üçün ombuds təsisatları öz mandatlarını yerinə yetirmək üçün zəruri hesab etdikləri bütün məlumatlara çıxış hüququna malikdirlər. Buraya gizli saxlanılan məlumata çıxış və ya başqa cür desək konfidensial məlumatlar da daxildir (məsələn, davam edən əməliyyatlara aid olan). Məsələn, bu sonuncu məhdudiyyət Kanadada tətbiq olunur, burada Kanada qüvvələri Ombudsmanın “əməliyyat tələbatları tələb etdiyi hallarda avadanlıqlara, işçilərə, silahlı qüvvələr mənsublarına və məlumata çıxışları rədd edilə bilər” (24). Eynilə, milli təhlükəsizlik məlumatları və /və ya dövlət sirləri ilə əlaqəli məhdudiyyətlər Belçikada, Norveçdə, Almaniya və İrlandiyada mövcuddur (25). Qeyd edilməlidir ki, belə məhdudiyyətlərin bir neçə ölkədə mövcud olmasına baxmayaraq, onların rəsmi tətbiqi nisbətən az-az hallarda olur (26).

Uyğun olaraq, digər peşəkar konfidensiallıq və ya gizli saxlanılan məlumatların açıqlanmaması ilə bağlı başqa öhdəliklərin ləğv edilməsi yolu ilə ombuds təsisatlara çıxış imkanı vermək yaxşı praktika sayılır (27). Qanun, həmçinin nəzarət edən təsisata məlumat verdiyinə görə şəxsləri cavab tədbirlərindən və ya cəzalandırmalardan qoruyandır (28).

Son məqam kimi vurğulanmalıdır ki, belə məlumata çıxış imkanı məlumatların istifadəsi, saxlanılması və sonralar yayılması ilə əlaqədar müəyyən əlavə sənədlərlə müşayiət oluna bilər. Çünki konfidensiallıq onların fəaliyyəti və onların bu cür məlumatlara çıxışlarına imkan verən cari imkanları üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir, gizli saxlanılan və ya başqa cür desək konfidensial məlumatlara çıxışı olan ombuds təsisatları bu cür

məlumatları qorumaq üçün uyğun tədbirlər və proseslər həyata keçirməlidirlər. Buraya,başqa işlərlə bərabər,işçilərin yoxlamadan keçirilməsi və dövlət əhəmiyyətli sənədlərə çıxışı,məlumatların etibarlı saxlanması üçün fiziki tədbirlər,bu cür məlumatları uyğunsuz şəkildə açıqlayanlara qarşı uyğun mülki və cinayət tərkibli cərimələrin edilməsi daxildir(29).

10.4.2 İcra orqanı hakimiyyəti

Ombuds təsisatların məlumatlara çıxışını məhdudlaşdıran ümumi məhdudsiyyət, icra orqanlarının ixtiyarında milli təhlükəsizlik qayğıları əsasında məlumata çıxışı rədd etməyə izn verən qanunların mövcud olmasıdır.

Bu cür məhdudsiyyət növü nümunəsi Bosniya-Herseqovinanın Hərbi Səlahiyyətli qanununda mövcuddur və bu qanun bəyan edir ki,Səlahiyyətli tərəfindən məlumat almaq xahişi Müdafiə Naziri tərəfindən “konfidensiallığı” qorumaq səbəbiylə rədd edilə bilər.Nazir sonra onun səbəblərini Parlamentin birgə komitəsinə izah etməlidir(30).Eynilə,Hollandiya Milli Ombudsmanının “bir çox yerlərə girişi rədd edilə bilər,bu yerlər hesab etsə ki,giriş dövlətin təhlükəsizliyinə zərər vurur”(31) və Kanada Müdafiə Qüvvələri üzrə Ombudsmanının “hökumətin təhlükəsizlik siyasətinə uyğun olaraq təhlükəsizlik qayğılarına görə məlumata çıxışı rədd edilə bilər”(32).

Müdafiə nazirinə və ya başqa icra orqanı rəsmisinə məlumata çıxış tələbinə geniş ölçüdə rədd etmə səlahiyyətlərinin verilməsi xüsusilə problemlə ola bilər, o baxımdan ki, maraqlar toqquşması təhlükəsi bu cür səlahiyyətdən uyğun şəkildə istifadə edilməsinə mane olar. Çox hallarda, araşdırma mövzusu müdafiə nazirliyi və ya onun rəsmisi olur.Araşdırma mövzusu olan subyektin uyğun məlumat çıxışına maneə qoymaq səlahiyyətinə malik olması gözlənilən mənfi nəticələrə gətirir və o da zərərverici və ya hətta sadəcə utandırıcı da ola bilər.

10.4.3 Kompensasiya və Müraciət

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi,məlumata çıxışı məhdudlaşdırmaqla əlaqəli olan istənilən qanuni maddələri üç geniş prinsip idarə etməlidir,onlardan ikisini burada nümunələrlə göstərməyə dəyər: birincisi,məlumata çıxışa qoyulan hər hansı məhdudiyət uyğun şəkildə əsaslandırılmalı və ətraflı yazılı əsaslandırmalarla müşayiət olunmalıdır(33),və,ikincisi,hər hansı xüsusi bir məhdudiyəti tətbiq etməklə bağlı qərar olduqda,onu məhkəmədə yenidən baxmaq üçün ombuds təsisatları müraciət etmək iqtidarında olmalıdırlar.

Bu prinsiplərin ilk prinsiplərinə Bosniya və Herseqovina Parlament Hərbi Səlahiyyətlişi haqqında qanun da daxildir və o şərtləndirir ki,icra orqanı tərəfindən məlumata çıxışın istənilən rədd edilməsi “Müdafiə Naziri tərəfindən edilməli və rədd etmə səbəbləri Parlamentin Birgə Komitəsinə Nazir tərəfindən izah edilməlidir”(34).İkinci prinsip Kanada Nazirlik Direktivi ilə çox yaxşı təsvir olunur,burada qeyd olunur ki,Ombudsman hökumətin bəyan etdiyi “avadanlıqlara,adamlara və ya məlumata çıxışın qarşısını almağa yönələn əsaslandırmalara qarşı çıxma bilər və əgər o izahatdan məmnun deyilsə, o zaman,o, öz narazılığını təqdim etdiyi hesabatda ifadə edə bilər”(35).

Həşiyə10A Almaniya Silahlı Qüvvələr üzrə Parlament Səlahiyyətlişi Qanunu

Bölmə3-Rəsmi Səlahiyyətlər

Ona tapşırılan tapşırıqları yerinə yetirərkən,Komissar aşağıdakı səlahiyyətlərə malik olmalıdır.

1. O müdafiə Nazirindən və Nazirə tabe olan agentliklərdən və şəxsi heyətdən məlumat və sənədlərə çıxış tələb edə bilər.Bu hüquqlar ancaq sirlilik üçün inandırıcı səbəblər olduğu zaman rədd edilə bilər.Bu cür rədd ancaq Müdafiə Nazirinin özü tərəfindən və ya onun daimi müavini tərəfindən müəyyən edilə bilər;o Parlamentin Müdafiə Komitəsi qarşısında onun səbəblərini bəyan etməlidir.1-ci Bəndin 2-ci paraqrafının göstərişlə-

rinin əsasında və şikayət edənin məktubu əsasında şikayət olan halda, Komissarın şikayətlə müraciət edəni və həmçinin, şahidləri və ekspertləri dinləməyə hüququ olmalıdır. Bu şəxslərə Xərclərin Ödənilməsi Qanununa görə və Şahidlərin və Ekspertlərin Mükafatlandırılması qanununa görə kompensasiya verilməlidir(36).

Bu qanunlar həm maraqlar toqquşmasından doğan problemləri(10.4.2 Bölməsində icra hakimiyyəti ilə bağlı verilmişdir) və həm də gizli saxlanılan məlumatlarla bağlı(10.4.1 Bölməsində ifadə olunan gizli saxlanılan və operativ məlumatla bağlı) ümumi əsaslandırılmaların istifadəsindən doğan problemləri azaltmaq üçün yazılmalı olan qanunların yollarını təsvir edir. Məlumatla çıxışa bu cür məhdudiyətlərin mövcud olduğu yerdə, bunlar əhəmiyyətli qoruyuculardır və əgər ombuds təsisatları sona qədər araşdırma aparmaq iqtidarında olsalar onlar çox vacibdir.

10.5 Yaxşı Praktika

Məlumatla çıxış

- Ombuds təsisatları istənilən məlumata çıxış əldə etməyi tələb etmək üçün, zəruri ekspertiz və resurslarla və uyğun həyata keçirmə səlahiyyətləri ilə dəstəklənən səlahiyyətə malik olmalıdırlar.

Səlahiyyətlər

- Mülki qulluqçular və silahlı qüvvələr mənsubları ombuds təsisatları tərəfindən məlumat almaq və sorğu- sual etmək barədə edilən xahişlər əsasında əməkdaşlıq etmək üçün qanuni və ya müqaviləli öhdəliklər altında olmalıdırlar; bu cür öhdəliklər açıq aydın rədd etmələrə görə cərimələrlə də tamamlanmalıdır.

- Ombuds təsisatlarının ifadə verməyə çağırmaq səlahiyyətləri olmalıdır və bu səlahiyyətlər lazımi şəxslərin təsisat qarşısında ifadə verməsi üçün və ya tələb edildikdə konkret məlumat verməsi üçün onların üzərinə qanuni tələblər qoyur. Bu səlahiyyət həm də təsisata o imkanı verməlidir ki, ifadə verilməsi and içmə və ya bəyanat vermə formasında aparılsın.

- Ombuds təsisatları özlərinin ictimaiyyətə yayımlanan hesabatında hər hansı əməkdaşlıq olmadığı halda onu yaymaq imkanına malik olmalıdırlar.

Məhdudiyyətlər

- Ombuds təsisatlarının öz mandatlarını yerinə yetirmələri üçün zəruri hesab etdikləri istənilən və bütün məlumatlara çıxış imkanları əldə etmələri üçün, heç bir qanuni və ya praktiki məhdudiyyətlə üzləşməməlidrlər.

- Məlumata çıxış üçün məhdudiyyət qoyulmuşsa:
- Onlar açıq aydın və dəqiq müəyyən edilməlidir
- Məlumata çıxışa qoyulan məhdudiyyətlərin tətbiq edilməsi uyğun şəkildə motivasiya edilməli və yazılı əsaslandırmaqlarla müşayiət olunmalıdır.

- Ombuds təsisatları, hər hansı xüsusi məhdudiyyət tətbiq edilən istənilən qərara məhkəmədə və ya parlamentdə yenidən baxılması üçün müraciət etmək iqtidarında olmalıdırlar.

Mənbələr

1. Burada bu ictimaiyyətin ombuds təsisatlarına məlumat almaq üçün çıxışından fərqli olaraq ombuds təsisatları tərəfindən məlumata çıxışı nəzərdə tutur, bu mövzu daha da uyğun şəkildə İV Hissədə əhatə edilmişdir..

2. Cənubu Afrikanın Demokratiyalarda Kəşfiyyat Nazirlik Baxış Komissiyası- Wills və Bucklandin, "Access to Information" kitabında.

3. Bax Wills and Buckland, "Access to Information."

4. Bəzi məhdud məhdudiyət polisin və ya prokurorun saxladığı məlumatlarla bağlı ola bilər Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 15-ci Suala Cavab. Buraya İsveç, Hollandiya, Polşa, Avstriya, Estoniya, Sloveniya, Serbiya və Finlandiya daxildir..

5. Fiziki ərazilərə çıxış üçün müzakirələrdən ötrü Bölmə 9.4-ə bax.

6. Albaniya, "Xalq Vəkili haqqında Qanun," Art. 19. Qeyd etmək lazımdır ki, Xalq Vəkili də geniş ifadə verməyə çağırma səlahiyyətinə malikdir.

7. 2009 DCAF sorğusuna görə İCOAF iştirakçılarının çoxluğu bu cür səlahiyyətlərə malikdir. Bir sıra məhdud ölkələrdə, digər tərəfdən, icra orqanları və ya ordu məlumat almaq xahişini rədd edə bilər.

8. Serbiya, "Vətəndaşların Müdafiəçisi haqqında Qanun," Art. 21.

9. Albaniya, "Xalq Vəkili haqqında Qanun" Art. 19.1.

10. Gonzalez, "The Institution of the Ombudsman," 239. Serbiyada "Vətəndaşların Müdafiəçisi" də bu cür səlahiyyətlərə malikdir. Bax: Serbiya, "Vətəndaşların Müdafiəçisi haqqında Qanun," Art. 20.

11. Gonzalez, "The Institution of the Ombudsman," 240.

12. Bax, məsələn: Australia, Inspector General of Intelligence and Security Act 1986, Sections 18–19.

13. BMİP, Araşdırmaları Necə Aparılmalı, 91.

14. ABŞ, "Inspector General Act of 1978," §6.

15. Hollandiya, "General Administrative Law Act," Art. 9.31.3.

16. Hollandiya, "National Ombudsman Act," Art. 15.

17. UNDP, *How to Conduct Investigations*, 73.

18. Bax, məsələn, İrlandiya Müdafiə qüvvələri üzrə Ombudsman, İllik Hesabat 2010.

19. Serbiya, "Vətəndaşların Müdafiəçisi haqqında Qanun," Art. 21.

20. Rumıniya, “Xalq Vəkili haqqında Qanun” Art. 20.1.
21. ABŞ, “Inspector General Act of 1978,” §6(a)1; Honduras, Nikaragua və Panama ombuds təsisatların konfidensial məlumat almaq hüquqlarını açıq şəkildə bəyan edir, Gonzalez, “The Institution of the Ombudsman,” 239.
22. Bax, məsələn, the German PKGrG Act, Section 6(2).
23. UNDP, *How to Conduct Investigations*, 70.
24. Kanada, “Nazirlik Direktivləri,” Section 24(2).
26. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 15(c) Sualına Cavab. Kanada və Almaniyada ancaq sorğu aparılmışdır və bu cür əsaslarla onlar rəsmi olaraq məlumata çıxışı yasaqlamışlar.
27. Bax, məsələn, Republic of South Africa, *Public Audit Act*, No.25 of 2004, Sections 15–16.
28. Bax, məsələn, Bosniya və Herseqovina, “Bosniya və Herseqovinanın Parlament Hərbi Səlahiyyətli haqqında Qanun” Art. 8.1.
29. Bax: OSI Draft Principles on National Security and Access to Information.
30. Bosniya və Herseqovina, “Bosniya və Herseqovinanın Parlament Hərbi Səlahiyyətli haqqında Qanun” Art. 4a.
31. The Netherlands, “National Ombudsman Act,” Art. 14.
32. Kanada, “Nazirlik Direktivləri,” Section 24(1).
33. Məsələn, bax, the German PKGrG Act, Section 6(2).
34. Bosniya və Herseqovina, “Bosniya və Herseqovinanın Parlament Hərbi Səlahiyyətli haqqında Qanun” Art. 4a.
35. Kanada, “Nazirlik Direktivləri,” Section 24(3–4).
36. Almaniya , “Silahlı Qüvvələr üzrə Parlament Səlahiyyətli Qanunu,” Art. 3.

**IVHİSSƏ
HESABAT VƏ TÖVSIYƏLƏR**

11 HESABAT

11.1 | Giriş

Bu fəsil ombuds təsisatlarının cürbəcür hesabat növlərinin xülasəsini verir və həmçinin hesabatın verilməsində sərbəstliyi vurğulayır. Bu fəsil aşağıdakı altbölmələrdən ibarətdir:

- Hesabatın rolu
- Hesabatın müstəqilliyi
- Hesabatın növləri
- Hesabat prosesi
- Hesabatın istifadəçiləri
- Yaxşı praktika

11.2 Hesabatın rolu

Parlamentə və geniş ictimaiyyətə hesabatların verilməsi ombuds təsisatların həlledici funksiyasıdır və faktiki olaraq bütün belə təsisatlar öz işləri və fəaliyyətləri ilə bağlı müntəzəm hesabat verməyə mandatlandırılmışlar. Hesabatlar ombuds təsisatların işinin bütün aspektləri üzrə, o cümlədən, şikayətlərlə bağlı statistika və mühüm detallar, vacib və mövzulu məsələlər və siyasi proqramlar və başqa tövsiyələr ilə bağlı məlumat paylaşması üçün istifadə edilə bilər. Hesabatlar bir qayda olaraq, illik və ya yarım illik ola bilər. Təsisatlar, həmçinin, xüsusi əsasda hesabatlar verə bilər. Xüsusi hesabatlar konkret-haldan asılı olaraq hazırlanır və ya ombuds təsisatların diqqətini çəkən mövzulu məsələlərdən də ibarət ola bilər. Bu cür hesabatlar bir qayda olaraq xüsusi və ya öz təklifi ilə olan araşdırmalar nəticəsində hazırlanır. Hesabatlar tövsiyələri ictimailəşdirmək üçün, o cümlədən, şikayətə aparan qərarın, siyasətin və ya qanunun düzəl-

dilməsi,yümşaldılması və ya dəyişilməsi ilə əlaqəli olduqda,hətta onlar birbaşa olaraq hər hansı təsisatı riayət etməyə məcbur etmək iqtidarında olmadığı hallarda belə mühüm vasitə ola bilər(1).

Xüsusi hallar və ya araşdırmalarla əlaqədar,təsisatlar şikayətlə əlaqəli konkret problemlərin və araşdırma və ya sorğu zamanı üzə çıxarılan istənilən daha geniş,sistemli məsələlərin həll edilməsinə yönələn ətraflı tövsiyələrdən ibarət hesabatlar verə bilər. Tövsiyələrə riayət edilməsi ehtimalının artırılmasında hesabatların “yumşaq gücü” əhəmiyyətlidir,xüsusilə də o baxımdan ki, ümumilikdə ombuds təsisatlarının tövsiyələri həyata keçirmək səlahiyyətləri yoxdur. İctimailəşmənin parlaq işığı,əməkdaşlıq etməyən təsisatların və fərdlərin ombuds təsisatların tövsiyələrinə riayət etmələri üçün vacib alətdir.Araşdırma zamanı ortaya qoyulan hesabatlar,məlumat almaq və ya məlumata çıxış əldə etmək tələblərinə, əməkdaşlıqdan qaçan rəsmilərin və ya təsisatların müsbət yanaşmasına inandırmağa kömək edir.Hesabatın bu sonuncu funksiyası Kanada Nazirlik Direktivində hətta çox aydın ifadə olunmuşdur və orada bəyan edilir ki,Kanada ombudsmanı avadanlıqlara,şəxslərə və ya məlumata çıxışı əngəlləyən arqumentlərə qarşı çıxma bilər və əgər o, verilən izahatla məmnun deyilsə,öz narazlıqlarını ifadə edən hesabat təqdim edə bilər(2).

Hesabatlar həm də siyasətin qurulmasında əhəmiyyətli rol oynaya bilər.Çox sayda ombuds təsisatların mandatının mühüm hissəsi bu tövsiyələri silahlı qüvvələrə,icra orqanına və qanunvericilərə çatdırmaqdır(3).Buraya,hətta qanun layihələri üçün tövsiyələrin formalaşdırılması da daxil ola bilər(4).Bu cür növ tövsiyələrin verilməsi silahlı qüvvələrdən və ya icra orqanlarından gələn tələblərə cavab kimi də edilə bilər,lakin əksər sayda ombuds təsisatları öz təşəbbüsləri ilə ortaya tövsiyələr qoymaq iqtidarındadırlar.Siyasi tövsiyələr verilməsi praktikası önləmə funksiyası daşıyır,çünki bu tövsiyələr vəzifə cinayətləri və ya vəzifədən sui-istifadə hallarının artmasına aparan praktikaların islahatına hesablanmışdır və beləliklə,bu cür qanun pozuntularının yenidən baş verməməsinin qarşısını almağa hesablanmışdır.(nümunə üçün 12C Haşiyəyə baxın).

Hesabatların həm də mühüm maarifləndirici funksiyası vardır,hesabatlar silahlı qüvvələr heyətini və ictimaiyyəti onların hüquqlarını və ombuds təsisatların bu hüquqların qorunmasında oynadığı rolu izah edir(5). Ombuds təsisatları, öz təsisatlarının rolu haqqında daha geniş məlumatlılıq yaratmaq üçün və ümumiyyətlə bu təsisatlara ictimai inamı artırmaq üçün,ictimaiyyət qarşısında çıxış etməklə,məlumat paylamaqla, məlumatlı və yenilənmiş website saxlamaqla və həmçinin, rəsmi hesabatlar dərc etmək yolu ilə fəal ola bilirlər(6).Bir sıra ombuds təsisatlar müdafiə nazirliklərinin mülki işçiləri arasında və silahlı qüvvələr heyəti arasında ombuds təsisatların nədən ibarət olduğu və onların mandatının nə iş görmək olduğu haqqında anlayışın olmaması kimi geniş problemlərə diqqəti cəlb edirlər(xüsusilə də hüquq orqanlarının əksi olaraq)(7). Təhsil kampaniyası bu problemi həll etməyə kömək edər.

11.3 Hesabatın Müstəqilliyi

Ombuds təsisatların öz işlərini ictimaiyyətə açıq tutması,onların ictimai hesabatlılıq proseslərində öz rollarını yerinə yetirmək baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir. İcra orqanlarının və hərbi ierarxiyanın arzu olunmaz təsirindən azad olan müstəqil hesabatlar buraxılışı imkanı geniş mənada müstəqilliyin mühüm hissəsidir(8).Əlbəttə,ombuds təsisatlarının öz hesabatlarını icra orqanları tərəfindən və ya ombuds təsisatların nəzarət etdikləri orqanlar tərəfindən senzura olmadan və ya keçikdirilmədən ictimaiyyət üçün üzə çıxarılması önəmlidir(9).

Ombuds təsisatları öz hesabatlarını hazırlayarkən,bir tərəfdən şəxsi toxunulmazlığı(xüsusilə şikayətçilərin),hüquqi proseslərin toxunulmazlığını və milli təhlükəsizliyi qorumaqla,digər tərəfdən məlumat azadlığına ictimai hüquqları təmin etməklə onların arasında tarazlıq yaratmalıdırlar.Bütün hallarda,digər tərəfdən, hansı məlumatların hesabatla salınması haqqında son qərar ombuds təsisatın özünün üzərinə düşür(10). İrlandiya Müdafiə Qüvvələri üzrə Ombudsmanı iddia etdiyi kimi,"senzura mövzusu olmayan illik və başqa hesabatlar vermək səlahiyyəti müstəqilliyin bel sütünü olduğu heç bir zaman aşağı səviyyədə qiymətləndirilməməlidir"(11).

Bunu deyərək, bəzi məlumatların nəyə görə hesabatlarda yer almamasının tam aydın səbəbləri vardır. Belə məlumata, özəl məlumatlar və ya şikayətçinin adını açıqlayan məlumatlar, gizli saxlanılan məlumatlar, davam edən əməliyyatlarla bağlı məlumatlar və davam edən hüquqi proseslər ilə bağlı məlumatlar daxildir (gizli saxlanılan məlumatlarla bağlı daha ətraflı 10.4.1-ə baxın). Bir sıra ölkələrdə, mandat məhdudluğu ictimai hesabatlara nələrin salınmasını da məhdudlaşdırır. Bu həm Kolumbiya və həm də Venesuelada baş vermişdir, məsələn bu ölkələrdə uyğun ombuds təsisatları ancaq insan hüquqları ilə bağlı tövsiyələr verə bilər (12).

Həsiyə 11A Böyük Britaniya Kral Hava Qüvvələrində Tərxis Prosedurları

Böyük Britaniyada tərxis edilmənin bir halı ilə bağlı nümunə uçuş serjantı ilə əlaqəlidir və o iyirmi – altı illik xidmətdən sonra heç bir xaric edilmə sorğusuzluğu olmadan və Kral Hava Qüvvələrində standart praktika hal alan xidməti tərifləyən rəsmi məktub almadan işdən çıxarılmışdır. Şikayətçi hesab edirdi ki, onun xidmətinə heç bir qiymət verilməmiş və onun öz iş yerindən və adı komanda strukturundan uzaqlaşdırılması onun tam unudulmasına gətirmişdir. Əlavə olaraq, tərxis sorğu-sualının onunla aparılmaması şəxsi heyətin işinin təşkili və idarəetməsi ilə əlaqədar öz narahatlıqlarını (onların iş yerindən kənar da yerləşən) rəsmi şəkildə ifadə etmək imkanını əlindən almışdır.

Xidməti Şikayətlər Komissarı bu şikayəti Kral Hava qüvvələrinə göndərdi və o razılaşı ki, şikayətçiyə qarşı qanunsuzluq işlənmişdir və onun etdiyi xidmətin verdiyi fayda öz dəyərini almamışdır. Hava qüvvələri rəsmi şəkildə üzr istəmiş və hesabat, şikayət əsnasında qaldırılmış bir sıra sistemli məsələləri həll etmək üçün bir sıra dəyişikliklərin aparılmasına gətirmişdir. Xüsusilə, Kral Hava Qüvvələri bir sıra “təbii prosedurlarını” geniş mənada gözdən keçirmiş və bir sıra sahələrin islahat olmasını müəyyənləşdirmişdir. Bu nəticələr həm də başqa birliklərdə istefaya getməyə hazırlaşan işçilərin daha düzgün müəyyən edilməsi və onların tərxis proseslərinin tələblərə cavab verən tərzdə təmin edilməsi üçün onlara da göndərilmişdir (13).

11.4 Hesabatların Növləri

Hesabatlar bir necə fərqli formada ola bilər: fərdi iş hesabatı, xüsusi və ya mövzulu hesabatlar və illik hesabatlar. Aşağıdakı bölmə hesabat vermə metodlarının müxtəlif növlərinin qısa xülasəsini verir, eyni zamanda 11.5 Bölməsi hesabat vermə prosesinin özünə daha ətraflı baxır.

Bu hesabatlardan ən çox yayılanı fərdi iş hesabatlarıdır. Bir qayda olaraq, ombuds təsisatları aşağıdakıların təfərrüatına varan hesabatlar verməlidir: şikayət haqqında, onların araşdırma fəaliyyətinin məcmusu haqqında və onların əldə etdiyi istənilən yekun nəticələr haqqında. Bu cür hesabatlar bir qayda olaraq təşkilat daxili uçot aparılması və isnad etmə məqsədləri üçün yaradılır, baxmayaraq ki, birbaşa maraqlı olan həmmən şəxslərə və təsisatlara konkret bölmələr də nəzərdə tutula bilər. Digər tərəfdən, hesabatlar daha da geniş mənə daşıyan nəticələr ortaya qoyduqda (məsələn, onlar daha da sistemli məsələlərə aid olduqda) və ya yerinə yetirməmə məsələləri ilə əlaqəli olduqda, bu cür hesabatlar gələcəkdə bu cür oxşar hadisələrin qarşısının alınması üçün silahlı qüvvələr və ya icra orqanları üçün daha ümumi tövsiyələrdən ibarət ola bilər.

Bu bizi ikinci əsas hesabat növünə gətirir: xüsusi və ya mövzulu hesabatlar. Bu cür hesabatlar ombuds təsisatların öz təşəbbüsləri və ya bəzi ölkələrdə başqa hökumət agentliyinin xahişi ilə dərc edilə bilər. Məsələn, bu hal BK-da baş verir, burada Dövlət Katibi Komissarın rəhbərliyi altında olan hər hansı məsələni dərinəndən yoxlamaq üçün ondan xüsusi hesabat tələb edə bilər (14). Bu cür növ hesabatın ümumi məqsədi Timor-Leste İnsan Hüquqları və Ədalət Müşavirinin Nizamnaməsində çox yaxşı yazılmışdır və o, "Ombudsmanın işinin" insan hüquqlarına, yaxşı idarəçilik və korrupsiyaya qarşı mübarizəyə hörmət mədəniyyətinin aşılınması və ... geniş ictimaiyyəti və dövlət rəhbərliyini məlumatlandırmaq və məlumatları paylaşmaq" olduğunu göstərmişdir (15). Daha konkret olaraq, bu növ hesabat silahlı qüvvələrdə mövcud olan sistemli və ya daxili problemlərə toxunur. Bir neçə fərdi haldan istifadə olunan hesabat daha geniş problemə diqqəti cəlb etmək üçün kömək edə bilər və onu uyğun şəkildə

həll etmək üçün sistem boyu dəyişikliklə nəticələnmə bilər(bu cür hesabat nümunələrinə baxmaq üçün 11B Həşiyəsinə baxın).

Həşiyə 11B Kanada Xüsusi Hesabatları

Kanada Ombudsmanı öz mandatına aid olan bir sıra məsələlərlə bağlı mövzulu hesabatları ortaya qoyan təsisat nümunəsidir. 2002-ci ildən bəri, bu təsisat bir sıra sistemli məsələlər üzrə hesabatlar yazmışdır, o cümlədən digərləri ilə bərabər bu mövzularda da hesabatlar hazırlamışdır:

- Əməliyyat Stres Zədələri
- Psixi Sağlamlıq Xidmətləri
- Ehtiyatda Olan Zərərçəkmişlərə Münasibət
- Veteranlara Münasibət
- Çağırış Sistemi
- Daxili Narazılıq Sistemi tərəfindən Ədalətsiz Münasibət(16)

Ombuds təsisatları tərəfindən yayımlanan üçüncü əsas hesabat forması periodik hesabatlardır. Bu cür hesabatlar əsasən illik əsasda geniş ictimaiyyətə və parlamentə təqdim edilir və ombuds təsisatların böyük çoxluğu qanuna görə bu cür periodik hesabatlar verməyə mandatlandırılır(17). 1978 ABŞ BM Aktı bu cür hesabatların məqsədi və məzmununu ilə bağlı əla izahat verir və göstərir ki, hesabatlara problemlərin təsviri, düzəldici addımlar üçün tövsiyələr, əvvəlki tövsiyələrin irəliləyişi haqqında qısa məlumatlar və başqa edilən hesabatlar haqqında məlumat daxil olmalıdır(18). Bu cür hesabatlara daxil olan başqa məlumatlara aşağıdakılar daxildir:

- Təsisatın ümumi fəaliyyətləri və yeni təşəbbüsləri
- Maliyyə baza məlumatı
- Təsisatın tərkibi haqqında ümumi məlumat(işçilərin sayı, artım və s.)

Bu cür hesabatların məqsədi ictimaiyyəti və parlamenti təsisatın fəaliyyətləri ilə məlumatlandırmaq və əvvəlki dövr ərzində baş verən mühüm mövzuları və halları üzə çıxarmaqdır. Periodik hesabatlar, həm də, ombuds

təsisatlar üçün təsisati islahatlar aparmaq üçün gələcək planları və ideyaları önə çəkmək üçün əhəmiyyətli platforma ola bilər(BK Silahlı Qüvvələr üzrə Xidməti Şikayətlər Komissarı üçün 11C-ə baxın).Periodik və illik hesabatlar tövsiyələri vurğulamaq üçün də imkan ola bilər,o cümlədən, onlar qanunvericiliyə aid düzəlişlə əlaqədar olduğu hallarda da(19).

Həşiyə 11C Ombuds Təsisatların Funksiyalarının Yaxşılaşdırılması üçün Təvsiyələr: Birləşmiş Krallıq

BK-da,Xidməti Şikayətlər Komissarı Dövlət Katibinə bu sistemin fəaliyyət göstərdiyi səmərəlilik,məhsuldarlıq və qanunilik üzrə;Komissarın ötən illik fəaliyyəti ilə bağlı; və sistemin başqa digər aspektləri və ya Komissarın funksiyaları ilə bağlı illik hesabat təqdim etməlidir(30).Bununla əlaqədar,Xidməti Şikayətlər Komissarı özünün 2010 hesabatında aşağıdakı dəyişiklikləri etməyi tövsiyə etmişdir(21):

Dəyişiklik variantlarını nəzərdən keçirərək tövsiyə edirəm ki,XŞK-nın rolu Silahlı Qüvvələr Ombudsmanı roluna keçsin.Bu, Komandanlıq ierarxiyasına Xidmətin şikayətlərini araşdırmaq və onlarla bağlı qərar vermək üçün başlıca səlahiyyətləri saxlayacaq,qəbul edilir ki,Xidmətin şikayətləri ilə məhsuldar şəkildə məşğul olmaq komandanlığın əsas qayəsidir və komandanlıq altında olanlara komandanın qayğı borcunun yerinə yetirilməsidir.

Silahlı qüvvələr Ombudsmanı modeli silahlı qüvvələri orduda gedən işləmləri qaydasında aparmaq və ədaləti təmin etmək üçün hesabatla çəkəcək,sistemin qaydasında işləməsinə və ən mürəkkəb,gecikmiş və problemlili halların prioritet edilməsini və əlavə yoxlamalar aparılmasını təmin edəcəkdir.

11.5 Hesabat vermə prosesi

Konkret hallar və mövzulu məsələlər üzrə hesabat(illik hesabatların əksinə olaraq,onlar adətən bu hallara və məsələlərə yekun vurur)bir neçə mərhələdə baş verir.İlkin mərhələ vəziyyəti düzəltmək üçün rəsmi hesabat hazırlamadan qeyri-rəsmi addımların atılmasıdır. Bu cür addımlara, maraqlı

tərəflərlə məsləhətləşmələr və hər iki tərəfə məğbul olan bir sıra həll yollarının müəyyən edilməsinə yönəlmiş vasitəçilik və müzakirələr daxildir(22). Bu o zaman olur ki,ombuds təsisatların rəsmi hesabat dərc etməsi üçün bu cür qeyri-rəsmi variantlar mümkün olmur.Sistemli məsələlərlə əlaqədar bu cür addımlar uyğunsuz və ya praktiki olmayan ola bilər.

İkinci mərhələ maraqlı tərəflərin təklif edilən hesabatla reaksiyalarını və fikirlərini öyrənmək üçün onların xəbərdar edilməsi və onlarla məsləhətləşmələr aparılmasından ibarətdir.Məsələn,Hollandiya Milli Ombudsmanına bu hesabatı inzibati hakimiyyətə,işi törətmiş şəxsə və şikayətçiə verməsi tələb olunur ki,onlar öz nöqtəyi-nəzərlərini izah etsinlər və ya yazılı təqdim etsinlər(23).Eynilə,Serbiyada,Vətəndaşların Müdafiəçisi həm şikayətçini və həm də hakimiyyəti baxılan işin başlanğıcında və sonunda xəbərdar etməlidir.İnzibati hakimiyyət sonra Vətəndaşların Müdafiəçisinin gələn bütün tələblərə altmış gün içində cavab verməlidir(24).

Bu mərhələdə,ombuds təsisatı baş vermiş halları da gözdən keçirir və aşağıdakı məsələlərə də baxır: Ombuds təsisatı oxşar hallara əvvəllər də baxıbmı?(25)Onu necə həll etdilər? Bu həll nə qədər səmərəli oldu? Nəzərə alınması başqa beynəlxalq presedentlər də varmı?

Hesabat prosesində üçüncü mərhələ, nəyin ictimaiyyət və nəyin konfidensial versiya(əgər zəruridirsə) hesabatına daxil edilməsi qərarlarına aiddir.Ümumi baxsaq,hesabatlara iddialar və araşdırmaların detalları,lazımi keçmiş məlumatlar,uyğun normativ-hüquqi aktlar siyahısı və nümunələr daxil edilir.Daha sonra hesabatla işin analizi və araşdırma zamanı əldə edilən nəticələr,yekun müddəalar,tövsiyələr və məsləhət prosesi zamanı bütün uyğun tərəflərdən alınan əlavə məlumatlar və aydınlaşdırmalar daxil ola bilər(yuxarıda ikinci mərhələyə baxın)(26). Məsələn,Hollandiyada Ombudsman araşdırma başa çatdıran kimi hesabat hazırlamalıdır,hesabatla araşdırmanın gəldiyi nəticələr və qərarlar və həmçinin, pozulan uyğun davranış standartları daxildir(27).Şəffaflığın hərtərəfli əhəmiyyətinə görə,ictimai hesabatlar halında,gizli saxlanılan və ya konfidensial məlumatlarla bağlı məlumatları sızmağa imkan verməyən ehtiyatlılıq göstərməli-

dir.Həm də şikayət verənlərin və araşdırmaların toxunulmazlığını qorumaq üçün də qayğı göstərilməlidir.

Dördüncü mərhələ, hesabatın özünün çıxması ilə əlaqəlidir.Qeyd etmək lazımdır ki,ombuds təsisatları öz hesabatlarını öz cədvəllərinə uyğun olaraq vermək sərbəstliyinə malikdirlər və hesabatları ictimaiyyətin əldə etməsi sərbəst olmalıdır.

11.5.1 Hesabatların istifadəçiləri

Hesabatların başlıca istifadəçiləri maraqlı tərəflərdir,o cümlədən: şikayətçi,şikayətin mövzusu və istənilən uyğun hakimiyyət(hərbi idarəetmə sistemi və uyğun nazirliklər) orqanları.Çox sayda ölkələrdə, qanunlar hesabatların istifadəçiləri ilə çox sayda ümumi şərtlərlə münasibətdə olurlar,məsələn,tövsiyələrin bütün uyğun tərəflərə və uyğun hakimiyyətlərə göndərilməsi bəyan edilir(28).Başqa ölkələr, məsələn,ombuds təsisatların hesabatları üçün çox spesifik istifadəçilər siyahısı müəyyən edirlər. Fransada,Hərbi Apelyasiya Komissiyasına mandat verilir ki, o ilk növbədə “şikayətçiyə qərar haqqında rəsmi xəbərdarlıq versin” (29). Eynilə,Rumıniyada, Xalq Vəkili “yazılı şəkildə şikayətçinin hüquqlarını pozan dövlət idarəetmə hakimiyyətini xəbərdar etməlidir”(30). Albaniyada,Xalq Vəkili “yüksək hakimiyyətəvə dövlət prokuroruna(uyğun hallarda) tövsiyələr verir”(31).

Ombud təsisatların hesabatlarının ikinci mühüm istifadəçisi parlamentdir(32).1978-ci il ABŞ Baş Müfəttişi Aktı,məsələn,bəyan edir ki,BM-in həlledici rolu “hökumətin başçısını və Konqresi tam və çari şəkildə bu cür proqramların və əməliyyatların idarəetməsi ilə əlaqədar problemlər və çatışmamazlıqlar haqqında və düzəldici addımların atılması zərurəti və bu addımların tərəqqisi üzrə gedən gedişlə bağlı xəbərdar etməkdən ötrü vasitələrlə təmin etməkdir”(33). Bir sıra ombuds təsisatları üçün,parlament qarşısında gördükləri iş barəsində hesabatların verilməsi tövsiyələrin yerinə yetirilməsinin təmin edilməsi üçün əhəmiyyətli vasitə ola bilər-bu hesabatlar parlamentarların stolu üzərinə gəldisə və ya hökumətdən addım atılması tələb edilirsə,onlar üçün bu çağırışları qulaqardına vurmaq çox çətin olar,xüsusilə də o

hallarda ki,parlament qanuna görə bu aldıqları hesabatları müzakirə etməyə və/və ya cavab verməyə cavabdehdirler.Bu cür hesabatlar həm də parlamentə imkan verir ki,müəyyən edilən sistemli problemləri həll etmək üçün qanunlar qəbul etsin.Çox sayda ombuds təsisatları öz əldə etdikləri nəticələr barədə və həmçinin öz işlərinin inzibati detalları barədə,o cümlədən, büdcədən istifadə,iş metodları və təşkilatın auditi barədə parlamentə hesabat verməyə borcludurlar(34).Bu cür detallar çox zaman illik hesablara salınır(35).

Ombuds təsisatların hesabatları üçün sonuncu,amma az əhəmiyyət daşımayan istifadəçilər qrupu media və geniş ictimaiyyətdir.Parlamentə hazırlanan hesabat kimi,ictimaiyyət üçün də hazırlanan hesabat tövsiyələrin yerinə yetirilməsini təmin etmək üçün və geniş ictimaiyyət və medianın nəzarətinə açıq olmayan məsələlərə diqqəti cəlb etmək üçün önəmli yol ola bilər.Xüsusilə,bu cür hesabatlar uyğun mülki cəmiyyət və başqa maraqlı ictimaiyyət üçün ombuds təsisatın işini izləmək və bu işlərə qoşulmaq üçün imkan ola bilər. Çox sayda ombuds təsisatların öz tövsiyələri barədə ictimaiyyətə hesabat vermələri tələb olunur(36) Məsələn,Timor-Leste-də İnsan Hüquqları və Ədalət üzrə Müşavirindən tələb olunur ki,"ictimaiyyətə birbaşa çıxışı ilə,kommunike dərc etməklə və ya öz rəyi ilə bağlı məlumatlar dərc etməklə,spesifik hallar və ya öz fəaliyyəti ilə bağlı tövsiyələr və hesabatlar dərc etməklə"(38) "ictimaiyyəti öz fəaliyyəti və Təsisatın mandatu ilə bağlı məlumatlandırın"(37). Yuxarıya isnad edildiyi kimi,hesabatların istifadəçiləri tövsiyələrin yerinə yetirilməsi məsələsinə xüsusilə diqqət yetirirlər.Bu məsələ növbəti fəsildə müzakirə olunacaqdır.

11.6 Yaxşı Praktika

Hesabat vermənin rolu

- Ombuds təsisatları öz fəaliyyətləri ilə bağlı müntəzəm hesabatlar verməlidirlər.Buraya spesifik hallar üzrə və ya mövzulu və başqa cür desək mühüm məsələlər üzrə həm periodik və həm də xüsusi hesabatlar daxildir
- Ombuds təsisatları, şikayətlə əlaqəsi olan və araşdırma və ya sor-

ğ u zamanı üzə çıxarılmış hər hansı daha geniş, sistemli məsələlərlə əlaqə-
si olan spesifik problemlərin həllinə yönəlmiş ətraflı tövsiyələrdən ibarət
hesabatlar verməlidir.

- İctimai hesabatların “yumşaq gücü” tövsiyələrə riayət edilməsini
təmin edə bilər,xüsusilə o yerlərdə ki,orada bu tövsiyələri həyata keçir-
mək gücü yetərli deyil.

- Ombuds təsisatları hakimiyyətdən sui-istifadə hallarının artdığı
praktikalara islahatlar sövq etməyə nəzərdə tutulmuş siyasi tövsiyələr
vermək üçün və beləliklə bu cür qanun pozuntularının yenidən baş
verməsinin qarşısını almaq üçün səlahiyyətlərə malik olmalıdır.

Hesabatın Müstəqilliyi

- Ombuds təsisatları icra orqanının və ya hərbi idarəetmə sistemi-
nin yersiz təsirindən azad şəkildə ictimai hesabatlar vermək səlahiyyətlə-
rinə malik olmalıdırlar. Bununla əlaqədar,ombuds təsisatlar öz hesabatla-
rının məzmunu barədə son sözə sahib olmalıdırlar və hesabatları senzura-
sız və ya gecikmədən açıqlamalıdırlar.

- İctimai hesabatlar xalqın məlumat azadlığı hüququnu saxlamaqla
və digər tərəfdən,toxunulmazlığın qorunması, hüquqi proseslərin dürüs-
tlüyünün qorunması və milli təhlükəsizliyin qorunması arasında tarazlıq
yaratmalıdır.

Hesabatların növləri

- Ombuds təsisatlar spesifik şikayətləri,öz araşdırma fəaliyyətləri-
nin məcmusunu və hansı nəticələrə nail olduqlarını açıqlayan hesabatlar
verməlidirlər.

- Hesabatlara, həmçinin, silahlı qüvvələr və ya icra orqanları üçün
oxşar hadisələrin gələcəkdə baş verməməsi üçün daha geniş tövsiyələr
daxil ola bilər

- Ombuds təsisatlar öz təşəbbüsləri ilə hesabatlar hazırlaya bilər və ya
bir sıra ölkələrdə bu hesabatlar başqa hökumət agentliklərinin tələbi ilə də ola
bilir.

- Konkret mövzuya həsr olunmuş hesabatlar çox zaman sistemli və

ya xroniki problemlərə toxunur və tələblərə cavab verən tərzdə bu problemləri həll etmək üçün sistem boyu dəyişikliklərə gətirir.

- Periodik islahatlar ictimaiyyəti və parlamenti təsisatın fəaliyyəti ilə məlumatlandırılmalıdır və əvvəlki dövrdə baş verən mühüm mövzuları və halları önə çıxarmalıdır və hesabatlar,həm də,ombuds təsisatlar üçün gələcək planları və təsisati islahat üçün təklifləri,önə çəkmək üçün mühüm platforma ola bilər.

Hesabat prosesi

- Hesabat verməzdən öncə,ombuds təsisatları hesabatın aid olduğu tərəflərlə məsləhətləşməlidir və hər iki tərəflə məğbul həll yollarını müəyyən etmək üçün müzakirələr aparmalıdır.

- Ombuds təsisatları son hesabat dərc olunmazdan öncə təklif edilən hesabatı maraqlı tərəflərin reaksiyasını bilmək və təkliflərini almaq üçün onları xəbərdar etməli və onlarla məsləhətləşmələr aparmalıdır.

- Hesabatı iddiaların və araşdırmaların detalları,keçmişlə bağlı məlumat,hüquqi normativ aktların və nümunələrin detalları daxil olur.Hesabatlarla, həmçinin baxılan işlərin analizi və araşdırmaların nəticələri,yekun müddəalar, tövsiyələr və məsləhətləşmə dövründə uyğun tərəflərdən alınmış görülməyən hər hansı sonrakı işlər və aydınlaşdırmalar daxildir.

- Şəffaflıq çoxtərəfli əhəmiyyətə malik olsa da,hesabatlar həmçinin gizli saxlanılan,konfidensial və ya özəl məlumatların kənara sızmasına diqqət yetirməlidir.

- Hesabatlar şikayətçi,yəni şikayətin mövzusunda və istənilən uyğun inzibati hakimiyyət dairələrinə göndərilməlidir.

- Bir sıra ombuds təsisatları üçün gördükləri iş barəsində parlament qarşısında hesabatların verilməsi, tövsiyələrin yerinə yetirilməsinin təmin edilməsi üçün əhəmiyyətli vasitədir və həmçinin hesabatın müəyyən etdiyi hər hansı sistemli məsələlərin həll edilməsi üçün parlamentə qanun qəbul etməyə imkan verir.

- İctimai hesabatlar tövsiyələrə riayət etmənin və ictimaiyyət və mediaya açıq olmayan məsələlərə diqqəti cəlb etməyin mühüm yoludur.

Mənbələr

1. BMİP , Araşdırmaları Necə Aparmalı , 118.
2. Kanada, “Nazirlik Direktivləri,” Section 24(3–4).
3. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 8-ci Suala Cavablar: İsveç, İrlandiya, Belçika, Hollandiya, BK, Kanada, Serbiya, Finlandiya, Polşa, Albaniya, Avstriya, Norveç, və Estoniya.
4. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 8-ci Suala Cavablar. İsveç, Serbiya, Polşa, Finlandiya, BK, Sloveniya, Almaniya, Norveç, Avstriya, Estoniya və Rumıniyanın ombuds təsisatları göstərir ki, onlar qanunvericilik aktları üzrə tövsiyələr edirlər.
5. BMT Baş Məclisi, Ombudsmanın, vasitəçinin və başqa ölkə insan hüquqları təsisatlarının insan hüquqlarının inkişaf etdirilməsində və qorunmasında rolu, A/RES/63/169, New York: UNGA, 20 March 2009.
6. Dodson, “Mərkəzi Amerikanın İnsan Hüquqları Ombudsmanı” 35.
7. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 52-ci Suala cavab: Kanada.
8. Hökumət naziri tərəfindən təyin edilən və onun qarşısında cavabdeh olan ombuds təsisatları həmişə nazirə hesabatlarını təqdim etməlidir. İcra orqanı fərmanı/göstərişlərindən asılı olaraq, həmişə nazir bu hesabatı parlamentə ötürə bilər və ya bilməz. Bu açıq aydın olaraq hesabatın müstəqilliyi və əlçatan olması üçün problemlidir.
9. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 44-cü Suala Cavab: Kanada və BK; 52-ci suala Cavab: Almaniya.
10. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 32 və 33-cü suallara Cavab: BK-da, Nazir bu cür redaktəni o zaman edə bilər ki, o milli təhlükəsizliyi və ya fərdi təhlükəsizliyi qorumaq üçün zəruri olsun. Praktikada, belə redaktələr olmamışdır. Birləşmiş Krallıq “The Armed Forces Act,” §339.3; İrlandiya Müdafiə Naziri də Ombudsmana müəyyən məlumatı ictimaiyyətə verməmək üçün xəbərdarlıq edə bilər. İrlandiya, “Ombudsman Act,” Section 10.3.a.
11. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 54-cü Suala Cavab, İrlandiya.
12. Gonzalez, “Ombudsman Təsisatı” 244.
13. BK Silahlı Qüvvələr üzrə Xidməti Şikayətlər Komissarı, “Annual

Report 2010,” 2011, 43.

14. BK, “The Armed Forces Act, “ §339.4.

15. Timor-Leste, “İnsan hüquqları və Ədalət üzrə Ombudsmanı İdarəsinin Qanunu” Art. 25.1a.

16. Kanada Müdafiə qüvvələri və Kanada qüvvələri Ombudsmanının websitesindəki xüsusi hesabatlar üzrə bölməsinə baxın: www.ombudsman.forces.gc.ca).

17. Bax, məsələn, Fransa “French National Defence Code, Chapter V : Preliminary administrative appeal,” R4125-12; Almaniya, “Law on the Parliamentary Commissioner for the Armed Forces,” Art. 2; Timor-Leste, “İnsan hüquqları və Ədalət üzrə Ombudsmanı İdarəsinin Qanunu” Art. 34.1; Albaniya, “The Law on the People’s Advocate,” Art. 26–27; Bosniya və Herseqovina, “Law on the Parliamentary Military Commissioner,” Art. 5.1; Kanada, “Ministerial Directives,” Section 38(1); Hollandiya, “National Ombudsman Act,” Art. 14; ABŞ, “Inspector General Act of 1978,” §5(a); Rumıniya, “Law on the Advocate of the People,” Art. 5.1.

18. ABŞ, “Inspector General Act of 1978,” §5(a).

19. Bax, məsələn, Rumıniya, “Law on the Advocate of the People,” Art. 5.1.

20. BK, “The Armed Forces Act 2006,” (c. 52) §14, §339.1.

21. BK Silahlı Qüvvələr üzrə Xidməti Şikayətlər Komissarı, Annual Report 2010, Chapter 4, p. 76.

22. BMİP , Araşdırmaları Necə Aparmalı , 116.

23. Hollandiya, “General Administrative Law Act,” Art. 9.30–31.

24. Serbiya, “The Law on the Protector of Citizens,” Art. 29.

25. BMİP , Araşdırmaları Necə Aparmalı , 116.

26. BMİP , Araşdırmaları Necə Aparmalı , 125.

27. Hollandiya, “General Administrative Law Act,” Art. 9.36.

28. Bax, məsələn, Kanada, “Ministerial Directives,” Section 34; Honduras, Panama, Peru, Kolumbiya, Venesuela, və Ekvador, bax Gonzalez, “The Institution of the Ombudsman,” 244.

29. Fransa, “French National Defence Code” Art. R4125-10.

30. Serbiya, “The Law on the Protector of Citizens,” Art. 23.1.

31. Albaniya, “The Law on the People’s Advocate,” Art. 21.

32. Baxmayaraq ki, fərdi şikayətlər üzrə hesabatlar ictimaiyyətə açıq-

lanmayacaq və ya parlamentlə paylaşmayacaq..

33. ABŞ, “Inspector General Act of 1978,” §2.3.

34. İrlandiya, “Ombudsman (Defence Forces) Act 2004,” Art. 11.1.

35. Bax, məsələn, BK, “The Armed Forces Act,” §339.2; Serbiya, “The Law on the Protector of Citizens,” Art. 33; Bosniya və Herseqovina, “Law on the Parliamentary Military Commissioner,” Art. 5.2; Timor-Leste, “The Statute of the Office of the Ombudsman for Human Rights and Justice,” Art. 28m.

36. Bax, məsələn, Kolumbiya, İrlandiya, Almaniya, Estoniya, Sloveniya, Serbiya, və the UK (DCAF Questionnaire, Q.16 and 35) and Gonzalez, “The Institution of the Ombudsman,” 239.

37. Timor-Leste, ““İnsan hüquqları və Ədalət üzrə Ombudsmanın İdarəsinin Qanunu” Art. 33.2.

38. Timor-Leste, ““İnsan hüquqları və Ədalət üzrə Ombudsmanın İdarəsinin Qanunu” Art. 30.

12 TÖVSIYƏLƏR

12.1 | Giriş

Bu fəsil ombuds təsisatları tərəfindən tövsiyələrin yerinə yetirilməsi və monitoring edilməsinin xülasəsini verir. Bu fəsil tövsiyələr edilməsi prosesinə və həmçinin, ombuds təsisatların bir qayda olaraq etdikləri müxtəlif növ tövsiyələri nəzərdən keçirir. Sonra, yerinə yetirmə və həyata keçirmə məsələlərinə baxılır, ombuds təsisatların öz tövsiyələrinə riayət edilməsini təmin etmək üçün axtarıqları cürbəcür yollara toxunulur. Nəhatət, bu fəsil tövsiyələrin səmərəliliyinin monitoring edildiyi və ölçüldüyü yolları arayır. Bu fəsil aşağıdakı alt-bölmələrdən ibarətdir:

- Tövsiyələrin edilməsi
 - Şikayət əsaslı tövsiyələr
 - Siyasətlə əlaqəli Baxış və Tövsiyələr
 - Hüquqi Baxış və Tövsiyələr
- Yerinə yetirmə və həyata keçirmə
 - Inandırma və yumşaq güc
 - Aşkarlıq və riayət etməmənin xəbər verilməsi
 - Uzanma
 - Məhkəmələrə hüquqi kömək müraciəti
- Tövsiyələrin səmərəliliyi
 - Səmərəliliyin monitoring edilməsi və ölçülməsi
- Yaxşı praktika

12.2 Tövsiyələr edilməsi

Silahlı qüvvələr üçün ombuds təsisatların həlledici funksiyası silahlı qüvvələr, icra orqanları və parlament üçün tövsiyələr verməkdir. Başqa orqanların lüzumsuz təsirindən azad olaraq tövsiyələr etmək bacarığı müstəqilliyin mühüm elementidir. Rumıniyanın Xalq Vəkili haqqında qanunu bəyan etdiyi kimi “(Vəkilin tövsiyələri) nə parlament, nə də məhkəmə nəzarətinə məruz qala bilməz”(1).

Tövsiyələr bir sıra müxtəlif funksiyalara xidmət edə bilər, o cümlədən rəsmiləri şikayətə aparan qərarların, siyasətlərin və ya qanunların səhvlərini düzəltməyə, onları yumşaltmağa və ya əksinə olaraq dəyişməyə sövq edə bilər. Tövsiyələr, zərərə görə ödəmələr və ya səhvlərə və ya əks təsirlərə görə rəsmi üzr istəmələr kimi kompensasiyalarla da əlaqəli ola bilər(2).

Çox sayda ombuds təsisatları tövsiyələr verilməsinə öz mandatlarının həlledici hissəsi kimi baxırlar(3). Tövsiyələr iki əsas növə bölünə bilər. Birinci növ tövsiyələr spesifik şikayətlərlə bağlı tövsiyələrə və bu şikayətlərin həllinə aiddir. İkinci növ tövsiyələr daha çox sistemli məsələlərin həllinə yönəlmiş siyasi tövsiyələrə aiddir. Tövsiyələr burada iki cür spesifik növə bölünə bilər, ombuds təsisatları öz hesabatlarına və əldə etdikləri nəticələrə, bu tövsiyələrin hər ikisinin elementlərini daxil edirlər.

Aşağıda müzakirə ediləcəyi kimi, ombuds təsisatları tərəfindən tövsiyələrin uyğun şəkildə yerinə yetirilməsi bu qurumların səmərəliliyi üçün əsasdır. Əgər silahlı qüvvələr ombuds təsisatları tərəfindən edilən tövsiyələri yerinə yetirmirsə və ya nəzərə almaq istəmirsə, bu bütöv şikayətə baxma və araşdırma prosesini sarsıda bilər. Əlbəttə, biriləri legitim olaraq, tövsiyələrinə az-az hallarda qulaq asılan ombuds təsisatının dəyərini sual altına qoya bilər. Hesabatlılığın mənası həm hesabatı çağırmaq və həm də hesabatı çəkmək olmalıdır. Əgər bu kriteriyanın ikincisi yerinə yetirilsə, tövsiyələrin uyğun şəkildə yerinə yetirilməsi qəti olur(4).

Ombuds təsisatları ilə hüquqi orqanlar arasındakı həlledici fərqi qeyd etmək vacibdir: ombuds təsisatları əsasən tövsiyələr edir, nəinki hüquqi cəhətdən məcburi hökm çıxarırlar. Bununla bağlı, onların qərarlarına qulaq

asılmaya da bilər və hətta bu tövsiyələr sonralar siyasətə çevrilsə də,şikayətçinin arzu elədiyi nəticə ilə nəticələnməyə də bilər.Bu modelin gücü və məhdudyyətləri şikayət etməyi nəzərdə tutanlara aydın olmalıdır.

12.2.1 Şikayət əsaslı Tövsiyələr

Ombuds təsisatlar tərəfindən edilən ən çox yayılmış tövsiyələr növü spesifik şikayətlər və işlərin həll edilməsi ilə əlaqəlidir.Çox sayda ombuds təsisatları böyük əhəmiyyətə malik şikayət- əsaslı tövsiyələr müəyyənləşdirmişdir və əksər ombuds təsisatlarından tələb olunur ki,onlar pozuntu müəyyən edilən hər bir işin yekununa kompensasiya vasitəsi daxil etsinlər(5).

Bu cür növ tövsiyələr əsasən spesifik işlə bağlı olan tövsiyələrdir.Başqa sözlərlə,onlar daha böyük siyasi məsələləri və ya sistemli məsələləri həll etməyə çalışırlar. Onlar gələcək qərarlar üçün,məsələn,nümunə ola bilsələr də,bu onların başlıca məqsədi deyil.Tövsiyələr fərdi iş və ya vəziyyətin xüsusiyyətləri üzərində və ya onlarla əlaqəli olur.

12.2.2 Siyasətlə əlaqəli Baxış və Tövsiyələr

Şikayət əsaslı tövsiyələrdən əlavə,silahlı qüvvələr üzrə ombuds təsisatları, bir qayda olaraq, siyasət və qanunla əlaqəli baxış keçirmək və tövsiyələr vermək səlahiyyətinə malikdir. Mövcud və təklif edilən qanun üzrə siyasi tövsiyələr və şərhlər vermək praktikası önləmə funksiyasına xidmət edir. Tövsiyələr hakimiyyətdən sui-istifadə hallarının artdığı praktikalara islahatlar sövq etməyə nəzərdə tutulmuş və beləliklə bu cür qanun pozuntularının yenidən baş verməsinin qarşısını almağa yönəlmişdir. İrlandiya Müdafiə qüvvələri üzrə Ombudsmanın bildirdiyi kimi(6).

Ombudsman çox zaman köhnəlmiş,pis idarə olunan və ya islahata ehtiyacı olan inzibati prosedurları və praktikaları müəyyənləşdirir.Diqqət tələb edən sistemli məsələlər də üzə çıxır...Bu cür inzibati nəzarətin daha geniş faydaları ondan ibarətdir ki,bir hal üçün verilən qərar,təkcə Şikayətçinin işini müdafiə etmir,həm də problemin əsasında yerləşən köklü məsələlərin həll edilməsini təmin edir.

Bu cür funksiyanın nümunəsi ABŞ BM-dir və onun mandatu tövsiyə vermək və “siyasi istiqamət vermək...və audit və araşdırmaları aparmaq,nəzarət etmək və koordinasiya etməkdir”(6). Bu cür siyasi tövsiyələr spesifik təsisat və ya praktiki-kada ümumi və ya məqsədli ola bilər.Bu çox sayda ölkələrdə baş verir(9).Bosniya və Herseqovina uyğun nümunədir. Burada Komissar “səlahiyyətli orqanlara uyğun tövsiyələr verə bilər”(10).Bəzi hallarda,uyğun hökumət agentliyi konkret zaman ərzində cavab verməlidir,məsələn,Albaniyada hökumət Xalq Vəkilinin tövsiyələrinə otuz gün ərzində cavab verməlidir(11).

Haşiyə12A ABŞ Hərbi Qüvvələrinə tələblərə cavab verməyən Zirehli Geyimlərin Verilməsi

Konqres sorğusunun təkidi ilə,ABŞ Müdafiə Nazirliyi BM-i,Müdafiə Nazirliyinin zirehli geyim üzrə satınalma siyasətini gözdən keçirmişdir(12). Araşdırma zamanı BM müəyyən etdi ki, zirehli geyimlərin hissələrinə ayrılmış 5,2 milyard dollardan çox dəyərləndirilən müqavilələrin faktiki olaraq 50%-ə, uyğun sınaqlar keçirilməmişdir.Beləliklə,BM bu nəticəyə gəldi ki,zirehli geyimlərin uyğun standartları qarşıladığı barədə MN-ni əmin etmək mümkün deyil.

BM tövsiyə etdi ki,MN-i özünün satınalma prosedurlarını yaxşılaşdır-sın və islah etsin ki, müqavilələri qəbul etməzdən öncə bütün zəruri sınaqlar keçirilsin.BM tərəfindən bir neçə davamlı hesabatlar ortaya qoyuldu və tövsiyə edildi ki,zirehli geyimlərin döyüş hazırlığını təmin etmək üçün onlar lazımi şəkildə sınaqdan keçirilməlidir (13).

12.2.3 Hüquqi Baxış və Tövsiyələr

Ümumi siyasi tövsiyələrdən əlavə,bir sıra ombuds təsisatları da qanun layihələri üzrə tövsiyələr hazırlamaq səlahiyyətinə malikdir(14).Bu səlahiyyət icra orqanı və ya silahlı qüvvələr tərəfindən gələn xahişlərə cavab olaraq və həmçinin,ombuds təsisatların öz təşəbbüsləri ilə həyata keçirilə bilər.Məsələn,bu cür tövsiyələr şikayət-əsasında olan və öz-təklifi ilə olan araşdırmaların yekununda edilə bilər.Məsələn,ABŞ BM-i “proqramlar və fəaliyyətlər ilə

əlaqədar mövcud və təklif edilən qanunvericilik aktları və təlimatlarına baxış keçirib ...bu qanunvericilik aktları və ya təlimatların təsiri ilə əlaqədar tövsiyələr vermək” (BM-in mandatına görə) səlahiyyətinə malikdir(15).

Əlaqəli səlahiyyət düzəlişlər irəli sürülməsi və ya mövcud qanunun qanuniliyi və hüquqi baxışdır(16). Məsələn, əgər qanun, insan hüquqlarının pozulmasına aparırsa, Rumıniyanın Xalq Vəkili qanuna düzəliş edilməsini tövsiyə edə bilər və ya daha da ekstremal hallarda, Konstitusiyaya Məhkəməsinin hər hansı bir Aktının qüvvədən salınmasını tələb edə bilər(17). Serbiyadakı Vətəndaşların Müdafiəçisi də, əgər qanunlar və ya başqa qanunvericilik aktları vətəndaşların hüquqlarını pozursa, onlara düzəliş etmək və həmçinin Konstitusiyaya Məhkəməsi qarşısında bu qanunların, başqa təlimatların və ümumi aktların Konstitusiyaya uyğunluğunu və ya qanunliliyini qaldırmaq baxımından oxşar imkanlara sahibdir. (Daha ətraflı məlumat üçün 12B-ə Bax)(18).

Həşiyə 12B Yeni Qanunların Təklif Edilməsi

Serbiyada, Vətəndaşların Müdafiəçisinin, təsisatın mandatı daxilində yeni qanunlar təklif etməyə imkan verən əlavə səlahiyyətləri vardır. Bu mənada, Vətəndaşların Müdafiəçisinin aşağıdakı səlahiyyətləri vardır:

Hökumət və ya Milli Assambleya ilə qanunlara və ya başqa təlimatlara və ya ümumi aktlara düzəliş etmək təşəbbüsü, əgər o hesab edirsə ki, vətəndaşların hüquqlarının pozulması bu cür təlimatlardakı çatışmamazlıq üzündən baş verirsə. Onun, həmçinin yeni qanunlar, başqa təlimatlar və ümumi aktlar üçün təşəbbüslər başlamağa səlahiyyəti vardır, əgər o onu vətəndaşların hüquqlarının həyata keçirilməsində və qorunmasında mühüm sayırsa. Hökumət və ya Milli Assambleyanın səlahiyyətli Komitəsi Vətəndaşların Müdafiəçisinin təşəbbüslərinə baxmağa borclu olmalıdır. Təlimatlar layihəsi hazırlanan prosesdə, Vətəndaşların Müdafiəçisinin qanun layihələri və təlimatlar barədə Hökumətə və Milli Assambleyaya öz rəyini bildirmək səlahiyyəti olmalıdır, əgər onlar vətəndaşların hüquqlarını qorumaqla əlaqəli məsələlərə toxunursa(19).

12.3 Yerinə yetirmə və Həyata keçirmə

Ombuds təsisat tövsiyə verən kimi, bu tövsiyələrə vaxtlı-vaxtında cavab verilməsini bəyan etmək qanunun yayılmış praktikasındır. Məsələn, Rumıniya və ya Qvatemalada, qanun şərt qoyur ki, dövlət hakimiyyətləri ombuds təsisatların tövsiyələrini yerinə yetirmək üçün “dərhal” həərəkətə keçməlidirlər(20). Kanadada, qanun yekun hesabat dərc edilməzdən öncə əks fikirlərə cavab vermək üçün şikayət tərəflərinə iki həftəlik müddət müəyyən edir, bu proses bütün tərəflərin fikirlərini nəzərə almağı təmin edir(21). Bu cür maddələr tövsiyələrin tezliklə baxılacağını təmin edir və həm də onların yerinə yetirələcəyi ehtimalına töhvə verir. Konkret vaxt müddəti ombuds təsisatlara kriteriya verir və bu kriteriyanın fonunda dövlət hakimiyyətlərinin tövsiyələrə necə riayət etməsi ölçülür. Öz tövsiyələrinin yerinə yetirilməsini təmin etməklə, ombuds təsisatları öz ixtiyarlarında çox sayda alətə malikdirlər. Bunlar sonrakı alt-bölmələrdə müzakirə ediləcək.

12.3.1 Inandırma və Yumşaq Güc

Ombuds təsisatın əlində olan ilk alət yumşaq gücdür. Ombuds təsisatlara olan yüksək səviyyəli ictimai inam, onlara mənəvi hakimiyyət dərəcəsi verə bilər və bu da sonra dövlət təsisatlarını inandırmaq üçün istifadə oluna bilər. Bu inandırmanın gücü lazımi səviyyədə qiymətləndirilməlidir, xüsusilə də nəzərə alsaq ki, çox sayda ombuds təsisatları hər hansı məcbureddici əmlər(22) yox, ancaq tövsiyələr verə bilər.

Həşiyə 12C İnsan Hüquqları Müdafiəçisi Milli Komissarı Hondurasın Zorla İtirilmə Hesabatında

Hondurasdakı İnsan Hüquqları Müdafiəçisi Milli Komissarı 1980-ci illərin əvvəlində Batalyon 3-16 tərəfindən həyata keçirilmiş insan hüquqları pozuntuları haqqında araşdırma başlatmışdır. Bu Batalyon Honduras hərbi birliyi olub, təlimləri ABŞ MKİ-dən almışdır. ”Faktlar Öz-Özünə Danışır” adlanan hesabat Batalyon 3-16-nın və Hondurasın başqa təhlü-

kəşizlik aparatından olan iki yüz civarında şəxsın zorla itdiyinin detallarını verir. Bu cür zorla itirilmə hallarını əvvəllər Honduras hökuməti boynuna almırdı.

Hesabatı hazırlamaqla, Komissar bu cür pozuntulara diqqəti çəlb etmiş və cinayətə məsul olanları ədalətə çəkməyə çalışmışdır. Komissar həm də tövsiyə etmişdir ki, bu zorakılığın qurbanlarına və qurbanların ailələrinə kompensasiya edilsin və bu cür halların yenə də baş verməməsi üçün hüquqi islahatlar yerinə yetirilsin. Sonda, Komissar silahlı qüvvələr üzərində daha çox demokratik nəzarətə və həmçinin insan hüquqları üzrə təhsilin artırılmasına çağırılmışdır.

Bu baxımdan, silahlı qüvvələr və başqa dövlət qurumları ilə münasibətlər qurulması və etibar qazanılması vacibdir. Bu xüsusilə belədir, çünki silahlı qüvvələr ilə ombuds təsisatları arasında əməkdaşlığın az olması halı ombuds təsisatların səmərəli işi üçün əsas maneə sayılır. (23). Əgər ombuds təsisat tez-tez qarşılıqlı əlaqədə olduqları bu qurumlarla güclü əlaqələr qursa, daha çox ehtimal olunur ki, onların rəyləri və tövsiyələri daha yüksək səviyyədə dəyərləndiriləcək və beləliklə tezliklə yerinə yetiriləcək. Məsələn, Serbiyada, Müdafiə Nazirinin cavabının sürəti qarşılıqlı anlaşma inkişaf etdikcə, zaman keçdikcə yaxşılaşmışdır. Ombudsmanın nisbətən yeni təsisat olması, bi iki təsisatın bir-birinin ehtiyacları və gözləntiləri üzrə ardıcıl anlaşma qurması üçün zaman almışdır. Zaman keçdikcə, əməkdaşlıq və sorğulara cavablar nəzərəçarpan dərəcədə yaxşılaşmışdır (24). Qarşılıqlı anlaşma həm də ombuds təsisata cavab verən hakimiyətdən gələn tənqidi və mənfi cavabları daha yaxşı öncədən görməyə kömək edər və ona öz arqumentlərini gücləndirməyə və yekun nəticələrin xüsusilə mübahisəli sahələrlə əlaqəli yerlərdə tam olmasını təmin edər (25). Bununla əlaqədar, tövsiyələri yerinə yetirməli olanlar arasında hesabat layihələrinin paylanması yaxşı praktika ola bilər və bu hal onlara hesabatları dərc etməzdən öncə öz fikirlərini söyləmək imkanı verir. Ombuds təsisatları, digər tərəfdən, tövsiyələrin tərkibi ilə bağlı son söz hüquqlarını saxlayırlar.

12.3.2 Aşkarlıq və Riayət Etməmənin xəbər verilməsi

Ombuds təsisatların ixtiyarında olan digər alət öz tövsiyələrinə riayət edilməyi hallarda ictimaiyyətə çıxış imkanındır. Bu cür güc, riayət edilməmənin potensial utandırıcı hallarına ictimaiyyətin diqqətinin cəlb edilməsi üçün faydalıdır. Burada, təsisatın dürüstlüyü və ombuds təsisatlara ictimai inamın olması xüsusilə inandırıcı ola bilər. Çox sayda ombuds təsisatları ictimaiyyətə çıxış üçün öz qanunlarında və mandatlarında ifadə edilmiş bu cür səlahiyyətə malikdirlər. Ombuds təsisatları bu işi bir neçə yolla edə bilirlər: başqa vasitələrlə bərabər, onlar xüsusi hesabat dərc edə bilirlər, işi özlərinin illik hesabatlarına sala bilirlər, mətbuat konfransı çağıra bilirlər, media ilə sorğu-sual apara bilər və/və ya açıq bəyanatlar verə bilirlər(27).

Haşiyə12D İrlandiya Ombudsmanı tərəfindən Aşkarlıq

İrlandiyada, ombudsmanın tövsiyələri eşidilmərsə, illik hesabatda bu məsələni xüsusi xatırlamaqla məsələyə diqqəti çəkmək olar(28). Bu məsələ 2010-cü ildə baş vermişdir və orada Ombudsman illik hesabatda bəyan etmişdir ki: “Mən səmimi olaraq ümid edirem ki, 2011-ci il mənim Yekun Hesabatlarıma verilən nazirlik cavablarında nəzərə çarpan dərəcədə yaxşılaşma olacaq, xüsusilə bu Yekun Hesabatların nəticələrinin və tövsiyələrinin fərdi Şikayətçilər üçün mühüm olduğu yerlərdə və/və ya inzibati prosedurlar və praktikalarda daha da dərin islahatla əlaqəli olduqda”. Eyni hesabatda, Ombudsman narahatlıqların tələblərə cavab verməyən tərzdə həll edilməyi aşağıdakı bir sıra problemlə sahələri önə çıxarmışdır, məsələn: şəxsi heyətin sənədlərinə çıxışın olmamasını, vəzifə artımı yarışında tərəftutma və ədalətsizlik qavrayışını və tövsiyələrə riayət etməklə inzibati və proses dəyişikliyi zərurətini(29).

Ombuds təsisatların riayət etməməni aşkarlamaqla məşğul olduğu ən çox yayılan yol bu hadisəni özlərinin illik və ya yarımillik hesabatlarına salmasıdır. Məsələn, ABŞ BM-nin, öz yarım illik hesabatlarına ”əvvəlki yarımillik hesabatlarında düzəldici addımların başa çatdırılmadığı təsvir edilən hər bir

mühüm tövsiyənin müəyyənləşdirilməsini” salmaq mandatı vardır”(30). Bu hesabatlar Konqresə salınan kimi, onlar Müdafiə Nazirliyi tərəfindən ictimaiyyətə açıqlanır(31). Bu cür hesabatlar, həm ictimaiyyəti və həm də parlamenti məlumatlandırmaq üçün mühüm platforma idi və daha geniş aşkarlıq tələb edən bu cür spesifik hallara diqqəti cəlb etmək üçün səmərəli vasitələr idi. İrlandiya, Almaniya, Estoniya, El-salvador, Böyük Britaniya, Rumıniya və Sloveniya ombuds təsisatlarının hamısı riayət etmənin və ya yerinə yetirmənin olmadığı hallarda ictimaiyyətə çıxmaq imkanlarının olduğunu bildirirlər(32). Məsələn, Rumıniyada, Xalq Vəkili “bu nəticələri maraqlı şəxs və ya şəxslərin vasitəsilə ictimaiyyətə bildirə bilər”(33).

12.3.3 Uzanma

Öz tövsiyələrini həyata keçirməyə çalışan ombuds təsisatları üçün üçüncü alət başqa təşkilatlara əl uzadılmasıdır, adətən qanunvericilik, icra və ya hərbi idarəetmə sistemi daxilində yuxarı komandanlığa çıxmaqdır. Uzanmanın məqsədi başqa təsisatı dilə tutmaqdır ki, o silahlı qüvvələrinə və ya icra orqanlarına təzyiq etsin ki, onlar ombuds təsisatlarının etdikləri tövsiyələri yerinə yetirsinlər.

Parlamentə uzanma Bosniya və Herseqovina(34), Sloveniya, BK və Rumıniyanın tətbiq edilə bildiyi(35) strategiyadır. Rumıniyada Xalq Vəkili, “inzibati aktların və ya faktların qanunsuzluğu ilə bağlı hökumətin tədbirlər görmədiyi halda”(36) məsələni iyirmi gün ərzində Parlament qarşısına çıxara bilər.

İcra orqanlarına uzanma(əsasən müdafiə nazirinə) ikinci variantdır və bir sıra təsisatlar tərəfindən, o cümlədən, Rumıniya, Kanada, Hollandiya, İrlandiya, Fransa, BK və Polşa təsisatları tərəfindən tətbiq edilir(37). Kanadada, “əgər istənilən araşdırma ilə bağlı Ombudsmanın araşdırma səlahiyyətləri köklü dərəcədə pozularsa və Mülli Müdafiə Nazirliyi və ya Kanada qüvvələri tərəfindən dəstəklənməzsə ... Ombudsman bu iş barədə Nazirə hesabat verə bilər”(38).

Bununla əlaqədar üçüncü variant hərbi idarəetmə sistemi üzrə uzan-

madır.Bu daha çox silahlı qüvvələr daxilində inteqrasiya olmuş ombuds təsisatları üçün,baş müfəttişlər üçün olur. Məsələn,ABŞ-da BM “şübhəli və ya iddia edilən pozuntular haqqında gecikmədən...maraqlı olan hərbi departamentin nazirinə və ya Müdafiə Nazirinə xəbər verməlidir”(39).

12.3.4 Məhkəmələrə hüquqi kömək müraciəti

Ombuds təsisatların tövsiyələrinə və əldə etdiyi nəticələrə riayət edilməsinə məcbur etmək üçün istifadə etdikləri son alət məhkəməyə müraciət etməkdir(40). Məsələn,Avstriya,Rumıniya,Sloveniyavə Timor Lestennin ombuds təsisatları bəzi hallarda öz tövsiyələrini həyata keçirmək səyləri ilə məhkəməyə müraciət edə bilər(41).Eynilə,bir sıra təsisatlar da sual doğuran aktın və ya təlimatın qanuniliyi haqqında məhkəmədə iş qaldıra bilər. Bu Serbiyada baş verir və orada Vətəndaşların Müdafiəçisi Konstitusiya Məhkəməsi qarşısında iş qaldıra bilər(42).

12.4 Tövsiyələrin Səmərəliliyi

Sadəcə,tövsiyələr edilməsi ombuds təsisatların öhdəliklərinin sonu deyil.Əvvəllər deyildiyi kimi,ombuds təsisatlarının tövsiyələri həyata keçirmək səlahiyyətləri yoxdur.Lakin 12.3-də ifadə olunduğu kimi,bu tövsiyələrə daha da çox riayət edilməsini təmin etməkdən ötrü onların bir sıra təsir mexanizmləri vardır. Uyğun olaraq,ombuds təsisatları öz tövsiyələrinin səmərəli olmasını təmin etməkdən ötrü müəyyən cavabdehlik daşıyırlar və onların burada iki elementdən ibarət olduğu ifadə edilir:

- Uyğunluq(yəni,arzu olunan nəticəni əldə etmək üçün xüsusi tövsiyə düzgün vasitədir); və

- Riayət etmə(yəni,xüsusi tövsiyə tam və tez bir tərzdə yerinə yetirilir).

Növbəti bölmə ombuds təsisatların öz tövsiyələrinin səmərəli olması üçün axtarıqları texniki üsullar və metodları nəzərdən keçirir.

12.4.1 Səmərəliliyin Monitorinqi və Ölçülməsi

Səmərəliliyin təmin edilməsində ilkin addım geniş monitorinq və məlumat-toplama proseslərinin yaradılmasıdır.Ombuds təsisatının öz tövsi-

yələrinin uyğunluğu ilə bağlı və bu tövsiyələrə riayət edilməsi ilə bağlı problemlərin və çatışmamazlıqların olduğunu müəyyən etməsi vacibdir.

Haşiyə12E Böyük Britaniya Parlament və Səhiyyə Ombudsmanının Səmərəlilik Qiymətləndirməsi(43)

Böyük Britaniya Parlament və Səhiyyə Ombudsmanının bütövlükdə silahlı qüvvələr üzərində deyil, Müdafiə Nazirliyi üzərində yurisdiksiyası olmasına baxmayaraq,təsisatın səmərəliliyini ölçmək üçün illik sorğular-dan yenilikçi istifadəsinə görə buraya daxil edilmişdir.Faktiki olaraq,o ombuds təsisatlarını,bir qayda olaraq,faydalı modellə təmin edir.

Xüsusilə,Ombudsman 2010-cu ilin Mayı ilə 2011-ci ilin Apreli arasında “müşəri məmnuniyyəti” ilə bağlı geniş tədqiqat aparmışdır. Bu tədqiqata 1619 sorğu-sual daxil olmuşdur və burada fərdlərdən bütövlükdə təsisata olan inam və onların təsisatla münasibətləri haqqında suallar sorulmuşdur.Xüsusi tədqiqat sahələrinə aşağıdakılar daxildir:yazışmalar və danışıqlar,iş qrafiki, şikayətlərin nəticələri,müşəri xidməti,bu təsisat haqqında xalq hardan xəbər tutması və ümumi məmnuniyyət.

Bu cür geniş müsahibələr vasitəsilə,onlar bu təsisatların səmərəliliyi haqqında bir sıra nəticələrə nail olmuşlar. Məsələn,təsisat müəyyən etmişdir ki,şikayətçilərin 64%-i şikayətlərə baxılma nəticəsindən məmnun, ya da tam məmnun qalmışlar.Onların həmçinin, müəyyən etmişlər ki,onlar email mesajlarına daha tez cavab vermişlər və orta hesabla onlar qırx gün ərzində sorğulara geniş şəkildə cavab vermişlər. Sorğu həm də onların müştərilərlə danışıqlarının keyfiyyətini də qiymətləndirmişdir,müəyyən etmişdir ki,geniş çoxluq qəbul edir ki, təsisatın işçiləri prosesi onlara açıq-aydın izah etmiş və təsisata çıxış asan olmuş və onlar bizim şikayətlərimizi tam başa düşmüşlər.

Ombuds təsisatların çoxu silahlı qüvvələr və icra orqanları üçün verdikləri tövsiyələrin yerinə yetirilməsini müşahidə edirlər.Belə etməklə,onlar müxtəlif cür müşahidə texniki üsullarından istifadə edirlər. Əksər ombuds təsisatları sahə və müəsisələrə səfərlər edirlər(44),silahlı qüvvələr mənsubları ilə əlavə müzakirələr aparırlar,məsələn,şikayətçilər və ya komandanlarla(45);

və onların müdafiə naziri ilə əlavə görüşlər təşkil edib öz tövsiyələrinin yerinə yetirilməsi ilə bağlı suallar verirlər(46). Səmərəli monitoring tövsiyələrin uyğun şəkildə və qısa müddətdə silahlı qüvvələr və mülki hakimiyyətlər tərəfindən yerinə yetirilməsini təmin etməkdən ötrü vacibdir. Monitoring həm də daxilə istifadə olunduğu halda çox faydalı mexanizm ola bilər –təsisatın səmərəliliyini ölçmək yolu kimi.

Tövsiyələrin səmərəliliyi üzrə məlumat bazasının toplanmasının əhəmiyyəti o faktla ifadə olunur ki, o hətta ombuds təsisatların necə işləməsini idarə edən müəyyən qanunverici aktla mandatlanır. Məsələn, BK-da, Xidməti Şikayətlər Komissarı Dövlət Katibinə “sistemin fəaliyyət göstərdiyi başqa şeylərlə bərabər “məhsuldarlıq, səmərəlilik və ədalətlik haqqında” hesabat təqdim etməlidir(47). (Baxmayaraq ki, qeyd etmək lazımdır ki, audit funksiyası unikal ola bilər). Xüsusən də, Britaniya Parlament və Səhiyyə Ombudsmanı şikayətçilərin məmnunluğunu ölçən və həmçinin təkmilləşməyə ehtiyacı olan sahələri müəyyən edən illik sorğular keçirir. (ətraflı məlumat üçün Haşiyə 12E-ə baxın).

Səmərəliliyin ölçülməsi çətindir. Buna baxmayaraq, bununla əlaqədar olaraq bir neçə göstəricilər ombuds təsisatlar üçün faydalı ola bilər. Bunlardan birincisi bu təsisatlara yönəlmiş tövsiyələrə onların verdikləri cavabların sürətidir. Bunlar ombuds təsisatlarına davamlı şəkildə tövsiyələri yerinə yetirməyən (hansı səbəbdən olursa olsun) hökumət dairələrini müəyyən etməyə və həm də xaricdəki oxşar təsisatların tövsiyələri yerinə yetirmə sürəti ilə müqayisə etməyə imkan verir. Əlbəttə, müxtəlif ölkələrdəki uyğun maraqlı tərəflərin ombuds təsisatların tövsiyələrini yerinə yetirmə faizində mühüm dəyişənlər vardır. Sorğu anketində göstərilən kimi, ombuds təsisatların tövsiyələrinin yerinə yetirilməsinə Serbiyada, İsveç, Norveç, Sloveniya, Finlandiya və Estoniyada 100 % tam riayət olunursa, bu faiz Kanadada 71%-dir. Almaniya və Hollandiyada 70% və Polşada isə 60%-dir. Ombuds təsisatları tərəfindən monitoring zamanı üzə çıxarılan aşağı yerinə yetirmə faizi sonralar strategiyalar vasitəsilə təkmilləşdirilə bilər.

İkinci və tövsiyələrdəki səmərəliliklə yaxından əlaqəli göstərici, hədəflərin uyğun şəkildə cavab verməsi və uyğun düzəldici addımların atılması üçün sərf edilən zamandır. Əgər düzəldici addımlar yavaş olursa, onun göstəricisi olur ki, uyğun maraqlı tərəflər ombuds təsisatını etdiyi tövsiyələri prioritet saymır. Hətta yaxşı inkişaf etmiş təsisatları olan ölkələrdə, yavaş yerinə yetirmə problem ola bilər. İrlandiya Ombudsmanının 2010-cu ildə xəbər verdiyi kimi, ombuds təsisatı verdiyi otuz bir yekun hesabatından on beşi ilə bağlı (2009 hesabat dövrü ərzində) heç bir əlavə məlumat almamışdır (əlavə məlumat üçün Haşiyə 12D-ə baxın).

12.5 Yaxşı Praktika

Tövsiyələr edilməsi

- Başqa qurumların yersiz təsirindən azad olan tövsiyələr edilməsi imkanı müstəqilliyin vacib elementidir.
- Tövsiyələr şikayətə gətirən əks qərarın, siyasətin və ya qanunun düzəldilməsi, yumşaldılması və ya geriye çevrilməsinə xidmət edə bilər. Tövsiyələrə həm də kompensasiyalar üçün maddələr də daxil ola bilər.
- Tövsiyələrin uyğun şəkildə yerinə yetirilməsi ombuds təsisatlarının səmərəliliyi üçün əsasdır.

Şikayət əsaslı-Tövsiyələr

- Fərdi şikayət -əsaslı tövsiyələr adətən daha geniş siyasi məsələləri həll etməyə və ya sistemli məsələlərlə məşğul olmağa çalışmır.
- Tövsiyələrə, pozuntular müəyyən edildikdə, müəyyən kompensasiya vasitələri daxil ola bilər.

Siyasi Tövsiyələr

- Silahlı qüvvələr üzrə ombuds təsisatları siyasət və qanunla əlaqədar baxış keçirmək və tövsiyələr vermək səlahiyyətinə malik olmalıdırlar.
- Tövsiyələr hakimiyyətdən sui-istifadə hallarının artdığı praktikalara islahatlar sövq etməyə nəzərdə tutulmuş və beləliklə bu cür qanun pozuntularının yenidən baş verməsinin qarşısını almağa yönəlmişdir.

Hüquqi Baxış və Tövsiyələr

- Ombuds təsisatların qanun layihələri üzrə tövsiyələr hazırlanmasına səlahiyyətləri olmalıdır

- Ombuds təsisatları mövcud qanunlara qanuni və ya hüquqi baxış tələb edə bilirlər,əgər bu qanun insan hüquqlarının pozulmasına aparırsa.

Yerinə yetirmə və Həyata Keçirmə

- Tövsiyələri yerinə yetirmək üçün dövlət hakimiyyətlərinin gecikmədən hərəkət etməsini şərtləndirən qanunlar təmin edir ki,bu cür tövsiyələrə tezliklə baxılsın və həm də onların yerinə yetiriləcəyi ehtimalına töhvə versin.

- Dövlət hakimiyyətləri ilə güclü əlaqələrin qurulması tövsiyələrin yüksək dərəcədə qiymətləndirilməsi və tezliklə yerinə yetirilməsi ehtimalını artırır.

- Ombuds təsisatların tövsiyələrinə riayət edilməməsi halında,ombuds təsisatları ictimaiyyətə çıxış imkanı əldə etməlidirlər.

- Öz tövsiyələrinə riayət edilməsini həyata keçirməyə çalışan ombuds təsisatları bu işi başqa təşkilatlara,məsələn, qanunvericilik,icra və ya hərbi idarəetmə sistemi daxilində yuxarı komandanlığa çıxartmaq üçün imkana sahib ola bilirlər.

- Aktın və ya təlimatın qanuniliyi sual altında olduğu hallarda ombuds təsisatları iş qaldıra bilər.

Səmərəliliyin Monitorinqi və Ölçülməsi

- Tövsiyələrin uyğun şəkildə və tezliklə yerinə yetirilməsini təmin etməkdən ötrü səmərəli monitorinq vacib olduğundan, ombuds təsisatlar geniş monitorinq və məlumat toplama prosesləri qurmalıdırlar.

- Ombuds təsisatları öz tövsiyələrinin uyğunluğu ilə və onlara riayət edilməsi ilə əlaqədar problemləri və çatışmamazlıqları müəyyən etməyə çalışmalıdır.

- Ombuds təsisatları səmərəliliklə əlaqədar müəyyən göstəriciləri monitorinq etməli,o cümlədən,tövsiyələrə verilən cavabların sürətini və onları yerinə yetirmək üçün tələb olunan vaxtı monitorinq etməlidir.

Mənbələr

1. Rumıniya, "Law on the Advocate of the People," Art. 21.1.
2. UNDP, *How to Conduct Investigations*, 118.
3. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 8-ci suala cavab. İsveç, İrlandiya Belçika, Hollandiya, BK, Kanada, Serbiya, Finlandiya, Polşa, Almaniya, Avstriya, Norveç və Estoniya.
4. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, 13. Sanksiya qoymaq imkanının tələblərə cavab verən hesabatlılıq üçün vacib olub-olmaması ilə əlaqədar hesabatlılıq ədəbiyyatı daxilində debatlar davam edir.
5. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 8-ci suala Cavab. İsveç, İrlandiya, Belçika, Hollandiya, BK, Kanada, Serbiya, Finlandiya, Polşa, Almaniya, Avstriya, Norveç, və Estoniya. Bu cür növ tövsiyələrin məqsədinin yaxşı xülasəsi Timor-Leste "İnsan Hüquqları və Ədalət üzrə Ombudsman idarəsinin Qanununda" görünür və orada bəyan edilir ki, Ombudsman "vasitələr və kompensasiyalar təklif etməklə şikayətləri düzəltmək üçün tövsiyələr verməyə; rəylər, təkliflər və tövsiyələr daxil olmaqla məsləhətlər verməyə" səlahiyyətləri vardır. Bax Timor-Leste, "İnsan Hüquqları və Ədalət üzrə Ombudsman İdarəsinin Qanunu" Art. 28j,
6. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, 5–6.
7. ABŞ, "Inspector General Act of 1978," §4(a)3.
8. ABŞ, "Inspector General Act of 1978," §4(a)1.
9. Kanada, "Ministerial Directives," Section 36d; bax: Rumıniya, "Law on the Advocate of the People," Art. 21.2; Serbiya qanunu daha irəli gedərək Vətəndaşların Müdafiəçisinə vətəndaşların hüquqlarını pozanı işdən azad etməyə tövsiyə səlahiyyəti verir və zəruri hallarda ona qarşı cinayət işinin başlanması tövsiyəsi səlahiyyəti də verir; Serbiya, "The Law on the Protector of Citizens," Art. 20.
10. Bosniya və Herseqovina, "Law on the Parliamentary Military Commissioner," Art. 4d.
11. Albaniya, "The Law on the People's Advocate," Art. 22. Bu həm də Bosniya və Herseqovinada da eynidir. Bax Article 30, Paragraph 1, Parliament Hərbi Komissarının işini idarə edən prosedurun qaydaları.
12. ABŞ MN-i Baş Müfəttişi, *DoD Procurement Policy for Body Armor*, Report No. D-2008-067, Arlington: Inspector General of the Department

of Defense, 2008.

13. ABŞ MN-i Baş Müfəttişi, *Ballistic Testing for Interceptor Body Armor Inserts Needs Improvement*, Report No. D-2011-088, Arlington: ABŞ MN-i Baş Müfəttişi, 2011; ABŞ MN-i Baş Müfəttişi, *DoD Testing Requirements for Body Armor*, Report No. D-2009-047, Arlington: ABŞ MN-i Baş Müfəttişi, 2009.

14. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 8-ci suala cavab. İsveç, Serbiya, Polşa, Finlandiya, BK, Sloveniya, Almaniya, Norveç, Avstriya, Estoniya və Rumıniyanın ombuds təsisatları bildirirlər ki, onlar qanun layihələri üzrə tövsiyələr edirlər.

15. ABŞ, "Inspector General Act of 1978," §4(a)2; Bax: Serbiya, "The Law on the Protector of Citizens," Art. 18.

16. Adətən ancaq insan hüquqları ombudsmanları konstitusiya məhkəməsi və inzibati məhkəmə işi qaldırmaq səlahiyyətinə malik olur. Daha sonra, konstitusiya məhkəməsi işləri ombudsmana olan şikayətin kontekstində (konkret baxış) qaldırıla bilər və ya şikayətlə bağlı olmaz (abstrakt baxış). Bu sahədə Ombuds təsisatların səlahiyyətlərinin miqyası dəyişir, baxmayaraq ki, konstitusiya məhkəmələri/inzibati məhkəmələr və əlaqəli insan hüquqları ombuds təsisat səlahiyyətləri bir qayda olaraq ancaq mülki hüquq sistemində görünür.

17. Albaniya, "The Law on the People's Advocate," Art. 24.

18. Serbiya, "The Law on the Protector of Citizens," Art. 18–19; see also Romania, "Law on the Advocate of the People," Art. 13d–13f, 19.

19. Serbiya, "The Law on the Protector of Citizens," Art. 18.

20. Rumıniya, "Law on the Advocate of the People," Art. 23.2; Gonzalez, "The Institution of the Ombudsman," 245.

21. Kanada, "Ministerial Directives," Section 35(1).

22. Bu məsələ, Kosta Rikada, Meksikada, Hondurasda, Panama və Peruda baş verir; bax: Gonzalez, "The Institution of the Ombudsman," 244.

23. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, Almaniya, Rumıniya və Sloveniya tərəfindən 53-cü Suala cavab.

24. Serbiya Vətəndaşlarının Müdafiəçisinin idarəsində işçilərlə söhbət.

25. UNDP, *How to Conduct Investigations*, 134.

26. Leo Valladares Lanza, *The Facts Speak for Themselves*, New York: Human Rights Watch, 1994.

27. UNDP, *How to Conduct Investigations*, 136. Timor-Leste-də,mə-sələn, İnsan hüquqları və Ədalət üzrə Ombudsman “ictimaiyyətə birbaşa çıxmağa və kommunike dərc etməyə qərar verə bilər və ya öz rəyi,tövsiyələri haqqında məlumat dərc edə bilər. və spesifik hallar və ya öz fəaliyyəti ilə əlaqədar hesabatlar dərc edə bilər” Timor-Leste, “İnsan hüquqları və Ədalət üzrə Ombudsman İdarəsinin Qanunu” Art. 33.2.

28. İrlandiya, “Ombudsman Act,” Section 7.5.

29. İrlandiya Müdafiə Qüvvələri üzrə Ombudsmanı, İllik Hesabat 2010.

30. ABŞ, “Inspector General Act of 1978,” §5(a)3.

31. ABŞ, “Inspector General Act of 1978,” §5(c).

32. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 16-c və 35-ci suallara cavablar; Gonzalez, “The Institution of the Ombudsman,” 245.

33. Rumıniya, “Law on the Advocate of the People,” Art. 26.1.

34. Bosniya və Herseqovinann Parlament Hərbi Komissarının işini idarə edən prosedur Qaydalarının 2-ci paragrafı və 30-cu Maddəsi..

35. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, 13.

36. Rumıniya, “Law on the Advocate of the People,” Art. 25.2.

37. BK-da, ombudsman təsisatının məhdudiyətsiz olaraq nazirlərə çıxış hüquqları vardır.

38. Kanada, “Ministerial Directives,” Section 33.

39. ABŞ, “Inspector General Act of 1978,” §8(d). Əlavə olaraq, Kanada halında,Ombudsman “məsələni işçi və ya silahlı qüvvələr mənsubu üçün məsul olan hakimiyyətə hesabat verməlidir,o cümlədən,Nazir Müavini və ya hərbi polisın rəisinə,və hesabatla Ombudsmanın zəruri saydığı işlə əlaqəli bu cür tövsiyələr daxil olmalıdır” Kanada, “Ministerial Directives,” Section 32(1).

40. Bu cür kömək üçün müraciət bir neçə təsisata mümkün olsa da, bu heç də cavablamanın güclü forması deyil. Çox sayda hallarda,ombuds təsisatları parlament və məhkəmə köməyi arasında spesifik yer tutmağa hesablanmışdır.Nəticədə,hüquqi köməyin olmaması zəiflik sayılmamalıdır.

41. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 4—cı suala cavab. Sloveniyanın təmsalında, ombuds təsisatı ancaq konstitusiya məhkəməsinə

müraciət edə bilər..

42. Serbiya, "The Law on the Protector of Citizens," Art. 19.

43. Bax: Parlament və Səhiyyə Ombudsmanının müştəri məmnuniyyəti tədqiqatı <http://www.ombudsman.org.uk/improving-public-service/research/customer-satisfaction-research-may-2010-april-2011/1>).

44. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 35(b) Sualına Cavab, Avstriya, Kanada, Estoniya, Finlandiya, Almaniya, İrlandiya, Niderlandiya, Norveç, Serbiya, Sloveniya, və Birləşmiş Krallıq tərəfindən "Sahələrə səfərlər".

45. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 35(b) Sualına Cavab, Kanada, Estoniya, Finlandiya, Almaniya, İrlandiya, Niderlandiya, Norveç, Serbiya, Sloveniya, və Birləşmiş Krallıq tərəfindən "İcra/Müdafiə Naziri ilə görüşlər".

46. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 35(b) Sualına Cavab, Kanada, Estoniya, Finlandiya, Almaniya, İrlandiya, Niderlandiya, Norveç, Serbiya, Sloveniya, və Birləşmiş Krallıq tərəfindən "İcra/Müdafiə Naziri ilə görüşlər".

47. Birləşmiş Krallıq, "The Armed Forces Act," §339.1.

48. Born *et al*, *A Comparative Perspective*, Annex, 36-cı suala Cavab. Rumıniya və Belçika üçün məlumat bazası yox idi..

YEKUN MÜDDƏALAR

13 YEKUN MÜDDƏALAR

Əvvəlki səhifələrdə edilən bütün məqamlar və tövsiyələrə yekun vurmaq əvəzinə, bu yekun, kitabça boyunca rastlaşan və ombuds təsisatların həm unikal və həm də vacib olmasının əsaslarını formalaşdıran kompleks məsələləri və mövzuları tapmağa çalışacaqdır. Onların arasında ən birincisi müstəqillikdir, yəqin ki, ombuds təsisatların ən vacib xasiyyətidir. İkincisi, bu təsisatın öz mandatını yerinə yetirməsi üçün lazımi səlahiyyətlərin mövcud olmasıdır. Bu iki xarakteristika bir-biri ilə sıx bağlıdır və birbirindən asılıdır. Zəruri müstəqillik olmadan, bu səlahiyyətlərin dəyəri kiçik olur. Eynilə, uyğun səlahiyyətlər olmadan, müstəqil təsisat sonucda dişsiz qalacaqdır. Bu iki xarakteristikanın hər biri bu yekun hissəsində önə çəkilən yaxşı praktikalar boyunca görünür.

İlk növbədə, əgər silahlı qüvvələr üzrə ombuds təsisatı uzunmüddətli və dayanıqlı olmalıdırsa, ən əvvəldən o bütün uyğun maraqlı tərəflərin dəstəyini tələb edəcək. Hərbi komandanlığın, xidmət təşkilatlarının, mülki cəmiyyətin və başqa müstəqil nəzarət təsisatlarının qarşılıqlı iştirakı olmadan ombuds təsisatların səmərəli işləməsi ehtimalı azdır. Eyni zamanda, bu cür davamlı dəstək təminat altına alınma bilməz. Deməli, ombuds təsisatlarının möhkəm hüquqi bazası olmalıdır (ideal olaraq, konstitusiyada) və o, ombuds təsisatların həm hökumətdən müstəqilliyini və həm də nəzarət edəcəyi təsisatlardan müstəqil olmasını və həmçinin öz mandatını yerinə yetirməsi üçün zəruri olan səlahiyyətləri təmin etməlidir.

İkincisi, şikayətə baxan prosedurlara azad və açıq çıxış ombuds təsisatların müstəqilliyini saxlayır və bu onların insan hüquqlarını qoruması rolu üçün fundamental məsələdir. Şikayət edə bilən şəxslərin və ya təşkilatların kateqoriyalarına məhdudiyət qoyulursa, o zaman ombuds təsisatları öz yurisdiksiyası altında olan sahələrdə səmərəli şəkildə bu rolu oynaya bilmir.

Üçüncüsü,və yenə də səlahiyyət və müstəqillik mövzuları ilə çox yaxın olan məsələləri müstəqil və tərəfsiz olaraq araşdırmaq və həll etmək və onların yenidən baş verməsinin qarşısını almaq bacarığıdır.Bununla əlaqədar olaraq,çox sayda ombuds təsisatları hansı məsələlərin və prioritetlərin üzərində durmaq haqqında qərar vermək və və onları sonuna qədər araşdırmaq azadlığına malikdirlər.Yenə də,araşdırmaların uğurlu olması, ombuds təsisatların məlumata çıxış tələb etmək səlahiyyətlərinin olmadığı halda,uyğun həyata keçirmə səlahiyyətləri olmadıqda və lazımı ekspertiz və resurslar olmadıqda az ehtimal olunur.Eynilə,əgər ombuds təsisatın öz mandatını yerinə yetirmək üçün zəruri saydığı bütün və ya istənilən məlumata çıxış imkanına hüquqi və ya praktiki məhdudiyyətlər qoyulubsa,onun araşdırıcı səlahiyyətləri böyük dərəcədə sarsılar.

Nəhayət,parlamentə və geniş ictimaiyyətə hesabatların verilməsi ombuds təsisatlarının həlledici funksiyasıdır.Tövsiyələr,şikayətə aparan uyğunsuz qərarın,siyasətin və ya qanunun düzəldilməsi,yumşalması və ya ləğv edilməsinə çalışır. Əgər ictimai hesabatları dərc etmək səlahiyyəti, icra orqanının və ya hərbi ierarxiyanın bu hesabatların tərkibi və ya onun dərc edilməsi vaxtı ilə əlaqədar hədsiz təsirinə məruz qalırsa,bu tövsiyələrin səmərəliliyi ehtimalı azalacaqdır.Bundan əlavə,əgər sistemli məsələlərə uyğun şəkildə baxılırsa,ombuds təsisatları siyasi tövsiyələr etmək və ya qanun layihələri üzrə şərhlər vermək səlahiyyətlərinə də malik olmalıdırlar.

The acknowledgment

“The publication of this book has been funded by the Directorate for Security Policy (SIPOL) – Swiss Federal Department of Defense, Civil Protection and Sports”

Azərbaycan dilindəki tərcüməni mülki-hərbi münasibətlər üzrə tədqiqatçı-alim Elxan Mehdiyev redaktə etmişdir

Format 60x84 1/16
Ofset çap üsulu. F.ç.v. 11,75
Sayı: 500 əd.

“OL” npkt-nin mətbəəsində çap olunub.
AZ 1009 Bakı, Mirzə İbrahimov 43.
Tel: (012) 497-36-23
E-mail: olnpkt@gmail.com

Bu kitabça silahlı qüvvələr üçün ombuds təsisatlarını və onların insan hüquqlarının inkişaf etdirilməsində və qorunmasında rolunu və həmçinin, yararsız idarəetmənin qarşısının alınmasında onların rolunu gözəndən keçirir. O müxtəlif təsisati modellərin güclü və zəif tərəflərini önə çəkmək üçün onları müqayisə edir və qarşı-qarşıya qoyur, həmçinin bu cür təsisatların yaranması və funksiyası ilə əlaqədar bir sıra yaxşı praktikaları bir yere yığaraq uyğun hüquqi və təsisati çərçivələrin inkişafına dəstək verməyə çalışır. Tarixi Funksiyalar və Modeller; Şikayətlər; Araşdırmalar; və Hesabat və Təvsiyələr kimi əsas bölmələri ilə, bu kitabça yaxşı işləyən və yenidən formalaşmış təsisatların istifadəsi üçün qurulmuşdur.

Silahlı Qüvvələr Üzərində Demokratik Nəzarət üzrə Cenevrə Mərkəzi beynəlxalq vəqf olaraq ölkələrə təhlükəsizlik sektorunda yaxşı idarəçiliyi və islahatları təşviq edir.

Mərkəz təhlükəsizlik sektorunda demokrtaik idarəçiliyi təmin etmək üçün normalar və standartlar hazırlayır və təşviq edir, dərin siyasi araşdırmalar aparır, ən yaxşı praktikaları və təvsiyələri aydınlaşdırır, ölkədaxili səviyyələrdə məsləhətlər verir və praktiki kömək proqramları irəli sürür. www.dcaf.ch

DCAF-a bu kitabı yazmaq üçün mandat, Silahlı Qüvvələr üzrə Ombudsman Təsisatlarının Beynəlxalq Konfransı (ICOAF) tərəfindən verilmişdir. ICOAF-in məqsədi, ombuds təsisatlarının mandatı, səlahiyyətləri və funksiyası ilə bağlı öyrənilən yaxşı praktikanı və təcrübələri inkişaf etdirməkdir. Bu təşəbbüs, həm də hərbi qüvvələri üçün ombuds təsisatları olmayan, lakin başqa ölkələrin praktikalarından öyrənməyə maraq göstərən ölkələrə də faydalıdır. Bu günə qədər, iyirmi beşdən artıq ölkənin ombuds təsisatlarının nümayəndələri ICOAF təşəbbüsündə iştirak etmişlər. Berlin, Vyana və Belqradda olmaqla üç ICOAF konfransı keçirilmişdir. Dördüncü ICOAF 2012-ci ilin Sentyabrında Ottavada, beşinci 2013-də Osloda keçirilmişdir. Ətraflı məlumat üçün, www.icoaf.org saytına baxın.

ISBN 978-9952-461-13-8

9 789952 461138